

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускної кафедри

_____ Е.Лузік

« __ » _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ВИПУСНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Практична психологія»

Тема: «Вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку»

Виконавець: студентка ПП-201/МЗ Краєва Тетяна Миколаївна

Керівник: канд. психологічних наук, доцент Алпатова Олександра Валентинівна

Нормоконтролер: _____ Михеєва Т.О.

КИЇВ 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра педагогіки та психології професійної освіти
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 «Психологія»
ОП « Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Е.В. Лузік
« __ » _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Краєвої Тетяни Миколаївни

1. Тема кваліфікаційної роботи «Вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку» затверджена наказом ректора від «04» жовтня 2021 р. № 2133/ст.

2. Термін виконання роботи: з 11 жовтня 2021 до 16 грудня 2021 р.

3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до першого, другого та третього розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 112 сторінок, з них обсяг основного тексту 85 сторінки, список використаних джерел нараховує 61 позицію.

4. Зміст кваліфікаційної роботи: Вступ; Розділ I. Теоретичний аналіз проблеми впливу сімейного виховання на розвиток дитини дошкільного віку; Висновки до першого розділу; Розділ II. Емпіричне дослідження впливу стилю сімейного виховання на розвиток дитини дошкільного віку; Висновки до другого розділу; Розділ III. Психолого-педагогічний супровід сімей з неконструктивними стилями сімейного виховання; Висновки до третього розділу; Висновки; Список використаних джерел та літератури; Додатки.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного матеріалу): 6 таблиць, 5 рисунків.

Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження	11.10.2021	
2.	Формулювання мети, завдання досліджень. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	15.10.2021	
3.	Написання основної частини. Перше читання керівника	15.11.2021	
4.	Написання вступу, висновків.	22.11.2021	
5.	Оформлення роботи. Подання керівникові	29.11.2021	
6.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	02.12.2021	
7.	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	13.12.2021	
8.	Подання остаточного варіанта на кафедру	16.12.2021	
9.	Захист кваліфікаційної роботи	28.12.2021	

Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв

Дата видачі завдання: «__» _____ 2021 р

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Алпатова О.В.

(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Краєва Т.М.

(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку»: 112 сторінок, 61 використані джерела та література, додатки.

Об'єкт дослідження – самооцінка дошкільника..

Предмет – вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дітей дошкільного віку.

Метою дослідження є теоретично та емпірично довести наявність впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку.

У кваліфікаційній роботі розкрито особливості сімейного виховання дошкільнят, а також вплив стилів сімейного виховання на самооцінку дитини, розвиток її характерологічних і особистісних якостей, а саме: діагностовано домінуючі стилі сімейного виховання та особливості самооцінки у дошкільнят за допомогою психодіагностичних методик та емпірично проаналізовано наявність зв'язку між різними стилями батьківського виховання та особливостями самооцінки дитини. Описано результати емпіричного дослідження впливу стилів сімейного виховання на розвиток самооцінку дитини дошкільного віку. Розроблено та впроваджено психологічний тренінг для батьків з метою корекції та профілактики типових виховних помилок. Надані психологічні рекомендації та поради для батьків, щодо поліпшення соціальної ситуації розвитку у дитини. Запропоновано практичні рекомендації психологам щодо психологічного супроводу сімей з неконструктивними стилями сімейного виховання.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані викладачами ЗВО, соціальними працівниками, у роботі практичних психологів та вихователів дитячих садочків з метою оптимізації становлення особистості дітей дошкільного віку.

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ, СТИЛІ ВИХОВАННЯ, ДОШКІЛЬНИЙ ВІК, САМООЦІНКА, КОРЕКЦІЙНА РОБОТА, ОЦІНОЧНЕ СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ, БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧІ ВІДНОСИНИ, ГІПЕРОПІКА.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	13
1.1. Вплив стилю сімейного виховання на становлення особистості дитини	13
1.2. Особливості формування самооцінки у дітей дошкільного віку	20
1.3. Типи батьківського ставлення до дітей: характеристики, поняття, неадекватне ставлення батьків до дітей і прояв батьківської любові	27
Висновки до першого розділу	34
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК САМООЦІНКИ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	37
2.1. Організація та проведення емпіричного дослідження	37
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів за психодіагностичними методиками	41
2.3. Математичний аналіз результатів дослідження та їх інтерпретація	55
Висновки до другого розділу	60
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ З НЕКОНСТРУКТИВНИМИ СТИЛЯМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ .	63
3.1. Розробка та впровадження тренінгу психокорекції стилів сімейного виховання	63
3.2. Аналіз ефективності тренінгу щодо поліпшення соціальної ситуації розвитку у дитини	75
3.3. Практичні рекомендації психологам щодо психологічного супроводу сімей з неконструктивними стилями сімейного виховання	79
Висновки до третього розділу	83
ВИСНОВКИ	87

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	91
ДОДАТКИ	97

ВСТУП

Актуальність дослідження. Безперечно, що розвиток особистості дитини в сучасній сім'ї не втратив своєї актуальності. На думку вчених, сім'я - єдиний соціальний інститут, який може (і має) ефективно виховувати дітей; переконливим може бути результат історичного розвитку людства: дитина як суб'єкт соціалізації яка змінює себе під впливом виховання, так й змінює своїх вихователів. Таким чином, проблеми, з якими стикалися батькам, маючи справу з дітьми, нескінченні, і сім'я, як свого роду мікрокоманда, відіграє важливу й довготривалу роль у процесі становлення особистості дитини.

Останніми роками в Україні з'явилася низка тривожних тенденцій, які свідчать про кризові події в житті української сім'ї, що впливають як на шлюб, так і на дитячо-батьківські стосунки. Демографічна ситуація, що змінюється – падіння народжуваності і, як наслідок, збільшення частки неповних сімей – викликає труднощі та недоліки в особистісному розвитку дітей, які виховуються в таких сім'ях.

Окрім схильності обох батьків до активної участі в процесі виховання дитини в ранньому дитинстві, відволікання її від проблем виховання, низька емоційна залученість та орієнтація на батьківство є важливим фактором особистого успіху ідентичності. Батьківська дезадаптація є досить поширеним симптомом дисфункції в сучасній сім'ї, при цьому збільшення випадків жорстокого поводження з дітьми, надмірного захисту та суперечливого виховання вважаються справжніми індикаторами дезадаптації стилю батьківства.

Відомо, що поява поведінкових розладів, заниженої та загалом неприйнятної самооцінки, емоційних розладів та інших психологічних проблем пов'язані із низкою негативних подій у дитинстві. Сім'ї, безумовно, грає вирішальну роль у розвитку особистості та її самосвідомості, її вплив набагато більший ніж інші виховні заходи. Одне з найважливіших завдань суспільства - реалізація права дитини на гармонійний розвиток у сім'ї, що включає розвиток її особистості та формування адекватної самооцінки.

Вивченням питань впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку займалися багато вітчизняних і зарубіжних учених. Так, Т. Мішина, А. Добрович виділили неблагополучні форми батьківсько–дитячих відносин; А. Захаров описав типи неправильного виховання (гіперсоціалізуючий, відкидаючий, егоцентричний); Г. Крайг запропонував класифікацію стилів батьківського виховання, виділених на підставі співвідношення параметрів батьківського контролю і теплоти; Д. Спіро розглядав вплив сім'ї на формування у дитини позитивного самосприймання як фундаменту розвитку особистості; В. Давидов, В. Бороздіна розглядали особливості формування самооцінки дитини дошкільного віку.

Сім'я - це головний інструмент у становленні особистості дитини і для повноцінного розвитку особистості дитини в сім'ї мають бути встановлені відповідні батьківсько-дитячі відносини. Тільки ця сім'я дає позитивний ефект, допомагаючи дитині почуватися рівноправним членом тієї сім'ї, де його люблять; мати права і обов'язки в сім'ї; потреби задовольняються з розумінням. У таких сім'ях діти більше всього шанують допомогу і поради батьків, вони стають для них взірцем. У нормальному сімейному оточенні дитина росте доброзичливою, спокійною, чуйною, оптимістичною, має почуття гумору, вміє бути хорошим другом.

Поведінка батьків впливає на розвиток дитини, психічне здоров'я та психологічний клімат сім'ї. За словами В.О. Сухомлинського: "Сім'я– перше джерело, з якого бере початок велика річка почуттів і віри".

Питання виховання сьогодні є найактуальнішими, адже деякі батьки через негативний приклад, небажання виховувати, не розуміють шкоди, яку вони завдають своїм дітям через «неправильне виховання». Метою виховання сім'ї є формування якостей і властивостей особистості, які допомагають з честю долати труднощі й перешкоди в житті. Досвід багатьох поколінь свідчить, що до таких якостей й властивостей належить фізичне здоров'я, розвинений інтелект, працьовитість, моральність, духовність, готовність до сімейного життя. Вони є основною метою створення сім'ї.

Створення гармонійних відносин, психологічно комфортного клімату в сім'ї має бути головним завданням батьків, адже без нього неможливе сформувати здорову повноцінну особистість дитини. Будь-яке відхилення у сімейних взаєминах негативно позначається на формуванні особистості дитини, характеру, самооцінки та інших психологічних якостей. В таких дітей можуть бути різні проблеми: занепокоєння, труднощі в навчанні тощо. Особливо гостро це питання стоїть у дошкільному віці, оскільки саме в цей період починає активно розвиватися самосвідомість, формуватися самооцінка, що має вирішальний вплив на розвиток дитини в наступні вікові періоди.

Отже, сімейне виховання є найважливішою складовою індивідуального середовища дитини. У сім'ї батьки створюють певне середовище для своїх дітей (наприклад, повноцінне харчування; дотримання гігієнічних умов; купівля розвиваючих іграшок та книжок; дбають про позитивний приклад і взірць поведінки). Виховання – це співпраця, взаємодія, взаємовплив, взаємозбагачення дітей і дорослих. При цьому кожна сім'я має більші або менші виховні можливості, тобто різний виховний потенціал. Від цього потенціалу і залежать результати виховання.

Вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку не достатньо досліджено. Відтак проблема є актуальною і полягає в досконалому дослідженні, це і спричинило вибір теми кваліфікаційної роботи.

Метою дослідження є теоретично та емпірично довести наявність впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку.

Реалізація поставленої мети кваліфікаційної роботи зумовлює необхідність виконання таких **завдань** дослідження:

- 1) провести теоретичний аналіз літератури щодо проблеми впливу сімейного виховання на розвиток самооцінки у дошкільнят;
- 2) діагностувати домінуючі стилі сімейного виховання та особливості самооцінки у дошкільнят за допомогою психодіагностичних методик;
- 3) емпірично проаналізувати наявність зв'язку між різними стилями батьківського виховання та особливостями самооцінки дитини;

4) розробити психологічний тренінг для батьків з метою корекції та профілактики типових виховних помилок;

5) провести контрольний експеримент для підтвердження ефективності розробленого тренінгу.

Об'єкт дослідження – самооцінка дошкільника.

Предмет дослідження – вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дітей дошкільного віку.

Відповідно до мети і завдань дослідження обрано й використано комплекс **методів:**

теоретичні – аналіз та узагальнення літературних джерел з проблеми дослідження, спостереження, аналіз документації, систематизація, класифікація, узагальнення, порівняння теоретичних та експериментальних даних дослідження;

емпіричні – експеримент (констатувальний, формувальний етапи), спостереження, бесіди, опитування, тестування;

методи статистичної обробки даних: непараметричний критерій Пірсона для залежних груп, що дає можливість оцінити різницю досліджуваних показників до та після експериментального впливу (програма SPSS 22.0).

Для розв'язання поставлених завдань щодо дослідження впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку було використано ряд психодіагностичних методик: “Який Я” Г.Н. Осипової; опитувальник батьківського ставлення (ОБВ) А.Варга, В. Століна; методика PARI Е. Шеффера і Р.Белла та проєктивна методика «Малюнок сім'ї».

Методика «Який Я?» Г.Н. Осипової. Призначається для визначення самооцінки дитини 6–9 років. Експериментатор запитує в дитини, як вона сама себе сприймає й оцінює за 10 різними позитивним якостям особистості дитини. Оцінки, запропоновані дитиною собі, ставляться експериментатором у відповідних колонках протоколу, а потім переводяться в бали. Відповіді «так» оцінюються в 1 бал, відповіді «ні» оцінюються в 0 балів, відповіді «не знаю» або «іноді» оцінюються в 0,5 бала. Рівень самооцінки визначається по загальній сумі балів, набраній дитиною по всіх якостях дитини.

«Опитувальник батьківського ставлення» дослідників А.Я. Варги і В.В. Століна представляє інструмент психодіагностики, спрямований на виявлення рівня батьківського ставлення в осіб з питань виховання дітей і спілкування з ними, що звертаються за психологічною допомогою. Методика складається з 5 діагностичних шкал.

Методика PARI E. Шеффера і Р. Белла призначена для вивчення відношення до особливостей сімейного життя саме батьків. В методиці виділено 23 аспекти, які досліджують відношення батьків до дітей, до сімейного життя, до виховного процесу. Методика дозволяє визначити що переважає в сімейних стосунках: оптимальний емоційний контакт, надмірна емоційна дистанція з дитиною, надмірний контроль, концентрація на роботі.

Проективна методика «Малюнок сім'ї» призначена для дослідження ставлення батьків до своїх доньок та синів, до своєї сімейної атмосфери, сімейного ставлення, які зумовлюють тривогу чи конфлікти, як дитина сприймає взаємостосунки з усіма членами сім'ї.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

- *поглиблено уявлення* про особливості впливу стилю виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку;
- *розкрито* особливості сімейного виховання дошкільнят, а також вплив стилів сімейного виховання на самооцінку дитини, розвиток її характерологічних і особистісних якостей;
- *розроблено* психологічний тренінг для батьків з метою корекції та профілактики типових виховних помилок.
- *проведено* контрольний експеримент для підтвердження ефективності розробленого тренінгу.

Практичне значення отриманих результатів. Проведено емпіричне дослідження впливу стилів сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку; виявлено позитивні зв'язки між даними показниками. Основні положення кваліфікаційної роботи та результати експериментального дослідження можуть бути використані викладачами ЗВО, соціальними працівниками, у роботі

практичних психологів та вихователів дитячих садочків з метою оптимізації становлення особистості дітей дошкільного віку.

Апробація отриманих результатів. Основні ідеї та результати дослідження були представлені на засіданні випускової для спеціалізації «Практична психологія» кафедри – педагогіки та психології професійної освіти.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 61 найменування, додатків на 16 сторінках. Основний зміст роботи викладений на 85 сторінках і містить 6 таблиці, 5 рисунків. Загальний обсяг роботи – 112 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Вплив стилю сімейного виховання на становлення особистості дитини

Останніми роками в Україні з'явилася низка тривожних тенденцій, які свідчать про кризові події в житті української сім'ї, що впливають як на шлюб, так і на дитячо–батьківські стосунки. Демографічна ситуація, що змінюється – падіння народжуваності і, як наслідок, збільшення частки неповних сімей – викликає труднощі та недоліки в особистісному розвитку дітей, які виховуються в таких сім'ях.

Проблеми, які виникають при вихованні дітей у батьків, сьогодні є найактуальнішими, деякі батьки, навіть не усвідомлюють, наскільки непоправної шкоди вони завдають своїм дітям через «неправильне виховання», через неінформованість та небажання виховувати дітей.

Основною метою виховання є допомогти кожному стати повноцінною, гармонійною особистістю (ідеал фізичної та моральної досконалості).

Сімейне виховання – це одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту [21, с.306].

Сімейне виховання відбувається в процесі життя – у стосунках близькості, у вчинках і діях, які робить дитина. Під впливом сімейних засад і всієї родинної структури виховується твердість характеру, гуманізм, цілеспрямованість, сконцентрований розум. Саме в сім'ї дитина спостерігає й відчуває любов до батьків, отримує від них любов і прихильність.

Під сімейним вихованням розуміється багатоаспектне формування, яке містить [39]:

- ставлення батьків до дитини та переживання цих стосунків (емоційний компонент);

- особливості сприймання та розуміння характеру дитини (когнітивний компонент);
- стереотипи поведінки, що застосовуються до дитини (поведінковий компонент).

На думку Л.Толстого, виховання впливає на серця тих, кого ми навчаємо.

Виховання – це складний і різносторонній процес формування особистості, створення прийнятних умов для її фізичного, розумового та соціального розвитку. Це співробітництво та взаємодія між дітьми і дорослими. Крім того, у кожній сім'ї є певні освітні можливості, тобто різний освітній потенціал. Результати виховання залежать від цього потенціалу.

Сім'я - це головний інструмент у становленні особистості дитини і для повноцінного розвитку особистості дитини в сім'ї мають бути встановленні відповідні батьківсько-дитячі відносини. Тільки ця сім'я дає позитивний ефект, допомагаючи дитині почуватися рівноправним членом тієї сім'ї, де його люблять; мати права і обов'язки в сім'ї; потреби задовольняються з розумінням. У таких сім'ях діти більше всього шанують допомогу і поради батьків, вони стають для них взірцем. У нормальному сімейному оточенні дитина росте доброзичливою, спокійною, чуйною, оптимістичною, має почуття гумору, вміє бути хорошим другом.

У порівнянні з іншими соціальними інститутами, сім'я має певні особливості, що суттєво впливають на формування особистості дитини [40]. Проаналізуємо їх.

1. Існування всіх форм життя людини, що реалізуються через функції сім'ї. У результаті сім'я формує свій спосіб життя, мікрокультуру, засновану на цінностях і елементах культури спільноти або окремих її соціальних верств. Отже, на думку А. Карлсона [29], сім'я – це мініатюрне суспільство, в якого будується соціальна взаємодія.
2. Включення дитини в сім'ю з дня її народження, формування в сім'ї перших уявлень про те, що добре і що погано, що таке добро і зло, коли дитина найбільш відкрита до виховного впливу. По суті сім'я є першою ланкою між людиною і суспільством, генетичний код якої передає певні соціальні цінності, якими є

ціннісні орієнтації членів сім'ї на суб'єктивному рівні від покоління до покоління.

3. Безперервність і тривалість контактів між людьми різної статі, віку, різного життєвого досвіду призводить до інтеріоризації поза зразками поведінки насамперед батьків, а вже потім — людей у сім'ї.
4. Переважно емоційний характер відносин, заснований на любові та симпатії, між членами сім'ї, забезпечує підходящу основу для вивчення несвідомих соціально-психологічних механізмів дії дитини, таких як імітація, навіювання, психічне «зараження». У той самий час обарвлення емоційних контактів впливає на формування почуття задоволення (незадоволення) собою і оточуючими.

За Е. Еріксоном, особливо значна роль сім'ї у становленні особистості дитини відіграє первинний етап її соціалізації [14].

Так, на перший етап (до одного року) дитина розвивається по осі «довіра – недовіра». Ступінь розвитку довіри до інших людей і до світу загалом залежить насамперед від комунікативних характеристик, здібностей матері, а не від якості материнської турботи та кількості їжі, яку може надати мати, щоб передати стабільність.

На другому етапі (1-3 роки) дитина розвивається по осі «автономія– сором і сумнів». Перш за все формується здатність до самоконтролю тілесних проявів, встановлюється певна пропорція проявів упертості та свавільних дій. Особливості цих відносин залежать від бажання батьків поступово давати дитині можливість контролювати свої дії, непомітно стримуючи себе в потенційно чи реально небезпечних для дитини та оточуючих сферах життя. Коли дитині не дають змоги бути самостійною, коли батьки постійно або роблять усе за дитину, або чекають, що вона сама зробить те, чого вона ще не може. В результаті у дитини може розвинутися невпевненість у собі, ослаблення волі.

Третій етап (3-6 років) визначається розвитком дитини по осі «ініціатива-вина». У той же час ініціатива додає до самостійності, здатність брати на себе зобов'язання, вирішувати нові проблеми та набувати нових корисних навичок. Чи переважить

ініціатива дитини, значною мірою залежить від того, як батьки відносяться до її волі, визнають і задовольняють її право на допитливість.

Батьківські переконання і погляди переносяться на сімейний спосіб життя в стилі батьківсько-дитячих стосунків та взаємодії дорослих з дітьми, тому що, він сприяє досягненню індивідуальних соціальних цінностей, розвитку його емоційної сфери, усвідомлення сім'ї більш ширших соціальних ролей.

Почуття провини у дитини викликають батьки, які не заохочують її до самостійності або занадто сильно карають.

Таким чином стосунки між сім'єю, батьками та дитиною впливають (або ні) на успішність дитини в пізніх етапах соціалізації. Характеристики, що визначають особливості соціалізації в сім'ї, такі: [7, 29]:

- соціально-демографічну структуру сім'ї (соціальне становище членів сім'ї, професійний статус батьків, стать, вік, кількість членів сім'ї);
- переважаючий психологічний клімат, емоційний настрій родини;
- тривалість і характер спілкування з дітьми;
- психолого-педагогічну культуру батьків, загалом і зокрема;
- родинний зв'язок з іншими спільнотами (школа, родичі тощо);
- матеріально-побутові умови.

В Україні типова нуклеарна сім'я з невеликою кількістю дітей (52,1 % – одна дитина), з батьками, які професійно працюють, і часто підтримують ділові стосунки з родичами. 1,5 млн. дітей ростуть у неповних сім'ях. Через зниження реальних доходів сімей більшість із них не можуть створити належні умови для життя своїх дітей [1].

Сучасна українська сім'я часто не має можливості повністю реалізувати свій виховний потенціал. Це пов'язано як з особливостями суспільного виховання, так і з негативними змінами в сім'ї: зниженням її стабільності, безпліддям, послабленням традиційної ролі батька, зайнятстю жінки тощо.

Виховання сім'ї передбачає встановлення конкретних, чітких задач і конкретну спрямованість. Науковці виокремлюють стилі сімейного спілкування на основі поєднання параметрів батьківської прихильності (теплоти) та батьківських меж

(контролю). А. Маслоу звертає увагу на те, що потреба в любові, важливості, в чомусь іншого – одна з основних проблем людини, а її задоволення – важлива умова злагодженого розвитку дитини. Підкреслимо, що встановлення меж для дітей – це важливий батьківський обов'язок. Обмеження необхідні з різних причин: щоб не спричинити тілесних ушкоджень, щоб дитина дотримувалася внутрішніх правил сім'ї та правил суспільства.

Виділяють такі типи дітей, характер яких відповідає стилям сімейного спілкування батьків [14]:

– авторитетні батьки (прояви батьківської любові, гнучкі батьківські межі) встановлюють гнучкі батьківські межі і проявляють любов, приймають своїх дітей. Авторитетні батьки розуміють дітей, воліючи не карати, а пояснювати, що добре, а що погано. Вони вимагають від дітей хорошої поведінки і намагаються допомогти їм, відповідаючи на їхні прохання. Встановлюючи гнучкі межі, вони стимулюють розвиток у дитини, прагнення до самостійності [30].

Діти таких батьків цікаві і допитливі, намагаються показати, а не нав'язати свою точку зору, відкриті та відповідальні у своїх обов'язках. Вони впевнені в собі, енергійні, заповзятливі, мають розвинуте почуття власної гідності, товариські, вміють дружити з однолітками;

– авторитарні батьки (відсутність проявів батьківської любові, жорсткі батьківські межі) контролюють поведінку дітей і змушують їх неухильно дотримуватися встановлених правил. Авторитарні батьки вважають, що дитині не варто давати занадто багато свободи і прав, вона повинна у всьому підкорятися їх волі. Батьки у своїй виховній практиці, намагаючись розвинути у дитини дисциплінованість, як правило, не залишають їй можливості вибору варіантів поведінки, обмежують самостійність, позбавляють права заперечувати старшим, навіть якщо дитина має рацію.

Авторитарні батьки зазвичай не обговорюють свої вимоги. Суворий контроль за поведінкою дитини, суворі заборони і часто тілесні покарання. Найпоширеніший спосіб дисциплінарного стягнення – залякування, погрози. Такі батьки виключають

близькість з дітьми, вони жадібні на похвалу, тому рідко виникає почуття емоційної прихильності до дітей.

У цьому типі спілкування у дітей створюється лише механізм зовнішнього контролю, у них розвивається почуття провини або страху перед покаранням і, як правило, дуже слабкий самоконтроль. Діти авторитарних батьків замкнуті, боязливі, підозрілі, песимістичні, тривожні, дратівливі, схильні до конфліктів і внаслідок цього – нещасні. У підлітковому віці хлопчики можуть емоційно реагувати на заборону і караюче середовище, дівчатка стають агресивними і частіше пасивними, залежними;

– ліберальні батьки (прояви батьківської любові, відсутність батьківських меж) не схильні керувати дітьми, обмежувати їх поведінку, вимагати відповідальності. Такі батьки дозволяють дітям робити все, що їм заманеться, незважаючи на їхні спалахи гніву та агресивну поведінку. Ліберальні батьки намагаються придушити свої емоції, ненав'язуючи дітям необхідних заборон, навіть якщо поведінка їх дитини дратівлива і нестабільна.

Діти часто відчують труднощі з дисципліною, часто їх поведінка стає некерованою, вони схильні імпульсивно миритися зі своїми слабкостями;

– індиферентні батьки (відсутність проявів батьківської любові, відсутність батьківських меж) не встановлюють обмежень для своїх дітей через неувагу до них або через брак часу та сил на спілкування з ними. Батьки грубо та різко реагують на провини і можуть застосовувати тілесні покарання у нападах гніву. Вони позбавляють дітей батьківської любові та уваги [21].

Діти індиферентних батьків імпульсивні, агресивні, ворожі, яскраво проявляють деструктивні пориви. Дослідження неповнолітніх правопорушників показує, що в більшості випадків ці діти ростуть у сім'ях, де прийняття поєднується з ворожістю.

Дружня (демократична) сім'я дуже цінна. Мета в цій сім'ї – взаємна довіра, прийняття та автономія членів. Виховний вплив – «горизонтальний», діалог рівних: батьків і дитини. У сімейному житті завжди враховуються взаємні інтереси. Підсумком такого виховання є засвоєння дитиною демократичних цінностей, узгодження уявлень про права та відповідальність, свободу та відповідальність,

розвиток активності, самостійності, доброзичливості, впевненості в собі та емоційної стійкості. Однак ці діти можуть не мати можливості підкорятися вимогам суспільства. Адаптація в середовищі, побудованому за «вертикальним» принципом, в них проходить погано [2].

На формування стилів сімейного виховання впливають об'єктивні та суб'єктивні фактори, а також генетичні особливості батьків та дітей. Визначається вибір стилю сімейного виховання [58]:

- типи темпераменту батьків, сумісність;
- традиції сімей, у яких виховувалися самі батьки;
- науково-педагогічна і психологічна література, яку читають батьки;
- рівень освітності у батьків.

Діти сприймають світ особливо гостро та емоційно, а батьки - це перше коло спілкування, з яким знайомиться дитина. Для дітей дошкільного віку батьки є найбільш авторитетними, тому їх самооцінка ґрунтується на ставленні до них батьків, тобто їх самооцінка залежить від оцінки оточуючих.

У сім'ях, де багато уваги приділяють зовнішнім чинникам («щоб все було добре або навіть краще ніж у інших»), і дитина «не живе» у встановлених рамках, самооцінка спотворюється відповідним ставленням, батьки залишають напризволяще її віру і вміння отримати бажане.

Досвід сімейного виховання показує, що більшість батьків намагається виховувати дітей так, як колись їх виховували у дитинстві. Часто батьки намагаються дати дитини те, чого у них не було в дитинстві. І лише об'єктивний аналіз батьками власного дитинства дозволить зрозуміти, наскільки набутий досвід впливає на виконання батьківських обов'язків.

Щоб досягти успіху у вихованні дитини у міру зміни умов виховного процесу, батькам недостатньо засвоїти основи родинної педагогіки, освоїти нові прийоми і методи. У сучасних умовах потрібна система виховання, заснована на любові та логіці. Її суть в тому, що ефективність виховання забезпечується любов'ю, яка не повинна бути терпимою, але також достатньо сильною, щоб дозволити дітям робити помилки і навчатися на них. Логіка зосереджується на наслідках, які випливають із

цих помилок. Ці результати у поєднанні з розумінням батьків і співпереживанням проблем дитини, мають великий виховний потенціал, завдяки формуванню правильної самооцінки дитини. Від уміння батьків налагоджувати стосунки з дитиною на основі любові і логіки залежить їх успіх у сімейному вихованні та щастя в родині [25].

Тому, виховування правильної дитини в сім'ї – це завжди баланс між любов'ю та вимогливістю, між милосердям і справедливістю. Тоді вам ніколи не буде соромно за себе і своїх дітей, ви можете бути впевнені в їх майбутньому.

1.2. Особливості формування самооцінки у дітей дошкільного віку

Самооцінка є однією з необхідних умов для того, щоб дитина була людиною. Це формує у дитини потребу відповідати не тільки рівню оточуючих, але й рівню власної самооцінки. Правильно сформована самооцінка виступає не тільки як власне знання, не як сума індивідуальних особливостей, а як певне ставлення до себе.

Самооцінка дає можливість залишатися собою, дозволяючи зберігати стабільність особистості незалежно від ситуацій, що змінюються. Нині вплив самооцінки дошкільника на його поведінку, міжособистісні контакти стають дедалі більш вираженим.

Самооцінка дитини дошкільного віку формує його особистість. Відповідно, діти бідьш-менш мотивовані до отримання нових знань і розвитку корисних навичок. Так формується довіра майбутнього члена суспільства. Тому важливо закласти основи для формування диференційованої адекватної самооцінки в цей період. Це дозволить дитині правильно оцінити себе, реально бачити свої сили, відповідно самостійно поставити перед собою цілі та завдання.

У психологічній літературі, як у вітчизняній, так і зарубіжній, самооцінці приділена значна увага. Проблема розвитку самооцінки, структури, функцій, обговорюються в роботах Л. І. Божович, І. С. Кона, М. І. Лісіна, А. І. Липкіной, Е. Еріксона, К. Роджерса та інших психологів. Закономірності формування самооцінки у дитячому віці були досліджені Белобрикіной О.А., Божович Л.І., Горбачової В.А.,

Захарової А.В., Липкіної АХ, Лісіної М.І., Мухіної В.С., Савонько Є.І., Уманець Л.І. та інші. Разом з тим, особливості проявів самооцінки в старшому дошкільному віці вивчені ще не достатньо. Самооцінка інтерпретується як особистісне утворення, що приймає безпосередню участь в регуляції поведінки і діяльності, як автономна характеристика особистості, її центральний компонент, що формується за активної участі самої особистості і відображає своєрідність її внутрішнього світу [54].

Вступивши до дошкільного віку, дитина починає усвідомлювати реальність свого існування. Розвиток істинної самооцінки починається з реалістичних оцінок дітьми своїх умінь, результатів своєї діяльності та своїх особистих знань. Менш об'єктивно в цей період діти оцінюють якості своєї особистості. Дошкільнята схильні переоцінювати себе, що зумовлено позитивними оцінками оточуючих їх дорослих.

Старші дошкільники можуть точно усвідомлювати свої переваги і недоліки, враховуючи ставлення до них оточуючих.

Наприкінці дошкільного віку співвідношення емоційного і когнітивного компонентів стає гармонійним. Створюються сприятливі умови для розвитку когнітивної складової самооцінки, для інтелектуалізації ставлення дитини до себе, для подолання її безпосереднього впливу на самооцінку з боку дорослих. Численні дослідження показують, що одним із внутрішніх утворень, які виникають у результаті оцінки, є самооцінка дитини. Старший дошкільний вік є важливим періодом для становлення самооцінки для подальшого її розвитку та впливу на особистість [33, 34, 50].

Самооцінка визначається як основний структурний компонент самосвідомості, який грає важливу роль в управлінні власною поведінкою. Самооцінка розвивається з раннього дитинства під впливом оцінок дорослих і спочатку охоплює переважно сприйняття дитиною власної зовнішності, певних фізичних якостей [16. с.184].

Самооцінка, залежно від суб'єктивного характеру і реальних проявів у людей, поділяється на декілька видів. О. П. Сергеєнкова, доктор психологічних наук, зазначає, що розрізняють [52]:

- адекватну самооцінку – повністю відображає реальну ситуацію;

- неадекватну самооцінку – пов’язана з упередженим або надмірно критичним / некритичним оцінюванням.

В той час така самооцінка, може мати різні форми:

- завищену – характеризується переоцінкою власних можливостей, чи особистісних рис;
- занижену, через недооцінку рис та властивостей особистісного плану.

Дитячий психолог М. І. Лісіна відділяє самооцінку (5 -7 років) від елементів уявлення, від знання про себе. Вона розділяє самооцінку на загальну, абсолютну та відносну.

Загальна самооцінка полягає у цілісному ставленні дошкільника до себе як до чогось важливого і приємного чи, навпаки, неважливого та неприємного. Така самооцінка виражає ставлення дитини до успіху як окремого, поведінкового акту;

Абсолютна самооцінка – виражає ставлення дошкільника до себе незалежно від інших, є переживання того чи приймають його в цілому, без порівняння з іншими.

Відносна самооцінка відноситься до зростаючого ставлення особистості до себе, насамперед у порівнянні зі своїми однолітками та іншими людьми. « Образ – Я» у немовляти зводиться до загальної та універсальної самооцінки: малеча бачить себе зі сторони дорослого і не ототожнює своє ставлення до нього з деякими його досягненнями. [34, с.45].

Перший етап прийняття малюком самого себе, своїх мотивів та потреб у світі людських стосунків, є дошкільний період. Тому важливо у цей період закласти основи для формування адекватної самооцінки. Адекватна самооцінка дитини – це не вроджена особистість організму, а складне особистісне формування, підпорядковане процесам формування та становлення в структурі всіх особистісних характеристик дитини, яких буде найбільше. Важливо те, як це відбуватиметься у суспільстві. [35, с.87].

Професор загальної та педагогічної психології Б. С. Волкова, зазначає, адекватна самооцінка – це самооцінка, виражена в реальному уявленні про себе та свої досягнення, що дозволяє критично оцінювати свої можливості, ставити цілі та досягати їх. Все це дозволить дитині правильно оцінювати себе, реально врахувати

свої сили на тлі завдань і вимог соціального середовища, відповідно самостійно ставити перед собою цілі і завдання, а головне, адекватно з ними справлятися [17, с.123].

Формування адекватної самооцінки дозволяє дитині взаємодіяти з людьми, входити в суспільство, систематично навчатися, відстоювати власну точку зору і т.д. Це найважливіший фактор розвитку особистості дитини, який є одним із показників готовності [22, с.45].

Стійка самооцінка, за твердженням А. І. Лісіної, формується у дітей під впливом оцінок оточуючих, особливо найближчих дорослих і однолітків. Тобто самооцінка відображає «те, що дитина дізнається про себе від інших» а також в процесі діяльності і самооцінки її результатів [38, с.200].

А. І. Сільвестр та А. І. Лісна стверджують, що дорослий грає вирішальну роль у процесі становлення у дитини самооцінки. Дорослий завжди є для дитини не тільки прикладом для наслідування, але й «експертом», який відстежує та оцінює дії та поведінку. Існує гіпотеза, що важливо не тільки те, як дорослий оцінює дошкільника, але й самооцінка дорослого, який оцінює. Так, якщо дорослі мають адекватну, позитивну самооцінку, цілком ймовірно, що діти набудуть великої впевненості у собі, здорове самосприйняття і, навпаки. Це обумовлено тим, що головна особливістю психіки дітей дошкільного віку - наслідування, а батьки максимально доступні дитині [5].

Вивчаючи регулятивну функцію самооцінки Е. Г. Еріксон, з'ясував, що її рівень і компетентність залежать від стилю сімейного виховання, обраного у ній. В результаті жорстокої системи вимог, необґрунтованої для дорослого дитині, виникає невизначеність скутість і т.д. І навпаки, якщо прагнення дітей до самостійності і незалежності різносторонньо підтримується батьками, то у неї формується нормальна самооцінка, яка пізніше впливає на розвиток здатності наполягати на самовираженні [44, с.41].

Крім стилю виховання та оцінки дорослого, Е. В. Міхеєва має на увазі досвід дитини, ступінь її успішності, досвід спілкування та взаємодії з іншими людьми [43]. Л. І. Уманець стверджує, що у процесі саморегуляції поведінки в різних видах

соціальної взаємодії, в яких чільне місце займає гра, самооцінка постійно розвивається, вдосконалюється і диференціюється. У грі можна не тільки підвищити самооцінку, а й покращити її регуляторну функцію [57, с.24].

Коли ми досліджуємо розвиток самооцінки дошкільників, яка є основою самосвідомості особистості, ми бачимо, що основні чинники, що впливають на становлення самооцінки у різному віці, є наступними:

- стиль сімейного виховання;
- оцінка дорослого, як вихідна точка в становленні самооцінки дитини;
- різні види соціальної взаємодії, провідним видом якої є ігрова діяльність;
- активність і досвід спілкування дитини;
- досвід взаємодії з іншими людьми.

Розглядаючи проблему самооцінки в контексті вивчення самосвідомості, часто науковці, звертаються до особливостей становлення самооцінки в різні вікові періоди. Тому, самооцінка та прагнення маленької дитини відповідати соціальним вимогам бути «хорошою» є найважливішими складовими самосвідомості в цьому віці, що свідчить про динаміку розвитку особистості у перші три роки життя. Від 1 – 3 років самооцінка з дуже низькою динамічною когнітивною складовою, з помітним домінуючим емоційним складом у дорослих, взятих із системи взаємовідносин, у дитини в цілому позитивне ставлення до себе. На цьому віковому періоді, дитина починає розуміти лише своє існування, те, що вона знаходиться у цьому світі. В цей час вона ще нічого не знає про себе, про свої якості, а її власні можливості і властивості ще несформовані. Дитина намагається поводитися так, аби дорослі були нею задоволені [28, с.109].

Після трьох років у дітей розвивається підвищена самооцінка, яка проявляється у необхідності порівнювати свої досягнення із досягненнями однолітків. Намагаючись бути схожим на дорослого, дитина 3 – 4 років не може врахувати свої реальні здібності, а тому наділяє себе всіма позитивними, схваленими ззовні характеристиками, часто не розуміючи їхньої суті та значення [10, с.45].

Третій рік життя є переломним у розвитку самосвідомості дитини. Він пов'язаний з входженням у нову фазу розвитку: фазу активного утвердження «Я»,

відстоювання своєї незалежності. Власна самооцінка в цьому віці розпочинає розвиватися, тому ставлення малюка до нього погано диференційовано дорослими. Наслідком такої поведінки може сформуватися неадекватна самооцінка, яка позначається як висока (коли дорослі постійно нахваляють дитину), і низька (коли дорослі занадто критично ставляться до дитини та її досягнень) [60, с.37].

Ж. В. Гордєєва у своїй експериментальній роботі стверджувала, що діти 3 – 7 років мають більш - менш чітке бачення власних можливостей, і у більшості випадків здатні об'єктивно оцінити свої здібності. Проте словесні вправи дорослих значно впливають на самооцінку дітей 4 – 7 років: хибні оцінні висловлювання важливих людей можуть змінити уявлення малюків про себе, а адекватні сприяють розвитку адекватної самооцінки. Ще однією відмінною ознакою є дуже слабкий вплив оцінок ровесників на самооцінку дитини 4 – 7 років, порівняно з дорослими, незважаючи на значний довільний розвиток дитини [22, с.15].

Р. А. Бернс запевняє, що діти у віці 5 – 7 років усвідомлюють різницю між її соціальним статусом та її місцем у світі однолітків та дорослих, а також її можливості та прагнення. Як і у дорослих є чіткий напрямок у поведінці, щоб знайти краще місце та виконувати відповідні дії. [10].

А. М. Аніщук зазначає, що в 5 – 7 років дитина починає прагнути до самовизначення, хоче проявити себе у своїх моральних чеснотах. Вона навчається передбачати можливий результат власних дій і висловлювань, а також відповідну реакцію рідних та близьких, відповідно домагання-визнання проявляється двояко: з одного боку дитина «хоче бути як усі», а з іншого – «бути кращою за інших» [4, с.54].

За словами О. І. Кононко, дитина не задоволена коли набуття соціального статусу і, відповідно, іншої форми діяльності не відбувається або відкладається. Вона починає розуміти необхідність зайняти потрібне місце у світі людей, узагальнювати власні погляди. В результаті у дітей продовжує формуватися внутрішня соціальна позиція (для одних прагнення успіху в дії, а для інших важливіше уникати невдачі), яка згодом перетворюється на відповідну самооцінку з відповідним ставленням до успішних дій чи невдач у різних видах діяльності.[34, с.325].

В. І. Долгова та О. І. Кузнецова вважають, що у процесі розвитку дитини 5 – 7 років формуються не лише знання про особливості та здатності (образ Я, що відображає поточний рівень знань про себе), а й проєктоване бачення себе у майбутньому, залежно від очікувань оточуючих людей (образ Я ідеального, перспективного). Рівняння цих двох параметрів Я реального і Я ідеального відтворює адекватну самооцінку 5 – 7 річної дитини [27, с.65].

У 6 – 7 років емоційна і когнітивна складові вирівнюються. Є певні умови, які дозволяють когнітивному компоненту розвиватися. Створюються благоприятні умови для розвитку пізнавального компонента самооцінки, інтелектуалізації відносин дитини до себе, подолання його прямого впливу на самооцінку дорослих [59, с.87].

Поступово малюк керується більш досконалішими способами оцінювання, його уявлення про власну особистість збагачуються і поглиблюються, узагальнюються, набувають більш усвідомленими та емоційними. Відношення до його власних характеристик, ознаки рішучості та гнучкості до ситуацій, в яких дитина показує та демонструє оцінку своїм можливостям [28, с.141].

Важливим досягненням дошкільного дитинства є різниця між загальною та конкретною самооцінкою, яка проявляється у здатності зростаючої особистості спокійно ставитися до коментарів дорослої людини, як до справи. Конкретна самооцінка поряд з іншими умовами забезпечує готовність дітей до школи, тому що, без неї неможливо створювати освітні дії та рефлексію. Дошкільнята зазвичай зберігають позитивну самооцінку та схильні переоцінювати свої можливості [6].

Тому самооцінка є однією з необхідних умов для того, щоб дитина була особистістю. Завдяки їй дитина оцінює, як індивідуальні особливості своєї особистості, своєї поведінки та діяльності, так і власну особистість у цілому. Ми виявили, що самооцінка дітей дошкільного віку значно відрізняється на кожному віковому етапі свого формування. З раннього віку, що характеризується нестійкою самооцінкою до старшого віку, де в процесі розвитку самостійності дитини, зароджується досить стійка адекватна самооцінка, під впливом різних чинників, які є провідними в ігровій діяльності.

1.3. Типи батьківського ставлення до дітей: характеристики, поняття, неадекватне ставлення батьків до дітей і прояв батьківської любові

Типи батьків різноманітні, але всіх їх об'єднує одне – любов до дітей. Кожен, хто виріс в повноцінній сім'ї, добре знає процес виховання. Дитина бачить ставлення до нього тата і мами і, дорослішаючи, розуміє, які елементи виховання йому подобаються, а які ні. На підставі цього доросла людина робить висновки про те, як потрібно виховувати дітей. Приклад виховання, зазвичай, сильно впливає на особистість. Доросла людина може обрати різні напрямки розвитку, а саме: повторити приклад своїх батьків, стати протилежністю своїх батьків або ж свідомо підходити до проблем і приймати правильні рішення. Останній типаж зустрічається надто рідко.

Діти сприймають дорослих як своїх друзів і наставників. Але не всі батьки відповідально підходять до своїх обов'язків. Існують такі психологічні типи батьків [55]:

- Надто турботливі. Такі батьки постійно турбуються за свою дитину. З двох типів батьків цей найгірший, тому що, така поведінка найбільше шкодить психіці дитини. Батьки такого типу, постійно бігають за дитиною і не дозволяють самостійно виконувати що-небудь, навіть найпростіше, з чим може впоратися дитина. Таке виховання швидко приносить свої плоди. Дитина стає боягузливою і егоїстичною, вона звикає до постійної турботи і за першою її примхою всі потреби задовольняються.
- Консерватори. Такого типу батьки забувають, що колись самі були дітьми. Дорослі намагаються відігратися на своїх дітях. У подібного типу батьків, діти ростуть закомплексованими. У них немає власних бажань і амбіцій, бо щойно вони з'являються, їх тут же пригнічують.

Кожен тип батьків контролює свій підхід до виховання, тобто стиль сімейного виховання, який батьки часто визначають як своєрідне поєднання соціальних потреб (очікувань) і санкцій у стосунках з дитиною. Обраний стиль, як правило, визначає

систему виховання, яка, хоча й об'єктивно існує, характеризується більш-менш цілеспрямованим застосуванням методів і прийомів виховання, з урахуванням того, що можна терпіти по відношенню до дитини. Мінлива множинність цілей і завдань виховної роботи з дітьми не завжди досягається.

Прийнято виділяти п'ять стилів (тактик) виховання в сім'ї [20, 36]:

1) Авторитарний виховний стиль (в основі – тактика диктату) передбачає придушення почуття гідності, ініціативи, незалежності одних членів сім'ї (найчастіше дорослих) за іншими. Жорсткі накази, примус батьків призводять до значних порушень у формуванні особистості дитини. Згідно з дослідженнями, погрози, насильство, та примус викликають грубість, спалахи агресії, брехню, лицемірство, навіть відверту ненависть. Якщо батькам вдається зламати опір дитини, вони ламають важливі риси особистості.

2) Демократичний стиль сімейних стосунків (тактика співробітництва) передбачає не лише батьківську підтримку й допомогу дітям в їх індивідуальних справах, а й взаєморозуміння, взаємоповагу дітей і батьків, встановлення партнерських взаємин на основі симпатії, співпереживання, відповідальності за результатами власної діяльності.

3) Ліберальний стиль (тактика невтручання). Система міжособистісних відносин у сім'ї будується на визнанні (доцільності) самостійного існування дорослих і дітей. Батьки як вихователі, за цим типом взаємин, найчастіше уникають активного втручання в життя дитини. Їх більше приваблює комфортне життя з дітьми, які не вимагають глибоких душевних переживань. У таких ситуаціях дитина стає емоційно байдужою до інших, а сім'я для неї – просто необхідна формальність.

4) Потуральний виховний стиль (тактика опіки й безоглядної любові). Батьки власними зусиллями намагаються задовольнити всі потреби дитини, відгороджуючи її від усіляких турбот, складностей тощо. Домінуючою характеристикою людини, що зростає в умовах потурального стилю, – егоцентризм. При цьому виникає ставлення до оточуючих: кожен, хто не прагне задовольняти її потреби, – егоїст, небажана для подальшого спілкування, навіть ворожа.

5) Нестійкий стиль виховання, для якого характерний не передбачувальний перехід батьків від одного стилю ставлення до іншого. Такі «відмінності» формують недовіру до батьків, відчуження, вчаться реагувати не на зміст повідомлення, вимог, а на форму. Діти часто намагаються використати ситуативно-сприятливий емоційних фон стосунків з батьком або матір'ю для задоволення своїх індивідуальних потреб.

Виховний процес – це складне поєднання розвитку навичок, моральних цінностей і знань. Існують такі види батьківства [55]:

- Вимогливий. Такі батьки хочуть, щоб діти вчилися на "відмінно" і завжди були лідерами. Вимога буде проявлятися в тому, що батьки заборонятимуть дитині гуляти, доки вона не виконає всі завдання.
- Критикує. Такий тип виховання зустрічається у людей із низькою самооцінкою. Критики взагалі не люблять нічого робити самостійно. Їм подобається знаходити помилки і промахи в інших.
- Відсторонений. Такі батьки не вважають за потрібне втручатися в справи дитини. Вони думають, що вона самостійно впорається з усіма своїми труднощами. Невиконане завдання або ж погані оцінки, батьків не хвилюватимуть.

В. Гарбузов, виділив три типи неправильного виховання [19]:

1) Виховання за типом А (неприйняття, емоційне відчуження) – неприйняття індивідуальних особливостей дитини у поєднанні з жорстким контролем, регулюванням життя дитини, нав'язуванням їй єдиного правильного (з погляду батьків) типу поведінки. Поряд із жорстким контролем цей тип може поєднуватися з безконтрольністю, байдужістю, цілковитим потуранням.

2) Виховання за типом В (гіперсоціалізуюче) – тривожно-недовірлива зосередження батьків лише на стані здоров'я дитини, її соціальному статусі, очікуванні успіхів часто з недооцінюванням індивідуальних психологічних особливостей дитини.

3) Виховання за типом С (єгоцентричне) – концентрація батьків на дитині, потурання її примхам, іноді на шкоду іншим дітям або членам сім'ї.

На думку Е. Арутюнян, існує три типи сім'ї [1]: традиційна (патріархальна), дітоцентрична і подружня (демократична). У традиційній сім'ї розвивається повага до авторитету старших; педагогічний вплив здійснюється зверху вниз. Основною вимогою є підпорядкування. Діти не ініціативні, не гнучкі в спілкуванні, діють, відповідно до уявлення про те, що має бути.

У дітоцентричній сім'ї головним завданням батьків вважається забезпечення «щастя дитини». Сім'я існує тільки для дитини. Вплив здійснюється, як правило, знизу вгору (від дитини до батьків). Дитина та дорослий перебувають у «симбіозі». В результаті у дитини розвивається висока самооцінка, але зростає ймовірність конфлікту з соціальним оточенням поза сім'єю. Тому дитина може оцінювати світ як ворожий.

Причинами виникнення дітоцентризму є: тривале спільне проживання дітей та батьків; зменшення числа дітей в сім'ї; зміни в системі освіти, коли до 17-22 років дітям необхідна допомога батьків. Методи виховання у матерів і батьків нерідко суперечливі, неузгоджені. Все це призводить до відсутності бажання засвоювати соціально прийнятні форми поведінки дітей, не формується почуття самоконтролю та відповідальності. У них не розвинене почуття самостійності й відповідальності, діти імпульсивні, відрізняються незрілістю рішень, низьким рівнем самоконтролю [18].

Науковці виділяють такі причини неадекватного ставлення до дитини [61]:

- психолого-педагогічна неадекватність батьків, спонтанному вихованню, неузгодженості поглядів і дій батьків, некритичне оволодіння жорсткими стереотипами виховання дитини тощо;
- особистісні особливості батьків;
- особливості взаємин подружжя чи інших членів сім'ї, що проектується на дитину.

Щодо другої причини, ще в 1922 р. А. Адлер описав тип тривожної матері, що надміру опікується дитиною, тим самим паралізуючи її власну активність і самостійність [31].

Характеризуючи особистісні особливості батьків дітей з невроз, О. Захаров [19], зазначає, що матері тривожні та невпевнені в собі, що супроводжується

надмірною пунктуальністю, нетерпимістю, конфліктністю, відсутністю емоційної чутливості, а батьки – пасивністю, м'якістю, певною мінорністю загального фону настрою.

Негативно впливають на процес виховання дитини не тільки такі індивідуальні особливості батьків, як тривожність і афективність, а й прагнення до домінування, влади, бажання підкорювати дітей і домогтися від них беззастережної слухняності (особливо це стосується ставлення матері до сина); батьківська зарозумілість, що висуває підвищені вимоги до можливостей дитини.

Науковці, які вивчали психологію дисгармонійних стосунків у сім'ях, виокремили три типи розладів, що спостерігаються у них [26]:

- суперництво (прагнення двох або більшої кількості членів сім'ї забезпечити собі виключне становище, боротьба за яке набирає затяжного, хронічного характеру);
- уявне співробітництво (зовнішня удавана відсутність ускладнень у сімейних стосунках, що обертається на конфлікти в разі настання переломних для сім'ї подій – хвороби когось із членів сім'ї, підвищення по службі одного з подружжя і пов'язане з цим збільшення робочого часу тощо);
- ізоляція (психологічне відокремлення одного чи більше членів сім'ї один від одного, з якими підтримуються лише формальні стосунки, необхідні, скоріше, ділові контакти).

Для дитини в такій «важкій сім'ї», О. Добрович [26] виділяє, передбачені ролі, а саме: «кумир сім'ї», «мамин (татків, бабусин тощо) скарб», «жахлива дитина» тощо, які часто відображають ставлення дорослих членів сім'ї.

«Кумир сім'ї» часто супроводжується суперництвом дорослих, коли кожен піклується про дитину, намагається утвердити своє власне домінування в сім'ї або уявної співпраці (коли всі поводяться так, ніби проблем немає і загальне захоплення дитиною служить фактором, що «цементує» сім'ю).

Граючи роль «маминоного (таткового, бабусиноного тощо) скарбу», дитина стає чиймсь особистим кумиром, виникає суперництво між дорослими (це виявляється, наприклад, у запитанні «Кого ти більше любиш?», що травмує дитину, змушуючи її

демонструвати лицемірство) або про ізоляцію когось із дорослих, який компенсує цією прихильністю брак емоційного тепла в сім'ї.

Роль «цяці» часто асоціюється із уявного ситуацією співпраці в сім'ї, коли дорослі, не бажають глибоко проникати у внутрішній світ один одного або просто не знають, а від дитини очікують дотримання порядності та слухняності. При цьому докори дитині можуть переходити в сором'язливість і схильність звинувачувати себе, що робить її більш вразливою до неминучих помилок і труднощів.

Часто наслідком уявного співробітництва в сім'ї є роль «жахливої дитини», коли з поганої поведінки дитини робиться своєрідний внутрішньо-сімейний ідол, що нібито згуртовує емоційно-роз'єднаних людей.

Батьки, які не здатні створити придатну для розвитку дитини виховну систему, можуть вчинити непоправні порушення та переслідування у стосунках з дітьми. Розрізняють такі види жорстокості до дітей [58]:

- фізичне насильство – батьки завдають дитині фізичного болю, завдають їй шкоди чи травми, все це відбувається внаслідок цілеспрямовані дій батьків, фізичне покарання;
- сексуальне насильство – якщо діти (дівчатка або хлопці) використовуються дорослими для задоволення їхніх (дорослих) сексуальних потреб;
- емоційне чи психічне насильство – якщо діти відчують постійну нестачу любові і тепла, погрози, крики, висміювання. Це може призвести до втрати впевненості у собі й самоповаги. Дитина стає знервованою і замкненою. Вона втрачає довіру до дорослих;
- байдужість до дитини – якщо батьки не задовольняють життєво важливі потреби дітей, такі, як: потреби в їжі, одязі, теплі і лікуванні, якщо батьки залишають дітей без нагляду. Якщо батьки позбавляють дітей любові, надії та підтримки.

Фактори, що співзалежать з жорстоким поведінням з дітьми: 1) характерно для сімей, де один з батьків хворий на алкоголізм чи перебуває у стані депресії. 2) із дітьми можуть жорстоко поводитися в сім'ях, де помер один з батьків або якщо дитина залишилася сиротою і перебуває під опікою рідних чи інших опікунів.

До факторів, що спричиняють жорстокість стосовно дітей, належать фінансові труднощі в сім'ї, безробіття, а також перенесене батьками в дитинстві жорстоке поводження з ними [19, 58, 61].

Отже, у дитини розвиваються негативні якості: агресія, жорстокість, тривожність, несвідоме прагнення помсти чи, навпаки, прагнення шукати психологічний захист, отримувати турботу від оточуючих.

Однак батьки мають підтримувати і надихати своїх дітей, але прояв батьківської любові різними типами батьків показується по-різному. Існує три найпоширеніші способи [55]:

- На словах. Батьки постійно говорять дітям, що вони найкращі, що вони послані згори ангели. Найчастіше дорослі звертаються до дітей ласкавими прізвиськами: сонечко, кошени, зайчик.
- У жестах. Цей спосіб вираження любові властивий матерям. Вони можуть часто обіймати дитину, цілувати її і пестити. У жестах проявляється турбота, ласка і любов.
- На справі. Батьки можуть проявляти свою любов, виявляючи інтерес до своїх дітей. Купуватимуть іграшки, необхідні речі, водитимуть на розважальні заходи, здійснюватимуть екскурсії та ходитимуть на пікніки.

Тип відносин між батьками та дітьми залежить від багатьох факторів. Однак дорослі повинні стежити за своєю поведінкою і контролювати її. Будь-який тип батьків може стати ідеальним, якщо дорослі правильно показують свої емоції та позитивні якості. Це проявляється так:

- Турбота. Батьки мають оберігати свою дитину, але в розумних межах.
- Любов. Хороші батьки люблять свою дитину, якою б вона не була.
- Довіра. Розумні батьки будують свої відносини з дитиною на взаємній довірі.
- Станьте прикладом. Батьки повинні бути прикладом поведінки для своєї дитини.

Висновки до першого розділу

Сім'я – це група людей, об'єднана родинними узами, яка бажає дати своїм нащадкам виховання, освіту, закласти моральні та духовні цінності. Одним з головних завдань сім'ї є формування особистості дитини, найбільш прийнятних якостей для її подальшого розвитку.

Сім'я є одним з найважливіших і дієвих факторів соціалізації дитини. Таким чином, умови виховання, соціальний статус сім'ї, рід занять її членів, матеріальне забезпечення та рівень інформованості батьків, багато в чому визначають життєвий шлях дитини. Крім свідомого, повноцінного та цілеспрямованого виховання, яке забезпечують батьки, на дитину впливає все сімейне оточення.

Основною метою виховання є допомогти кожному стати повноцінною, гармонійною особистістю (ідеал фізичної та моральної досконалості).

Сімейне виховання відбувається в процесі життя – у стосунках близькості, у вчинках і діях, які робить дитина. Під впливом сімейних засад і всієї родинної структури виховується твердість характеру, гуманізм, цілеспрямованість, сконцентрований розум. Саме в сім'ї дитина спостерігає й відчуває любов до батьків, отримує від них любов і прихильність.

Отже, сімейне виховання є однією з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків із щоденним впливом сімейного життя.

Процес формування самооцінки дитини дошкільного віку визначається стилем сімейного виховання – способом, методом виховання, системою принципів і норм, характерних для батьків, індивідуальними особливостями впливу на дошкільників. Стиль виховання - це набір орієнтирів та відповідної поведінки, які не поширюються на конкретну дитину, а характеризують ставлення до дітей дошкільного віку загалом.

Основні моменти у формуванні здорової самооцінки дитини – особистий приклад, адекватні вимоги та багато підтримки. Саме від самооцінки залежить впевненість дитини в собі, легкість спілкування з людьми та успіх у житті.

Розглядаючи особливості самооцінки, встановлено, що самооцінка дітей у дошкільному віці поступово формується від загальної до конкретної, від позитивної до негативної і характеризується нестійкістю залежно від ситуацій та чинників, що впливають на неї. Вже в старшому дошкільному віці відбувається процес розвитку

самостійності дитини, завдяки її глибокому самопізнанню, її самооцінка стає більш стійкою, що впливає на формування адекватної самооцінки. Визначено основні чинники, що визначають прояв і подальше формування того чи іншого виду самооцінки. Зокрема, такі чинники, як оцінка дорослого; стиль сімейного виховання; різні види соціальної взаємодії, провідним видом якої є ігрова діяльність; активність і досвід спілкування дитини; досвід взаємодії з іншими людьми.

Розрізняють авторитарний, ліберальний, демократичний, потуральний та нестійкий виховні сімейні стилі. Продуктивною тактикою формування адекватної самооцінки особистості та оптимальним стилем сімейного виховання вважається лише демократичний стиль батьківського ставлення до дітей дошкільного віку. Сім'я як мала психосоціальна група є найкращим виховним середовищем для дитини.

Зазначимо, що батьки переносять власні проблеми і проблеми у стосунках з іншими членами сім'ї на дітей переважно підсвідомо, часто з глибокою впевненістю, що таким чином роблять дитині добро. Проте в результаті неадекватне ставлення батьків призводить до погіршення особистості дитини, спричиняє труднощі її самореалізації.

Отже, становлення особистості, яке відбувається в умовах сім'ї у великій мірі залежить від стилю виховання, який застосовують батьки. Здійснюючи свідомий, особистий вибір, батьки самі проєктують траєкторію індивідуального розвитку власної дитини.

Слід зазначити, що правильно виховувати дитину в сім'ї – це завжди баланс між любов'ю та вимогливістю, між милосердям і справедливістю. Тоді ніколи не буде соромно за себе і за своїх дітей, можна бути впевненим у їхньому майбутньому.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК САМООЦІНКИ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Організація та проведення емпіричного дослідження

Згідно теоретичного розділу зрозуміло, що ставлення батьків до дітей виражається у системі різноманітних почуттів до дитини, поведінкових проявів, що реалізовується у спілкуванні з нею, прийнятті або неприйнятті дитини, схвалення або засудження її, певному розуміння її вчинків та характеру. Тому діагностика батьківського відношення дозволяє визначити стиль сімейного виховання, оцінити сенситивність для дитини емоційної атмосфери в сім'ї, спрогнозувати вплив моделей виховання на психічний, емоційний та особистісний розвиток дитини.

З метою дослідження впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку були застосовані психодіагностичні методики: методика «Який Я?» Г.Н. Осипової, проективна методика «Малюнок сім'ї». опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А.Варга, В. Століна та методика PARI Е. Шеффера і Р.Белла.

Методика «Який Я?» Г.Н. Осипової (додаток А). Призначається для визначення самооцінки дитини 6–9 років. Експериментатор запитує в дитини, як вона сама себе сприймає й оцінює за 10 різними позитивним якостям особистості дитини. Оцінки, запропоновані дитиною собі, ставляться експериментатором у відповідних колонках протоколу, а потім переводяться в бали. Відповіді «так» оцінюються в 1 бал, відповіді «ні» оцінюються в 0 балів, відповіді «не знаю» або «іноді» оцінюються в 0,5 бала. Рівень самооцінки визначається по загальній сумі балів, набраній дитиною по всіх якостях дитини.

Висновки про рівень розвитку самооцінки дитини при цьому робляться на основі такої шкали:

10 балів – дуже високий;

8–9 балів – високий;

4–7 балів – середній;

2–3 бала – низький;

0–1 бал – дуже низький.

Згідно з віковою нормою, самооцінка дітей дошкільного віку достатньо висока. Слід зазначити при цьому, що відповіді дитини-дошкільника на деякі питання (слухняний, чесний) можуть свідчити про адекватність самооцінки. Так, якщо поряд з відповідями «так» на всі питання дитина стверджує, що вона «слухняна завжди», «чесна завжди», можна припустити, що вона не завжди досить критична до себе. Адекватність самооцінки при цьому можна перевірити, зрівнявши відповідь дитини дошкільного віку за шкалою з відповідями батьків про дитину за тими ж якостями.

Проективна методика «Малюнок сім'ї» (додаток А) призначена для дослідження ставлення батьків до своїх доньок та синів, до своєї сімейної атмосфери, сімейного ставлення, які зумовлюють тривогу чи конфлікти, як дитина сприймає взаєностосунки з усіма членами сім'ї.

Використовуючи дану інформативну процедуру дослідження, беруть до уваги, що кожна виконана робота є креативною активністю і демонструє не лише сприймання дитиною своєї сім'ї, атмосфери в сім'ї та дає змогу дошкільнику здійснювати аналіз і рефлексувати сімейні відносини. Уявлювана і намальована сім'я дає інформацію не лише про актуальний стан, попередні роки життя дитини, але також спрямована і на перспективу, оскільки при виконанні завдання дитина переживає ситуацію, так би мовити вирішує проблему актуальних сімейних взаємин. Психолог може допомогти дитині зрозуміти свою роль в сім'ї, разом з ним здійснити пошук можливостей адаптації дитини у родинному колі. Але тут слід уникати сугестивної, привнесеної ззовні інтерпретації ситуації, надавши можливість самій дитині зрозуміти і сприйняти стільки, скільки вона може, виходячи з її психологічної зрілості. Зазвичай тест полягає в виконанні малюнку та обов'язково спілкування психолога з дитиною після виконання завдання. Для реалізації діагностичної

процедури респонденту дають аркуш паперу без лінійок та клітинок, олівець простий і гумку.

Є багато модифікацій цієї методики. Складно надати першість комусь із науковців щодо використання малюнку сім'ї для вивчення міжособистісних стосунків. З-поміж психологів-практиків відзначаємо наступних: Р. Бернса, В. Вульфа, А.Захарова, С. Кауфмана, Л. Кормана, К.Маховера, Е. Хамера, С.Хоментausкаса, В. Хьюлса та ін. У наукових працях фахівців зазначається про зв'язок між змістом малюнку та внутрішньо - сімейними стосунками між дітьми та батьками. Проективний підхід щодо вивчення сімейної атмосфери служить для вивчення складу сім'ї, характеристик взаємодії і сигналізує про сприйняття дитиною свого місця в сім'ї, власного Я – образу, переживання відношення до членів родини. Погляд дитини на сім'ю та її розвиток є об'єктом дослідження практикуючих психологів, які працюють з дітьми. Багатофункціональність даного тесту ставить його в групу інформативних методів вивчення дитячо – батьківських стосунків сіблінгових взаємодій, тобто між братами і сестрами.

Внаслідок інформативності звичності завдання, яке виконує дитина дана методична процедура дозволяє встановити добрий емоційний контакт психолога з респондентом, зменшує напруження, що виникає в експериментальній ситуації. Дану методику варто застосовувати в дошкільному віці та для дітей молодших класів оскільки отримані показники незначно залежать від мовних здібностей вербалізувати свої переживання від спроможності до рефлексії, здатності входити в ситуацію, яка пропонується.

Опитувальник батьківського відношення дослідників А.Варга, В.Століна (додаток А). Батьківське відношення розуміється як система почуттів і вчинків дорослих людей стосовно дітей. Батьківське відношення – це педагогічна психосоціальна установка стосовно дітей дошкільного віку, що включає в себе раціональний, емоційний і поведінковий компоненти. Опитувальник містить 61 питання і передбачає п'ять шкал, що виражають собою аспекти батьківського відношення до дитини дошкільного віку:

1. Прийняття – неприйняття дитини. Ця шкала виражає собою загальне емоційно-позитивне (прийняття) або емоційне негативне (неприйняття) відношення до дитини дошкільного віку.

2. Кооперація. Шкала виражає прагнення дорослих до співробітництва з дитиною, прояв з їх боку зацікавленості й участь у її справах.

3. Симбіоз. Питання цієї шкали орієнтовані на те, щоб з'ясувати, чи прагне дорослий до єднання з дитиною або, навпаки, намагається зберегти між дитиною й собою психологічну дистанцію. Це своєрідна контактність дитини дошкільного віку й дорослої особистості.

4. Контроль. Шкала характеризує те, як дорослі контролюють поведінку дитини, наскільки демократичні або авторитарні у відносинах з нею.

5. Ставлення до невдач дитини. Ця шкала показує, як дорослі ставляться до здатностей дитини, до її недолікам, успіхам і невдачам. Відповідаючи на питання, випробуваний повинен виразити свою згоду або незгоду з ними за допомогою оцінок «так» або «ні».

Обробка й оцінка результатів. Для кожного з різновидів батьківських відношень, що з'ясовуються при цьому за даного опитувальника, нижче зазначаються номери суджень, що пов'язані з даним різновидом виховання. Отримані бали переводяться у відсотки, які дозволяють визначити на якому місці перебуває досліджуваний порівняно з іншими учасниками даної популяції, тобто посеред інших батьків.

Методика PARI E. Шеффера і Р. Белла (додаток А) призначена для вивчення відношення до особливостей сімейного життя саме батьків. В методиці виділено 23 аспекти, які досліджують відношення батьків до дітей, до сімейного життя, до виховного процесу (вербалізація, надмірна турбота, залежність від сім'ї, подавлення волі, відчуття самопожертви, боязнь образити, сімейні конфлікти, роздратованість, надмірна строгість, подавлення сексуальності, домінування матері, незадоволеність роллю домогосподарки, надмірне втручання в світ дитини, виключення несімейних впливів, зверхавторитет батьків, подавлення агресивності, партнерські відносини, безучасть батька, домінування матері, вирівнювання відносин, бажання прискорити

розвиток дитини, несаможітність матері). Вісім з цих аспектів включено до групи «відношення до сімейної ролі», а 15 – до «відношення батьків до дитини».

Методика дозволяє визначити, що переважає в сімейних стосунках: оптимальний емоційний контакт, надмірна емоційна дистанція з дитиною, надмірний контроль, концентрація на роботі.

Опитувальник містить 115 запитань, по 4 варіанти відповідей до кожного, які оцінюються від 1 до 4 балів. Максимальна кількість балів по методиці 160.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів за психодіагностичними методиками

З метою дослідження впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку проведено емпіричне дослідження.

Емпіричне дослідження проводилось на базі закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №133 «Радосинь» м.Києва. У вибірку дослідження увійшло 50 дітей дошкільного віку (старші групи № 8 та № 4), з них: 27 дівчат і 23 хлопців, а також їх батьки.

За методикою Г.Осипової «Який Я?» (додаток А) отримані наступні результати, згідно яких, можна сказати, що у 20% дуже висока самооцінка, у 27% висока, 36% мають середню самооцінку і 17% низьку (рис. 2.2.1).

Діти із високою та середньою самооцінкою відчують себе успішними, життєрадісними, вони безпосередні у спілкуванні, спокійно відносяться до оточення, з повагою ставляться до себе і до інших, живуть у гармонії з собою, роблять помилки і вчаться на них, турбуються про своє фізичне та емоційне здоров'я. Вони не люблять з'ясовувати відносини та конфліктувати. Дитина з високою самооцінкою відчуває себе як господар чи господиня своєї долі: впевнено, твердо знаючи чого прагне.

Діти із низькою та дуже низькою самооцінкою тривожні, сором'язливі, боязкі, впевнені в глибині душі, що мало чого варті, постійно потребують підтримки, бояться робити помилки, не вміють сприймати компліменти. У спілкуванні з іншими перш за все вони турбуються про те, яке справляють враження на інших. Низька самооцінка

часто супроводжується страхом перед здійсненням помилок. Сумніваючись у можливості виконати те, чого від неї очікують інші, дитина зазвичай не робить взагалі нічого, чи відкладає дію на тривалий термін. Вона відмовляється прийняти рішення, оскільки вважає себе нездатною зробити «правильний» вибір.

Для дітей дошкільного віку є нормальним мати завищену самооцінку, це типова характеристика за цього віку.

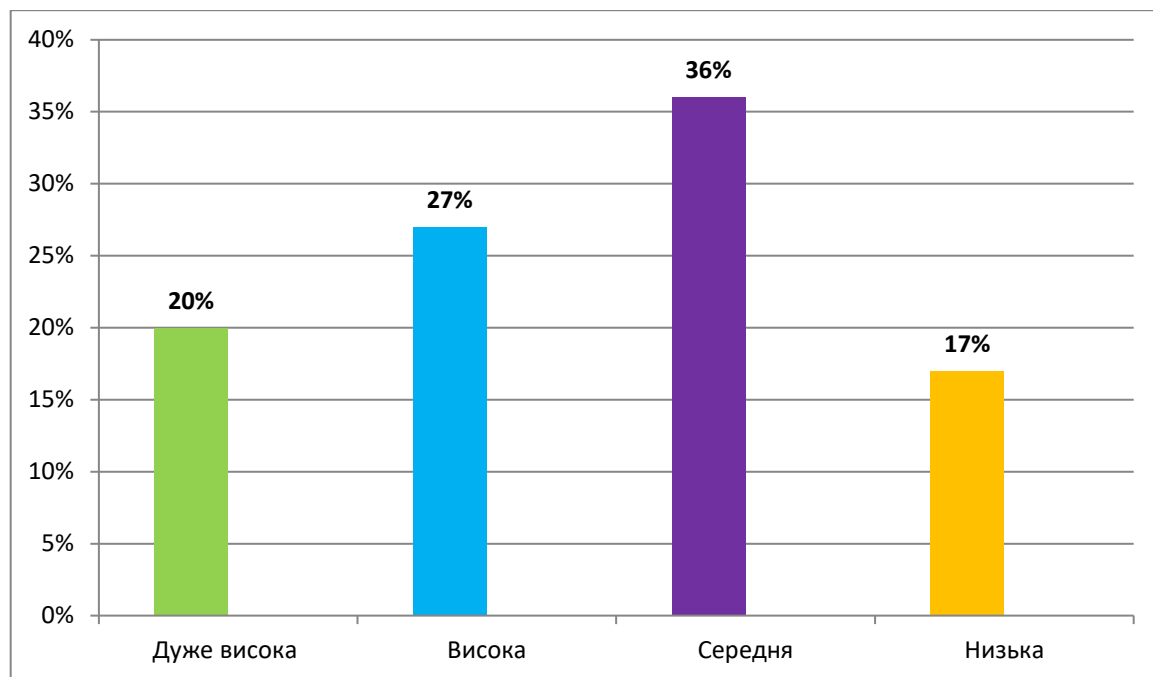

Рис. 2.2.1. Рівні самооцінки дітей дошкільного віку

Третина опитуваних дітей дошкільного віку мають високу (завищену) самооцінку (27%). Це є нормальним явищем для цього віку і свідчить про гармонійний розвиток особистості дитини дошкільного віку. Надмірно висока самооцінка - свідчить про нереалістичне самосприйняття та нездатність оцінювати себе критично. Саме занадто висока самооцінка є небажаним явищем та повинна підлягати корекції.

Середню самооцінку мають 36% опитуваних. Низьку самооцінку мають 17% респондентів (рис. 2.2.1). З цими дітьми дошкільного віку потрібно проводити корекційну роботу для покращення самооцінки. Сумуючи завищену та занижену

самооцінку, можна зробити висновок, що 63% дітей мають адекватну самооцінку, а 37% – неадекватну і потребують психокорекційних заходів.

Більш точна характеристика особистісного розвитку дошкільнят можлива завдяки проєктивним методикам «Малюнок сім'ї» та «Моя сім'я» (додаток А), які допоможуть підтвердити чи спростувати попередні результати і виявити істинні мотиви поведінки та дозволить зрозуміти, причини низької самооцінки деяких дітей.

У дитячому віці між дітьми та їхніми батьками переважає міцний емоційний зв'язок, тому ми вирішили простежити як саме впливають сімейні взаємини на дітей дошкільного віку. Сімейну ситуацію, яку батьки оцінюють з усіх боків позитивно, дитина може сприймати зовсім інакше. Дізнавшись, яким вона бачить навколишній світ, сім'ю, батьків, себе, можна зрозуміти причини виникнення багатьох проблем і ефективно допомогти їй при їх вирішенні.

Дітям ми дали завдання зобразити на малюнку свою сім'ю. Всі діти доволі швидко впоралися із завдання, виконували його із цікавістю і хорошим настроєм. Це може свідчити про справді добрі стосунки у сім'ях, хороші взаємини дітей з їх батьками.

Узагальнюючи показники експерименту визначено, що частіше психологічні проблеми у дитини родом з сім'ї, вони обумовлені нервово–психічним станом батьків та їх ставленням до дітей дошкільного віку і життя взагалі.

Найчастіше діти зображають всіх членів сім'ї. Хоча на деяких малюнках (32%) відстань між членами сім'ї присутня, а це може свідчити про певне віддалення і не цікавість одне одним. Але яскраво виражених конфліктів не помічено. Хоча діти намагаються ідеально створити малюнок тому, стирають деталі. Досить помітні на малюнках додаткові деталі – сонце, хмари, будиночки та іграшки.

Порівнюючи малюнки дітей показало такі результати. Хороша, сприятлива сімейна ситуація визначалася, якщо на малюнку переважали зображення веселих членів сім'ї, застосовувалися яскраві кольори, всі зображені виконували якусь спільну дію, хороші і чіткі лінії. Більшість дітей намалювали на малюнку свою родину, обличчя усміхнені, члени сім'ї взяли за руки, навколо природа і сяє сонце.

На деяких малюнках (11%) першими зображені різноманітні предмети, а не люди, це свідчить про емоційну стурбованість ситуацією в сім'ї. Діти, які першими зображують, наприклад машини чи засоби побуту, сповіщають про складні стосунки з батьками, такі малюнки є інформативними та сигнальними. Це говорить про певні конфліктні стосунки із батьками, не бажання дітей малювати батьків, які б мали бути певним авторитетом для них, що б відображалось на малюнку.

Для малюнків проективної методики «Моя сім'я» характерні лінії з сильним натиском, інтенсивним штрихуванням, зосередженістю на деталях і слідах стирання. Малювання великих очей вказує на напруження, а коли вони підкреслені то це вказує на наявність великої кількості страхів у дітей. Не на всіх малюнках зображене підґрунтя для сім'ї, а це говорить про незахищеність у дітей, вони не відчувають себе у повній безпеці.

Тривожність і боязнь показується надмірно заштрихованими олівцями фігури батька та матері. Відносини між батьками та дітьми є відсторонені, розміщені на відстані. Хоча більшість малюнків зображено у яскравих кольорах, що свідчить про досить теплі відносини між дитиною та членами сім'ї.

Напружені стосунки у сім'ї сповіщають зображення окремих представників сім'ї, які знаходяться на великій відстані. Відсутність основних частин тіла – вух, зображення пальців рук, а також штрихування рук відображає емоційний опір в контактах з людьми. Коли дитина не намалювала частини обличчя – це може бути протест дитини до члена сім'ї, що вказує на негативні стосунки. Якщо дитина так малює себе, то це свідчить про її відстороненість в сім'ї і проблеми комунікації з ровесниками та іншим оточенням.

Оскільки 19% дітей намалювали себе в останню чергу, це свідчить про те, що їм не вистачає певного контакту із близькими, почуття «самотності». Є малюнки, на яких сім'ю зображують маленького розміру, там бачимо певне відчуття тривоги небезпеки як для дитини так і для самої сім'ї. Хоча були діти, які себе намалювали великими, впевненими у собі.

Також на малюнках прослідковуються певні ознаки ворожості. Розкинуті в сторони руки (29%), пальці у вигляді довгих паличок (22%) є ознаками агресивності

в сімейній ситуації. У 80% малюнок чіткий, яскравий, намальовані багато деталей, всі малюнки виконані кольоровими олівцями чи фломастерами. Деформована фігура – 9%. Можна сказати, що у сім'ях властивий, як фізичний контроль, так і певна вербальна агресія, оскільки були намальовані елементи, які це підтверджують. Хоча до якого саме члена сім'ї, конкретна агресія не спостерігається.

3% дітей себе на малюнку не зобразили, це говорить про відчуження, неповноцінність, непотрібність у сімейному середовищі.

Таблиця 2.2.1

Результати важливих елементів малюнка за тестом «Моя сім'я»

<i>Кількість дітей %</i>	<i>Елементи малюнка</i>
3%	Не малювала себе чи іншого із члена сім'ї
25%	Маленький зріст автора і розташування себе у нижній частині аркуша
32%	Велика дистанція між членами сім'ї
77%	Наявність додаткових деталей (сонця, хмар, тварин)
54%	Стирання малюнка і перемальовування
	<i>Сприятлива сімейна ситуація</i>
97%	Зображення всіх членів сім'ї
9%	Зображення першими не людей
91%	Спільна діяльність всіх членів
100%	Відсутність ізольованих членів
45%	Хороша якість ліній
	<i>Тривожність</i>
29%	Наявність штрихування
29%	Лінія виділення
35%	Лінія із сильним натиском
55%	Перебільшена увага до деталей
80%	Стирання
	<i>Конфліктність</i>
13%	Бар'єри між фігурами

21%	Виділення окремих фігур
0%	Ізоляція окремих фігур
53%	Переважання речей
3%	Відсутність деяких членів сім'ї
	<i>Ворожість у сім'ї</i>
4%	Агресивна позиція фігур
9%	Деформована (нечітка) фігура
29%	Руки розкинуті в сторони
22%	Пальці рук у вигляді довгих паличок
	<i>Відчуття неповноцінності</i>
3%	Відсутність автора
19%	Зображення себе останнім
0%	Ізоляція окремих фігур
37%	Маленькі фігури
31%	Розташування фігур на нижній частині листа

Можна зробити висновок, за допомогою проєктивних методик «Малюнок сім'ї» та «Моя сім'я», розглянуто ставлення дитини як до себе, так і до конкретних членів сім'ї, оскільки було використане як розташування, так і кольори, емоційний вигляд зображених фігур. Дані методики, з одного боку доповнили попередні дослідження, а з іншого, розкрили додаткові глибинні особливості розвитку дітей.

Опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А.Варга, В. Століна є психодіагностичною методикою, орієнтованою на вивчення ставлення батьків до власних дітей і особливостей комунікації між ними (додаток А).

Батьківське ставлення приймається як система різноманітних почуттів по відношенню до дитини, особливостей по вихованню і розумінню характеру і особистості дитини, його вчинків.

Результати дослідження представлено у таблиці 2.2.2, з таблиці видно, що крім домінування одного зі стилів виховання, також присутнє поєднання інших видів

ставлення батьків до дітей. Це говорить про те, що у батьків проявляються декілька типів ставлення до власних дітей.

Таблиця 2.2 2

Результати дослідження за опитувальником батьківського відношення»

А. Я. Варги та В. В. Століна

№ Сім'ї	Шкала									
	I прийняття- відштовхуванн я		II кооперація		III симбіоз		IV гіперсоціалізаці я		V інфантилізаці я	
	бали	відсот	бал и	відсо т	бал и	відсо т	бали	відсот	бали	відсо т
Сім'я №1	10	53,79	8	48,82	6	92,93	4	69,30	1	45,57
Сім'я №2	7	3,79	8	48,82	3	57,96	4	69,30	0	14,55
Сім'я №3	11	68,35	8	48,82	3	57,96	6	95,76	2	70,25
Сім'я №4	7	3,79	4	9,77	4	74,97	4	69,30	1	45,57
Сім'я №5	10	53,79	6	19,22	5	86,63	6	95,76	3	84,41
Сім'я №6	7	3,79	8	48,82	4	74,97	3	53,87	0	14,55
Сім'я №7	10	53,79	4	9,77	4	74,97	4	69,30	1	45,57
Сім'я №8	11	68,35	8	48,82	4	74,97	3	53,87	0	14,55
Сім'я №9	10	53,79	6	19,22	3	57,96	4	69,30	0	14,55
Сім'я №10	7	3,79	8	48,82	6	92,93	4	69,30	1	45,57
Сім'я №11	10	53,79	9	80,93	6	92,93	4	69,30	0	14,55
Сім'я №12	7	3,79	4	9,77	1	4,72	6	95,76	1	45,57
Сім'я №13	10	53,79	6	19,22	4	74,97	4	69,30	0	14,55
Сім'я №14	7	3,79	8	48,82	3	57,96	3	53,87	2	70,25

Сім'я №15	11	68,35	8	48,82	5	86,63	6	95,76	0	14,55
Сім'я №16	7	3,79	4	9,77	1	4,72	3	53,87	1	45,57
Сім'я №17	10	53,79	8	48,82	6	92,93	6	95,76	0	14,55
Сім'я №18	4	0	8	48,82	1	4,72	3	53,87	0	14,55
Сім'я №19	10	53,79	7	31,19	5	86,63	3	53,87	3	84,41
Сім'я №20	11	68,35	8	48,82	4	74,97	3	53,87	0	14,55
Сім'я №21	8	12,02	4	9,77	4	74,97	3	53,87	0	14,55
Сім'я №22	11	68,35	3	7,88	1	4,72	3	53,87	1	45,57
Сім'я №23	10	53,79	6	19,22	6	92,93	4	69,30	0	14,55
Сім'я №24	7	3,79	4	9,77	3	57,96	1	13,86	2	70,25
Сім'я №25	8	12,02	6	19,22	6	92,93	3	53,87	0	14,55
Сім'я №26	11	68,35	8	48,82	4	74,97	3	53,87	1	45,57
Сім'я №27	11	68,35	8	48,82	4	74,97	3	53,87	0	14,55
Сім'я №28	7	3,79	4	9,77	4	74,97	3	53,87	1	45,57
Сім'я №29	6	0,63	7	31,19	4	74,97	4	69,30	0	14,55

Сім'я №30	7	3,79	4	9,77	4	74,97	3	53,87	0	14,55
Сім'я №31	9	31,01	6	19,22	6	92,93	5	83,79	1	45,57
Сім'я №32	14	88,60	6	19,22	5	86,63	5	83,79	0	14,55
Сім'я №33	9	31,01	8	48,82	6	92,93	3	53,87	1	45,57
Сім'я №34	6	0,63	7	31,19	4	74,97	4	69,30	0	14,55
Сім'я №35	9	31,01	7	31,19	6	92,93	5	83,79	1	45,57
Сім'я №36	9	31,01	8	48,82	6	92,93	3	53,87	0	14,55
Сім'я №37	7	3,79	4	9,77	3	57,96	6	95,76	1	45,57
Сім'я №38	6	0,63	8	48,82	4	74,97	4	69,30	2	70,25
Сім'я №39	4	0	9	80,93	6	92,93	5	83,79	0	14,55
Сім'я №40	9	31,01	6	19,22	0	4,72	2	32,13	0	14,55
Сім'я №41	14	88,60	6	19,22	5	86,63	5	83,79	1	45,57
Сім'я №42	7	3,79	4	9,77	3	57,96	6	95,76	2	70,25
Сім'я №43	9	31,01	6	19,22	0	4,72	2	32,13	0	14,55
Сім'я №44	4	0	9	80,93	6	92,93	5	83,79	1	45,57

Сім'я №45	14	88,60	8	48,82	2	39,06	0	4,41	3	84,41
Сім'я №46	14	88,60	6	19,22	5	86,63	5	83,79	1	45,57
Сім'я №47	10	53,79	7	31,19	5	86,63	6	95,76	1	45,57
Сім'я №48	9	31,01	7	31,19	6	92,93	5	83,79	1	45,57
Сім'я №49	9	31,01	6	19,22	3	57,96	5	83,79	0	14,55
Сім'я №50	14	88,60	6	19,22	5	86,63	5	83,79	1	45,57

Згідно результатів дослідження видно, що у більшості сімей (46%) домінує тип «Прийняття», це означає емоційне ставлення батьків до дитини. Батьки сприймають свою дитину такою якою вона є, вона їм подобається. Батьки її люблять та поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй. Проводять багато часу з дитиною, поважають її інтереси і плани.

У 21% сімей переважає тип «Кооперація», це говорить про соціально-бажаний тип сімейних відносин. Такі батьки зацікавлені в планах дитини, намагаються допомогти, співчують їй. Високо цінують інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчувають гордість за неї. Вони задовольняють ініціативу і самостійність дитини. Батьки довіряють дитині, намагаються стати на її бік з будь-яких питань. І діти бачать в батьках опору, підтримку, можуть відкритися і звернутися за допомогою.

У 14% досліджуваних батьків виявлено тип «Симбіоз». Ці батьки відчувають себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, огородити її від труднощів, неприємностей в житті. Батьки постійно відчувають неспокій за життя дитини, котра здається їм маленькою та беззахисною.

У 17% сімей визначено тип батьківського відношення «Авторитарна гіперсоціалізація», це говорить високий контроль за поведінкою дитини, дотримання нею суворої дисципліни, слухняності. Такі батьки вимагають від дитини дисципліни та виконання всіх вимог. За вияв своєї думки дитину буде покарано. Батьки слідкують за досягненнями дитини, його індивідуальними особливостями, думками, тощо.

Лише 2% батьків відповідають типу батьківського відношення «Маленький невдаха», тобто батьки вважають дитину маленькою, інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими. Дитину вважають непристосованою, не успішною та відкритою для поганих справ. Батьки не довіряють своїй дитині, але дітям дуже це не обхідно. У зв'язку з цим батьки намагаються відгородити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії.

За результатами дослідження, стилі виховання зобразили на рисунку (рис.2.2.2)

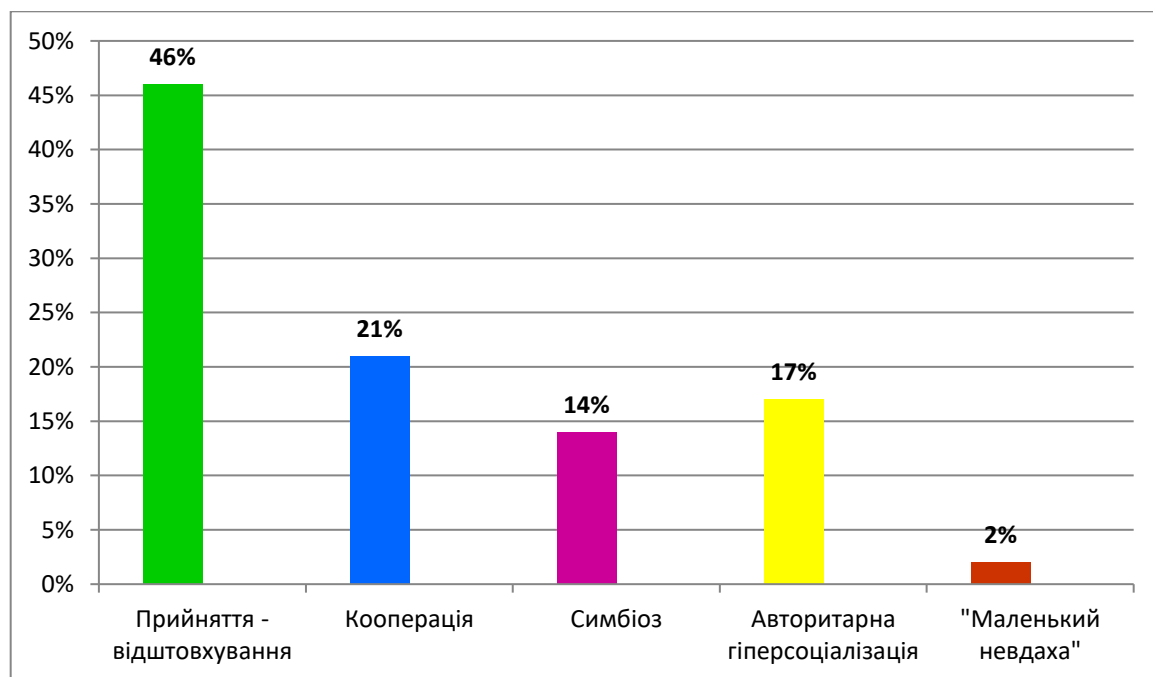

Рис. 2.2.2. Розподіл сімей по типу батьківського відношення

У досліджуваних батьків стилями виховання для поєднання найчастішими є: прийняття і кооперація, кооперація і симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація і відштовхування, авторитарна гіперсоціалізація і «маленький невдаха», авторитарна гіперсоціалізація і симбіоз.

Отож, у досліджених сім'ях переважає напрямок до соціальної бажаності та кооперації з дитиною, симбіотичних стосунків, а також підвищеного контролю та вимогливості до дитини. Згідно отриманих результатів, у досліджених сім'ях батьки виявляють достатньо адекватне і позитивне відношення до своєї дитини.

Відповідно до таких показників, отриманих при тестуванні досліджуваних за методикою вивчення батьківського ставлення А. Я. Варга і В. В. Століна, можна сказати, що більшість досліджуваних дітей відчувають у сім'ї емоційну стабільність і при вирішенні несприятливих, конфліктних ситуацій між батьками та дітьми, керуються почуттями любові, доброти та поваги до власної дитини.

Методика PARI (parental, attitude research instrument — методика вивчення батьківських установок) (додаток А) призначена для вивчення відношення батьків (перш за все матерів) до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі) та батьківсько-дитячих відносин.

Аналізуючи результати даних, отриманих при діагностиці батьків та дітей дошкільного віку, можна відзначити, що показники прояву батьківського ставлення (Е.Шеффер) оптимальний емоційний контакт, надмірна емоційна дистанція з дитиною та надлишкова концентрація на дитині видозмінюються в діапазоні від мінімальних до максимальних значень.

Оцінка батьками власного ставлення до дитини модифікується від 1 до 20 балів (рис. 2.2.3). Переважають батьки (75%), які прагнуть до оптимального емоційного контакту з дитиною (шкала I), тобто мають рівноправні стосунки з дитиною, партнерські відносини, розвивають активність дитини, спонукають дитину до спілкування, доброзичливі, демократичні. У 11% опитаних спостерігається емоційна дистанція з дитиною (шкала II), а саме відношення батьків до дитини характеризується ухиленням від контактів з дитиною, нестриманістю, роздратованістю, перебільшеною строгістю, суворістю. 14% респондентів властиві високі оцінки за III шкалою – надмірна концентрація на дитині. Для цих батьків характерна зайва опіка, встановлення відносин залежності, подолання опору, пригнічення волі, створення безпеки, побоювання скривдити, придушення

агресивності, пригнічення сексуальності, надмірне втручання в світ дитини, прагнення прискорити розвиток дитини.

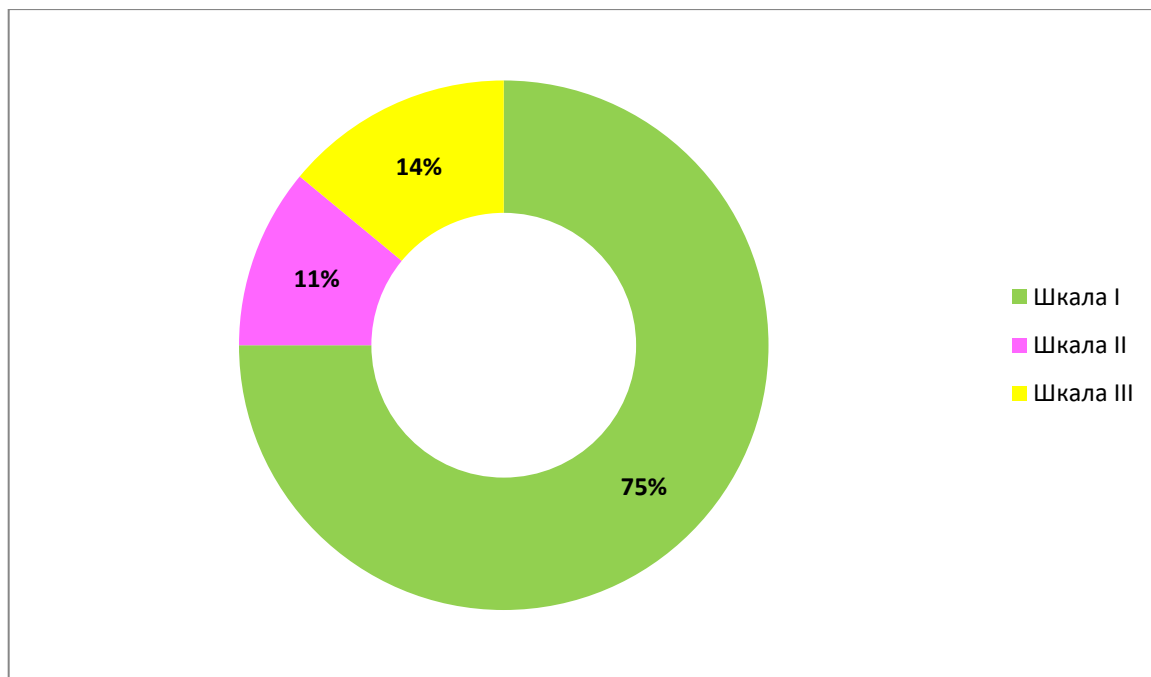

Рис. 2.2.3. Розподіл (%) загальної вибірки батьків дошкільнят залежно від типу батьківського відношення

При аналізі первинних результатів за методикою PARI були виявлені найбільш виражені ознаки, які стосуються відносин батьків до дітей – це вербалізація, спонукання до словесних проявів – 35% опитаних батьків, рівноправні відносини між батьками і дитиною – 34%, розвиток активності дитини – 22% респондентів та високі значення за ознаками, які характеризують ставлення матерів до різних сторін сімейного життя, до сімейної ролі: надавторитет батьків – 20%, залежність, несаможиттєвість матері – 19%, обмеження інтересів жінки сім'єю – 15%, відчуття самопожертви в ролі матері – 11%.

Ця методика дає можливість виявити батьківські установки й встановити взаємозв'язок між типом батьківського ставлення та відношенням до сімейної ролі (в першу чергу матерів). Виявлено позитивну співзалежність між типом батьківського відношення до дітей та показниками ставлення батьків до сімейної ролі.

Для I групи (оптимальний контакт з дитиною) є залежність з показниками обмеження інтересів жінки рамками сім'ї, відчуття самопожертви в ролі матері, надавторитет батьків, невтручання чоловіка в справи сім'ї, домінування матері.

II група (надмірна емоційна дистанція з дитиною) має залежність з показниками відношення до сімейної ролі: відчуття самопожертви в ролі матері, сімейні конфлікти, залежність і несамостійність матері.

III група (надмірна концентрація на дитині) співзалежить з показниками: обмеженість інтересів жінки рамками сім'ї, відчуття самопожертви в ролі матері, надавторитет батьків, незадоволеність роллю домогосподарки, невключеність чоловіка в справи сім'ї, домінування матері.

Персональні дані, які отримані за показником оптимальний емоційний контакт та ознаками, які його характеризують (вербалізація, партнерські відносини, розвиток активності дитини, рівноправні відносини між батьками і дитиною) розподілені в діапазоні від 0 до 20 балів. Більшість батьків (74%) знаходиться в межах середнього рівня (9-18 балів), значна частка респондентів (23%) має високі значення за цими показниками і лише 3% досліджуваних мають низькі значення за означеними показниками. Середнє значення вираженості даних показників говорить про недостатність прагнень батьків проявляти партнерські відносини та розвивати активність дитини. Існують відмінності між середніми значеннями показників у групах хлопчиків та дівчаток.

За ознакою надмірна емоційна дистанція з дитиною та ознаками, які розкривають зміст даного типу батьківського ставлення (роздратованість, нестриманість, суворість, перебільшена строгість, ухилення від контакту з дитиною) дані розподілені від 4 до 20 балів. Переважна більшість батьків (82%) мають середні значення за даними показниками. Високий прояв за цими ознаками притаманний 4% досліджуваних і 14% респондентів мають низькі значення за цими показниками. Середнє значення показників говорить про середній прояв роздратованості, нестриманості, строгості, але й про недостатній контакт з дитиною. Середні показники говорять про менший рівень роздратованості щодо дівчаток, але більшу суворість та ухилення від спілкування.

Така ж тенденція в особливостях прояву діапазону від мінімальних до максимальних значень спостерігається й за показником надмірна концентрація на дитині та особливостями його прояву: надмірна опіка, пригнічення волі, створення безпеки, придушення агресивності, пригнічення сексуальності, надмірне втручання в світ дитини, прагнення прискорити розвиток дитини. Середні бали прояву такого типу ставлення властиві 81% батьків. Для 11% значення наближаються до максимальних, а для 8% – до мінімальних. Зазначимо, для батьків дітей дошкільного віку більш вираженим є відношення „Оптимальний емоційний контакт з дитиною”, але значно високий відсоток батьків, яким характерне ставлення „Надмірна емоційна дистанція з дитиною” та „Надмірна концентрація на дитині”.

Порівнюючи дані досліджень були виявлені зв'язки між показниками батьківського відношення (опитувальник Варга, Століна), показниками, що розкривають ставлення батьків (в першу чергу матерів) до сімейної ролі та показниками, що характеризують взаємовідносини батьків та дітей (методика PARI). А саме, батьківське ставлення за типом „Авторитарна гіперсоціалізація” (авторитаризм, вимога послуху й дисципліни, намагання нав'язати свою волю) позитивно корелює з показниками, що характеризують сімейні ролі: обмеження інтересів жінки сім'єю, турботами про сім'ю, відчуття самопожертви в ролі матері, надавторитет батьків, незадоволеність роллю домогосподарки, домінування матері та показниками, які стосуються батьківсько-дитячих відношень: розвиток активності дитини, роздратованість, нестриманість, ухилення від контакту з дитиною, надмірна турбота, відношення залежності, пригнічення сексуальності, надмірне втручання в світ дитини, прагнення прискорити розвиток дитини.

Батьки, які намагаються інфантилізувати дитину (недовіра до неї, незадоволення неуспішністю, неслухняністю разом з тим намагання вберегти від труднощів й строго контролювати) корелює з такими показниками, як ухилення від контакту з дитиною, обмеження позасімейних впливів, прагнення прискорити розвиток дитини .

Вираженість до симбіотичних відносин (відчуття єдності з дитиною, прагнення задовольнити всі її потреби, ставлення до дитини як до маленької та беззахисної,

позбавлення самостійності) не має зв'язків з показниками, що розкривають ставлення батьків до сімейної ролі та показниками, що характеризують взаємовідносини батьків та дітей (методика PARI).

Найбільш соціально-бажаний тип батьківського ставлення „Кооперація” (зацікавленість в справах та діях дитини, співчуття їй, висока оцінка інтелектуальних та творчих здібностей дитини, почуття гордості за дитину, довіра) корелює з показниками відчуття самопожертви в ролі матері, домінування матері, розвиток активності дитини, створення безпеки, острах образити, прагнення прискорити розвиток дитини.

Тип ставлення „Прийняття-відштовхування” позитивно корелює з наступними показниками: відчуття самопожертви в ролі матері, незадоволеність роллю домогосподарки, домінування матері та ознаками батьківсько-дитячих відносин: суворість, надмірна вимогливість, ухилення від контакту з дитиною, надмірна турбота, відношення залежності, прагнення прискорити розвиток дитини.

2.3. Математичний аналіз результатів дослідження та їх інтерпретація

Згідно емпіричного дослідження, впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку, завершувалась контрольньо-корекційним етапом, який передбачав діагностику рівня сформованості стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дошкільнят.

На цьому етапі нами було проведене повторне дослідження стилю сімейного виховання. У процесі перевірки дослідження використовувався той самий комплекс методик. Це дало можливість проаналізувати вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку, до початку формувального експерименту, і забезпечити можливість для порівняння кількісних даних до і після апробації.

Загалом до експериментальної групи було залучено 190 батьків дошкільнят. До експериментальної (ЕГ) увійшло 95 батьків та до контрольної групи (КГ) та сама кількість батьків.

У ході реалізації тренінгу, батьки систематично отримували завдання практичного характеру, що дозволило гармонійно співпрацювати з дитиною.

Проаналізуємо вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку за критеріями сформованості ціннісного, емоційного компонентів наприкінці експерименту.

Порівняльний аналіз емпіричних результатів засвідчив позитивні зміни показників щодо рівня прояву ціннісного компонента впливу стилю сімейного виховання батьків на дошкільника, результати представлені в таблиці 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Порівняльний аналіз впливу стилю сімейного виховання на дошкільника респондентів КГ та ЕГ (ціннісний компонент)

Рівень	Наприкінці експерименту			
	Контрольна група (КГ)		Експериментальна група (ЕГ)	
	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%
Високий	15	16	25	26
Середній	54	56	59	62
Низький	28	28	11	12

Результати дослідження продемонстрували позитивний вплив застосування тренінгу в експериментальній групі.

Як видно з таблиці 2.3.1, в експериментальній групі, порівняно з контрольною, значно знизилася показники низького рівня сформованості ціннісного компонента: було 28%, стало – 12%,. Змінився середній рівень, який збільшився на 6%, та високий – зріс на 10%.

Аналіз результатів впливу формування експерименту на сформованість ціннісного компонента впливу стилю сімейного виховання батьків на дошкільника зумовив фокусування батьків на прийнятті неповторності і самоцінності дитини, активізацію виховної діяльності.

З метою визначення рівня емоційного компонента впливу стилю сімейного виховання батьків на дошкільника за критеріями емоційного інтелекту та

психологічного благополуччя ми провели повторну діагностику учасників експериментальної групи, результати якої показано в таблиці 2.3.2.

Таблиця 2.3.2

Порівняльний аналіз впливу стилю сімейного виховання батьків-респондентів на дошкільника КГ та ЕГ (емоційний компонент)

Рівень	Наприкінці експерименту			
	Контрольна група (КГ)		Експериментальна група (ЕГ)	
	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%
Високий	16	16,7	29	31
Середній	50	52,6	53	55,8
Низький	29	30,7	13	13,2

Аналіз даних дає змогу виявити зміни у батьків експериментальної групи. З таблиці видно, що кількість респондентів з високим рівнем прояву емоційного компонента впливу стилю сімейного виховання батьків на дошкільника зросла на 14,3%. На середньому – 52,6% і 55,8% відповідно. У низькому – на 17,5% респондентів експериментальної групи підвищили рівень емоційного інтелекту та психологічного благополуччя.

Аналіз одержаних результатів засвідчив, що у батьків експериментальної групи розвинулась здатність розуміти власні емоції і емоції своїх дітей, вміння регулювати свої емоції в різних життєвих ситуаціях, розуміння впливу психологічного благополуччя на емоційний стан дитини. На зміни в показниках емоційного інтелекту указує й те, що батьки почали давати визначення емоціям дитини, що на етапі констатувального експерименту викликало у них певні труднощі. У складних ситуаціях дитячо-батьківської взаємодії більшість респондентів демонстрували емоційну стійкість, впевненість в собі.

На основі одержаних результатів за структурними компонентами було визначено вплив стилю сімейного виховання батьків на дошкільника (у контрольній та експериментальній групах), простежена їхня динаміка від початку формування етапу експерименту до його завершення (табл. 2.3.3).

Порівняльний аналіз рівнів впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільника

Компонент/ Рівень	Ціннісний (у%)		Емоційний (у%)		Середні значення (у%)	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	16	26	16,7	31	16,4	28,5
Середній	56	62	52,6	55,8	54,3	58,9
Низький	28	12	30,7	13,2	29,3	12,6

Згідно таблиці 2.3.3 усі рівні впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільника за визначеними критеріями зазнали суттєвих якісних та кількісних змін. Наприкінці експерименту значно зріс показник сформованості ціннісного компонента: 26% батьків досягли високого рівня (у контрольній групі – 16%); у 62% респондентів діагностовано середній рівень (проти 56% у контрольній групі); із низьким рівнем виявлено 12% (проти 28% у контрольній групі).

Отже, є позитивні зміни показників рівнів сформованості ціннісного, емоційного компонентів впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільника, експериментальної групи на відміну від контрольної.

З метою встановлення достовірності експериментальних даних щодо впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку застосовували для нашої вибірки респондентів статистичний критерій однорідності χ^2 Пірсона.

Порівняємо прикінцеві результати з тими, що були отримані протягом констатувального етапу експерименту за кожним з трьох рівнів впливу стилю сімейного виховання батьків на дошкільника у ЕГ та КГ окремо.

Динаміку рівнів впливу стилю сімейного виховання батьків на дошкільника у КГ та ЕГ можна простежити за значеннями, наведеними у таблиці 2.3.4.

Узагальнені результати рівнів впливу стилю сімейного виховання батьків на дошкільника КГ та ЕГ до та після початку експерименту

Рівень	Контрольна група (n=95)			Експериментальна група (n=95)		
	Констатувальний етап	Формувальний етап	Приріст	Констатувальний етап	Формувальний етап	Приріст
Високий	12,4	13,5	+1,1	13,8	27,5	+13,7
Середній	48,8	50,4	+1,6	49,6	56,8	+7,2
Низький	38,8	36,1	-2,7	36,6	15,7	-20,9

Згідно з даними таблиці 2.3.4, очевидна тенденція до підвищення рівня впливу стилю сімейного виховання батьків на дошкільника експериментальної групи: кількість батьків з низьким рівнем сімейного виховання скоротилася на 20,9%, із середнім рівнем – збільшилась на 7,2%, а високий рівень – зріс на 13,7% відповідно. У контрольній групі відбулися незначні зміни, що свідчить про невідповідність традиційних форм і методів роботи з батьками.

Достовірність відмінностей між рівнями впливу стилю сімейного виховання батьків на дошкільника до та після формувального етапу експерименту перевірено за допомогою χ^2 – критерію Пірсона. Чим більші відмінності між розподілами, тим більше емпіричне значення χ^2 .

Для доведення того, що кількісні показники у батьків ЕГ та КГ після проведення формувального етапу експерименту є статистично значущими, ми використали критерій χ^2 Пірсона.

За результатами обчислень отримали:

$$\chi^2_{КГ} = 0,326$$

$$\chi^2_{ЕГ} = 26,2$$

З розрахунків видно, що для контрольної групи значення χ^2 – критерію (0,326) менше за відповідне табличне значення (5,99). Отже, зміни рівня впливу стилю сімейного виховання батьків на дошкільника контрольної групи, які відбулись протягом формувального експерименту не є статистично значущими.

Для експериментальної групи обчислене значення χ^2 – критерію Пірсона (26,2) виявилось більшим відповідного граничного значення χ^2 – критерію при $m_1=2$ ступенях свободи, яке становить 5,99 (вірогідність допустимої помилки менша ніж 0,05). Тож, з вірогідністю помилки не більше 5% можна стверджувати, що в результаті проведення експерименту в батьків експериментальної групи відбулися статистично значні зміни.

Отримані дані дозволяють зробити висновок щодо дієвості та продуктивності тренінгу по впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку, адже впродовж формувального експерименту учасники підвищили вихідний рівень сімейного виховання.

Висновки до другого розділу

Ставлення батьків до дітей дошкільного віку виражається через різноманітні почуття до дитини, поведінкових проявів, які реалізовується у спілкуванні з нею, прийнятті або неприйнятті дитини, схвалення або засудження її, певному розуміння її вчинків та характеру. Основними чинниками конфліктної взаємодії батьків з дошкільнятами є тип батьківського відношення, ставлення батьків до сімейних ролей, соціальна ситуація в сім'ї, особистісні характеристики дітей.

Ми діагностували домінуючі стилі сімейного виховання та особливості самооцінки у дошкільнят за допомогою психодіагностичних методик. А саме, дослідження показників особистісного розвитку дітей проводилося за допомогою методики на дослідження самооцінки Г. Осіпової «Який Я?» та проєктивними методиками «Малюнок сім'ї».

Діти із високою (47% разом) та середньою (36%) самооцінкою відчують себе успішними, життєрадісними, вони безпосередні у спілкуванні, спокійно відносяться до оточення, з повагою ставляться до себе і до інших, живуть у гармонії з собою, роблять помилки і вчать на них, турбуються про своє фізичне та емоційне здоров'я.

Діти із низькою та дуже низькою самооцінкою (17%) тривожні, сором'язливі, боязкі, впевнені в глибині душі, що мало чого варті, постійно потребують підтримки,

боятися робити помилки, не вміють сприймати компліменти. Низька самооцінка часто супроводжується страхом перед здійсненням помилок.

Для дітей дошкільного віку є нормальним мати завищену самооцінку, це типова характеристика за цього віку.

Порівнюючи малюнки дітей ми дізналися, що хороша, сприятлива сімейна ситуація визначається, якщо на малюнку переважають зображення веселих членів сім'ї, застосовуються яскраві кольори, всі зображені виконували якусь спільну дію, хороші і чіткі лінії. Більшість дітей намалювали на малюнку свою родину, обличчя усміхнені, члени сім'ї взялися за руки, навколо природа і сяє сонце.

Тест-опитувальник батьківського відношення А. Варги і В. Століна є психодіагностичним інструментом, орієнтованим на вивчення відношення батьків до власних дітей і особливостей комунікації між ними та методика PARI E. Шеффера і Р. Белла призначена для вивчення відношення батьків (перш за все матерів) до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі) та батьківсько-дитячих відносин.

Згідно результатів за цими методика у досліджених сім'ях переважає тенденція до соціальної бажаності та кооперації з дитиною, симбіотичних стосунків, а також частково підвищеного контролю та вимогливості до дитини. В загальному батьки проявляють адекватне, позитивне відношення до своєї дитини.

Проаналізували наявність зв'язку між різними стилями батьківського виховання та особливостями самооцінки дитини, дослідження показало, що у сім'ях переважають такі типи батьківського ставлення як «Прийняття» (67% разом). Ці стилі є найбільш придатними для виховання дітей, так як, «Авторитарна гіперсоціалізація» і «Симбіоз» можуть мати певний ризик для придатного особистісного розвитку дітей.

Наше дослідження виявило певні психологічні особливості дітей, які виховуються в сприятливих, гармонійних сім'ях, а саме: дружелюбність, комунікабельність, відкритість, прагнення до лідерства, підвищення своєї самооцінки, намагання проявити себе як в дитячому садочку, так і в сім'ї.

Згідно результатів проєктивних методик визначено, що у більшості дітей домінує позитивна самооцінка, хоча деяким дітям властиве занепокоєння,

тривожність деяка невпевненість, що є наслідками сімейних впливів та стилю сімейного виховання.

Отримані результати контрольного зрізу після формувального етапу експерименту показали, що рівень батьків в ЕГ вищий, ніж у батьків КГ. За допомогою методів математичної статистики доведено вірогідність і достовірність отриманих результатів на основі порівняння значень критерію Пірсона χ^2 . Отже, експериментальне дослідження підтвердило доцільність впливу стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ З НЕКОНСТРУКТИВНИМИ СТИЛЯМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

3.1. Розробка та впровадження тренінгу психокорекції стилів сімейного виховання

Психологічний тренінг

Стилі сімейного виховання, їх психокорекція

Пояснювальна записка

Переоцінити роль спілкування в житті людини неможливо. Відсутність належного спілкування вносить неабиякий дисбаланс у стосунки батьків та дітей. У той час, коли батьки майже весь день на роботі, а діти – в дитячому садку чи школі їхнє спілкування є неможливим. Його, як правило, з часом заміняють засобами масової інформації, телевізор, комп'ютер, друзі. У даному середовищі цілком відсутня гармонія взаємостосунків батьків та дитини, більше того – вона знищується. Основні проблеми батьківських взаємин виникають на тлі гіперопіки або ж неуважного ставлення до дитини, коли дорослий не може вчасно відпустити дитину до самостійних дій, або байдужості, яка спричиняє емоційний дискомфорт у дитини, що відображається на загальному розвитку останньої.

Мета тренінгу: опрацювати з батьками проблеми відносин у сім'ї, донести до батьків суть поняття «стилі виховання»; ознайомити з типовими помилками сімейного виховання; розкрити умови успішного сімейного виховання; сприяти становленню батьківської компетентності шляхом усвідомлення і осмислення механізмів діалогічного спілкування та формування вмінь і навичок активної взаємодії з дітьми у сім'ї; створити і збагатити знання щодо ролі емоційної сфери у становленні особистості дитини; виховувати педагогічну компетентність батьків.

Завдання тренінгу. В ході тренінгу батьки зможуть:

- 1) поділитись своїми сумнівами і проблемними ситуаціями;
- 2) краще зрозуміти свою дитину;

3) зрозуміти, у чому причини труднощів у вихованні дитини.

Навчаться:

1. організувати ефективну взаємодію з дітьми;
2. розв'язувати конфлікти, враховуючи інтереси всіх членів сім'ї;
3. подолати проблеми дисципліни дітей;
4. враховувати емоції (власні та дитячі) у спілкуванні.

«Я» - завдання тренінгу: самодослідження, усвідомлення власної відповідальності, шляхи прийняття себе.

«Ти» - завдання: пізнання іншої людини (дитини), визначення міжособистісних бар'єрів у спілкуванні, пошук конструктивних способів їх подолання.

Методи роботи:

Групова дискусія – спосіб організації спілкування учасників тренінгу, який дозволяє виявити різні точки зору з обговорюваного запитання, побачити проблему з іншого боку, з позиції дитини. Метод розвиває в учасників тренінгу вміння слухати, аналізувати реальні ситуації спілкування.

Рольова гра – учасники тренінгу мають можливість «грати роль» батьків і дітей у різних ситуаціях спілкування, висловлювати при цьому свої реальні почуття і думки.

Інформування (інструктування) – розкриття в доступній формі психологічних понять через аналіз інформації та ситуацій спілкування.

Обладнання: папір формату А-4, А-3, ручки, фломастери, дошка або фліп-чарт, стікери, малюнок «Квітка», ватман для правил, скотч.

План тренінгу

I. Вступна частина.

Вступне психолога (5 хв)

1. Знайомство. Вправа «Сімейне коло» (15 хв)

2. Правила (5 хв)

3. Тема, ціль зустрічі з батьками. Очікування (10 хв)

4. «Мозковий штурм». Інформаційне повідомлення «Стилі виховання» (20 хв)

II. Основна частина

Вправа № 1. «Ми – батьки» (20 хв)

Вправа № 2. «Мозаїка стилів батьківського виховання» (30 хв)

Вправа № 3. Глечик емоцій (Ю. Гіппенрейтер) (10 хв)

Вправа № 4. «Чарівна скринька» (10 хв)

Вправа № 5. «Аплодисменти» (2хв)

III. Заключна частина

Рефлексія. (7-10 хв)

Справдження очікувань. (7-10 хв)

Вправа «Усмішка по колу» (5 хв)

Висновок. (5 хв)

Хід тренінгу

I. Вступна частина.

Доброго дня! Сьогодні ми з вами поспілкуємося в тісному, родинному колі, адже наша група – це одна велика, дружна сім'я, яка є однією з найбільших цінностей, створених людством за період існування. Родина – своєрідний центр формування особистості дитини, виховання його характеру, волі, суспільної свідомості. Любов і дружба, взаємна підтримка батька й матері для дитини – приклад для наслідування.

1. Вправа «Сімейне коло»

Мета: познайомити учасників та з'ясувати їхні очікування, сприяння згуртованості групи та створення доброзичливої атмосфери для успішної роботи.

Ресурси: вирізані з паперу фігурки квадратиків та кружечок (за кількістю учасників тренінгу), 2 аркуші паперу формату А-1, скріплені скотчем.

Хід проведення:

Психолог роздає вирізані з паперу фігурки. На фігурці протягом 5 хв. учасник пише своє ім'я, сімейну роль (тато, мама, тітка, дядько і т.д.) та очікування від тренінгу. Під час само презентацій учасників психолог прикріплює фігурки на великий аркуш паперу таким чином, щоб утворилося символічне « сімейне коло» учасників тренінгу.

2. Прийняття правил роботи в групі «Правила роботи в групі»

Мета: обґрунтувати необхідність вироблення та дотримання певних правил роботи в групі, що сприятимуть продуктивній тренінговій роботі.

Ресурси: плакат «Правила роботи групи»

Хід проведення:

Психолог пропонує учасникам вважати на час тренінгу їхню групу великою сім'єю, в колі якої обговорюватимуться питання взаємовідносин в сім'ї, виховання дитини.

Формуємо правила спільної взаємодії, що сприятимуть продуктивній праці протягом тренінгу. Учасники вносять свої пропозиції методом мозкового штурму. Кожне запропоноване правило обговорюється й, якщо всі згодні, записується у центрі «сімейного кола», утвореного з фігурок учасників.

Правила:

- говорити по черзі (правило руки);
- бути позитивними до себе та інших;
- дотримуватись регламенту;
- бути активними;
- працювати у групі від початку до кінця.

Отже, правила поведінки на тренінгу ми дізналися.

3.Тема, ціль зустрічі з батьками. Очікування.

Психолог: Пропоную поговорити сьогодні про те, в якому стилі дорослі спілкуються з дітьми.

Для встановлення контакту з будь-якою людиною потрібно вміти встановити контакт - вибрати правильне поведіння, підібрати потрібну інтонацію, навіть положення тіла, використовувати необхідні жести, міміку, тобто визначити стиль спілкування. Особливо важливо це при спілкуванні з дітьми. Чому? Тому що неправильно обраний стиль спілкування може:

- ✓ придушити найкращі душевні і творчі пориви дитини,
- ✓ зупинити розвиток його унікальних здібностей,
- ✓ заглушити прояви індивідуальності,
- ✓ привести до неправильного вибору в житті.

У сім'ї, де стиль спілкування вибрано неправильно, творчий розвиток дитини може піти двома шляхами.

Перший шлях: привчити тільки виконувати завдання дорослих, дитина повністю втрапить здатність до творчості.

Другий шлях: дитина зможе творчо розкритися не вдома, якщо йому пощастить і йому зустрінеться хороший педагог. А якщо не зустрінеться, то талант може бути загублено.

Крім того, неправильний (або непродуктивний) стиль спілкування може повністю дезорієнтувати дитину. Тоді справжні цінності будуть підмінятися помилковими, пороки прийматися за чесноти, а ціле підмінятися приватним і дріб'язковим.

Написано багато томів, присвячені професійній етиці поведінки, але етиці спілкування з дітьми дорослі приділяють мало уваги. І хоча виник цілий напрямок - "Етична педагогіка", про неї багато педагогів і тим більше батьків нічого не чули.

Як дорослі найчастіше спілкуються з дітьми? Ви думаєте, що дорослі, такі великі і мудрі, здебільшого вибирають довірчий, уважний або люблячий стиль спілкування з дітьми? На жаль, зовсім ні. Ось вони, самі звичні, найпоширеніші стилі:

- 1.пригнічувальний;
- 2.зарозумілий;
- 3.повчальний;
- 4.безвольовий;
- 5.начальницький;
- 6.нудотний;
- 7.панібратський;
- 8.винуватий.

4.«Мозковий штурм». Інформаційне повідомлення «Стили виховання».

«Мозковий штурм»

Психолог: Важко переоцінити вплив сім'ї на розвиток, навчання і виховання дитини. Це було відомо людям здавна і знайшло своє відображення в крилатих фразах, афоризмах. Давайте пригадаємо прислів'я та приказки, у яких говориться про сімейне виховання? У батьків на аркушах паперу частини крилатих прислів'їв та приказок, їм слід з'єднати їх вірно та озвучити.

- ✓ Молодь багата мудрістю мами і тата.
- ✓ Якщо дитину не навчиш у пелюшках, то не навчиш і в подушках.
- ✓ Міцна родина – щаслива дитина.
- ✓ Добрі діти – батькам вінець, а злі діти - батькам кінець.

- ✓ Умів дитя народити, умій і навчити.
- ✓ Яблуко від яблуні далеко не падає.
- ✓ Без сім'ї немає щастя на землі.

Інформаційне повідомлення «Стилі виховання»

Висловлювання видатних людей :

«Хоч би яка у вас відповідальна і складна творча робота була на виробництві, знайте, що вдома на вас чекає відповідальніша ще складніша, ще тонша робота – виховання людини». В. Сухомлинський

«Дитина – рентгенівський знімок сім'ї». А.Макаренко

«Якими діти народжуються, не залежить ні від кого, але щоб вони шляхом правильного виховання стали, нам під силу». Плутарх

У кожній сім'ї свій своєрідний стиль спілкування. Власне, вміння взаємодіяти з дітьми – дуже важлива річ. Задаємося питанням, як знайти час для спілкування, адже сьогодні динаміка життя занадто швидка. Все відбувається в поспіху. Особливо згадуючи, як починається ранок у домі. Вранці ми даємо дітям настанови, нагадуючи, як вони повинні вести себе протягом дня.

Наступного разу зустрічаємося з дітьми вже після роботи. Спільна вечеря, спокійна розмова створюють сімейний комфорт. Саме такі хвилини допомагають згуртувати і зміцнити сім'ю. Однак, знову спілкування обмежується короткими фразами. Хіба можливе спілкування, коли вімкнений телевізор?

Дослідники стверджують, що батьки розмовляють з дітьми близько 15-20 хвилин в день. З них 10 – 12 припадає на роздачу вказівок. Вчені визначили, що в цілому існує три моделі спілкування: демократична, авторитарна, ліберальна.

Стилі виховання:

Авторитарний стиль

(виховання за типом «Попелюшка»)

- Усі рішення приймають батьки.
- Дитина повина в усьому підкорятися волі батькам.
- Чітке виконання правил дисципліни й порядку. Мета батьків – виховання відповідальності, вміння долати труднощі.

- Вимагання від дитини в усіх сферах досягати успіху.
- Навмисне обмеження свободи.

Наслідки:

- Дитина все частіше боїться розчарувати батьків своїми невдачами й помилками; виникнення в дитини страху невдачі.
- Формування неадекватної самооцінки (заниженої або завищеної).
- Зміна з віком характеру поведінки: може виникнути рабська покірність перед начальством, жорстокість і агресія – щодо більш слабкого.

Гіперопіка

- Прагнення батьків усе вирішувати замість дитини.
- Перебільшена увага до дитини.
- Головне місце в родині – для дитини.

Наслідки:

- Дитина не привчається до самостійності і відповідальності.
- У дитини виникає реакція безініціативності.
- Постійне очікування невдач і поразок.
- Підвищується рівень тривожності.
- Зрештою у дитини може виникнути комплекс неповноцінності.

Хаотичний стиль

(виховання в родині зі прогнозованими емоційними реакціями батьків)

- Відсутність єдиного підходу до виховання, чітких вимог до дитини.
- Постійні зміни в настрої батьків із приводу проблем у дитини й впливу на неї.

Наслідки:

- Дитина втрачає відчуття стабільності й захисту з боку дорослих.
- Підвищується рівень тривожності дитини, імпульсивність.
- Виникає неадекватна самооцінка, агресивність.
- Дитина усе менше довіряє дорослим, порушує свої обіцянки.
- З віком розвивається нестабільність у міжособистісних відносинах.

Демократичний стиль

(авторитетний, передбачає співробітництво батьків та дитини)

- Батьки розвивають у дитині особисту відповідальність і самостійність.
- Дитина бере участь в обговоренні сімейних проблем, прийнятті рішень.
- Батьки чуйно ставляться до запитів дитини, поважають її думку.
- Виховання чіткої дисципліни й правил поведінки дитини.

Наслідки:

- У садочку чи школі дитина має гарний рівень адаптації, не соромиться запитувати про те, що не зрозуміло, комфортно почувається в будь-якому соціумі.

Типові помилки сімейного виховання

- ✓ Розбіжність членів сім'ї у питаннях виховання.
- ✓ Незнання батьками психологічних особливостей дитини.
- ✓ Надмірне опікування дитиною.
- ✓ Виховання в культурі хвороби.
- ✓ Виховний контроль через викликання почуття провини.
- ✓ Недостатнє опікування дитиною.

Пять шляхів до серця дитини

Дотик	Слова заохочення	Час	Подарунок	Допомога
-------	------------------	-----	-----------	----------

Дітям необхідна любов батьків – це одна з найголовніших потреб. Висловлювати свою любов до дитини батьки можуть через дотик, слова заохочення, час, подарунки, допомогу.

Дотик – це один із найголовніших проявів любові людини. Коли ви виражаєте свою любов за допомогою ніжних дотиків, поцілунків, цим висловлюєте набагато більше, ніж словами «Я тебе люблю».

Слова заохочення. Коли ми хвалимо дитину, ми дякуємо їй за те, що вона зробила, чого досягла сама. Кожна похвала має бути обґрунтованою та щирою. Кожного дня даруйте дитині приємні слова підтримки, заохочення, схвалення, ласки, що свідчатимуть про любов до неї.

Час – це ваш дарунок дитині. Ви ніби говорите їй: «Ти потрібна мені. Мені подобається бути з тобою.» Діти роблять погані вчинки саме для того, щоб батьки звернули на них увагу.

Подарунок має символ любові лише тоді, коли дитина відчуває, що батьки дійсно турбуються про неї. Не намагайтесь вразити дитину ціною, розмірами і кількістю подарунків. Якщо ви хочете віддячити дитині за послугу – це плата, якщо намагаєтесь підкупити її – це хабар.

Допомога. Материнство й батьківство – це нелегка професія. З вами укладено контракт, принаймні на 18 років і робочий день у вас ненормований. Кожного дня діти звертаються до вас із різноманітними проханнями. Завдання батьків – почути ці прохання і відповісти на них. Якщо ми допомагаємо дитині і робимо це з радістю, то душа її наповнюється любов'ю.

Умови успішного сімейного виховання

- Довіра до дітей, надання їм самостійності.
- Любов і вимогливість до дитини і до себе.
- Чуйне ставлення до найстарших членів родини.
- Єдність вимог усіх дорослих у ставленні до дітей.
- Спілкування батьків з дітьми.

II. Основна частина

Вправа №1. «Ми – батьки».

Мета: з'ясувати уявлення про учасників про себе у ролі батьків та визначити їхні очікування стосовно особистості своїх дітей.

Ресурси: стікери зеленого, синього та червоного кольорів (по одному для кожного учасника); три аркуші паперу формату А-1, на яких написані початки речень «Як мати я хочу бачити свою дитину...», «Як мати для цього я...», «Як мати я ніколи...», три аркуші фліп-чарту.

Хід проведення.

Учасники отримують по одному стікеру зеленого, синього та червоного кольорів. Психолог пропонує на кожному з них продовжити речення (стосовно своєї реальної дитини):

- на зеленому стікері—«Як мати я хочу бачити свою дитину...»;
- на синьому стікері—«Як мати для цього я роблю...»;
- на червоному стікері—«Як мати я ніколи...».

По закінченню учасники прикріплюють стікери на три аркуші формату А-1 з написами «Я хочу...», «Я роблю...», «Я ніколи ...»

Психолог об'єднує учасників у три групи. Кожна з них отримує чистий аркуш паперу формату А-1, а також один аркуш з реченнями, зафіксованими на стікерах певного кольору. Учасникам кожної групи потрібно узагальнити речення «свого кольору» й підготувати коротку презентацію результатів.

Після презентації проходить обговорення вправи.

Запитання для обговорення.

1. Які думки виникли у Вас під час виконання цієї вправи?
2. Чи замислювалися Ви над шляхами досягання того, що Ви хочете?
3. Чи легко було продовжити речення «Як мати для цього я роблю...» та сформулювати конкретні дії? Чому?
4. Чи завжди вдається Вам у реальному житті виконувати те, що Ви задекларували у варіанті закінчення речення «Як мати я ніколи...»? Поясніть свою відповідь.

Вправа № 2. «Мозаїка стилів батьківського виховання».

Мета: ознайомити учасників зі стилями батьківської поведінки.

Ресурси: підготовлена інформація про стилі батьківського виховання для кожного учасника (інформаційне повідомлення «Стилі виховання» описані вище), картки з намальованими іграшками.

Хід проведення.

Психолог об'єднує учасників у малі групи за методикою «Будинок іграшок». Він пропонує кожному учасникові з чарівного мішка витягти подарунок із будинку іграшок — заготовлені заздалегідь наклейки із зображенням автомобілю, ляльки, ведмедика, квітки.

Учасники об'єднуються у групи відповідно до зображень іграшки.

Кожній групі пропонується інформація про стиль батьківської поведінки. Учасники знайомляться із запропонованим матеріалом й аналізують стиль батьківської поведінки з точки зору позитивних та негативних особливостей його впливу на процес виховання і розвитку дитини. На завершення групи характеризують певний стиль батьківської поведінки, визначаючи позитивні та негативні сторони.

Запитання для обговорення.

1. Чи є чітка межа між різними стилями батьківської поведінки? Обґрунтуйте свою точку зору.

2. Чи є випадки, коли доцільне використання авторитарного стилю батьківської поведінки? Якщо «так», то в яких саме випадках?

Вправа № 3. Глечик емоцій (Ю. Гіппенрейтер).

Мета: наглядно показати, що відбувається з емоціями дитини.

Ресурси: глечик, вода, сода, миючий засіб, чорний пігмент, оцет, паличка для розмішування.

Хід проведення.

Ми часто задаємо собі питання: «Звідки у дітей з'являється негативна поведінка; Чому діти жорстокі?», «Чому б'ються чи сваряться?». Ніби ж вчимо тільки найкращого. Тому давайте визначимо ж, як негативна поведінка пов'язана з емоціями, почуттями.

Давайте уявимо, що це глечик емоцій і він пустий.

Помістимо на дно емоційного глечика саму найбільшу «коштовність» нашого життя, наше сонечко – дитину, яка щойно народилася.

Вона чиста і прозора, як ця вода (*Наливаємо чисту воду). Дитина відчуває любов, турботу, показує, що вона може і що вона Є! З перших днів життя дитина дізнається про себе лише зі слів і відношення до неї близьких людей. Вона чекає підтвердження того, що вона хороша, що її люблять, що вона може.

У дитини, як і в усіх людей є потреби, які пов'язані із її життям серед людей. Дитині потрібно щоб не дивлячись ні на що, її любили (*1 л. соди), розуміли (*2 л. соди), поважали (*3 л. соди), щоб вона була комусь потрібна, щоб її підтримували (*4 л. соди), і допомагали. (починаючи зі слів «її любили...» кидаємо 4-5 ложечок соди).

Але часто ми говоримо: «Не плач, краще дай здачі», «Терпи», «Зумій за себе постояти», «Значить сам дозволив, сам винен, тепер не плач», «Та ти ж хлопчик».(вливаємо миючий засіб, наприклад «Gala»).

І тим самим ми вчимо приховувати почуття. Виникає образа, біль, страх.(*Вливаємо чорний пігмент, не гуаш). Діти починають страждати, вони закриваються, замовчують, тому, що бояться бути приниженими перед вихователем, батьками, однолітками, показатися слабкими, гіршими за інших, «ябідами» (*Розколочуємо все паличкою).

Виникають руйнівні відчуття, вони руйнують і саму дитину і її взаємовідносини з іншими . Такі почуття – постійні причини конфліктів, сварок. І нарешті дитина не витримує – вибухає неприємними емоціями – гнівом, злістю, агресією, жорстокістю. (*Вливаємо оцет).

Задумайтеся!..

*Кількість інгредієнтів залежить від посуду, в який це все додається.

Психолог: Шановні батьки, допоможіть своїй дитині! Адже саме дорослі створюють для малюка унікальне середовище любові, довіри, розуміння. Батьківська любов творить чудеса!

Вправа № 4. «Чарівна скринька».

Мета: підвести підсумки тренінгу.

Ресурси: аркуш ватману із зображенням великої скриньки, кольорові кружечки за кількістю учасників тренінгу.

Хід проведення.

Кожний учасник отримує кружечок, який символізує скарб знань, умінь, отриманих упродовж тренінгу. Психолог пропонує кожному з учасників написати про здобуті скарби. Учасники по черзі «кладуть скарби» у чарівну скриньку (прикріплюють кружечки на плакат із зображенням скриньки), коментуючи свою дію.

Коли скринька заповнена, тренер звертається до учасників із пропозицією виказати свої зауваження та рекомендації.

Вправа № 5. «Аплодисменти»

Мета: зняття емоційної втоми, поліпшення настрою.

Хід проведення.

Психолог: Ми з вами добре попрацювали. І на завершення я пропоную вам уявити на одній долоні посмішку, на іншій – радість. А щоб вони не пішли від нас, їх треба міцно – міцно з'єднати в оплески.

III. Заключна частина

Рефлексія (7-10хв).

Батькам пропонується висловити свої почуття, враження від тренінгу.

Справдження очікувань (7-10хв).

Якщо очікування справдились, то на стікерах у вигляді квітки батьки пишуть, що саме справдилось та в якій мірі. Приклеюють на малюнок «Квітки» на верхню її частину.

Вправа «Усмішка по колу» (5хв).

Батькам пропонується завершити роботу усмішкою по колу.

Висновок.

Хай будуть ваші руки сильними, а душі гарячими.

Хай кожна людина має люблячих і мудрих батьків!

Пам'ятайте, що наш особистий приклад виховує більш, ніж усі слова.

Дякую за увагу! До нових зустрічей!

3.2. Аналіз ефективності тренінгу щодо поліпшення соціальної ситуації розвитку у дитини

Згідно нашого проведеного тренінгу можна виокремити основні пункти, які батьки усвідомили, вивчили і стали використовувати у подальшому спілкуванні і вихованні своїх дітей. А саме:

- 1.Свою дитину сприймати такою, якою є, не за її успіхи та перемоги.
- 2.Свою дитину нізащо не зрівнювати з іншими дітьми. Варто зрівнювати її із самою собою: що було вчора і що є сьогодні.
- 3.Ні в якому разі не можна кричати та ображати дитину, особливо в присутності незнайомих людей.

4.Шанувати почуття й погляди своєї дитини. Відповідайте на скарги інших так: «Дякую, ми неминуче поговоримо про це вдома».

5.Дитину навчити розповідати про свої переживання та проблеми, щиро інтересуватися її поглядами та позиціями.

6.Завжди розмовляти з дитиною.

7.Надавати допомогу дитині з тими речами, з якими вона не може впоратися сама.

8.Осуджувати не дитину, а лише її провину.

9.Навчати дитину обмірковувати свої невдачі.

10. Не робити все замість дитини, натомість дати їй свободу, аби вона могла сама вільно діяти . Пам'ятайте: самостійність - це право дитини.

11. Свій вільний час віддавати дитині, сприяти розвитку її особистих якостей.

12. Відносини не складати на заборонах: весь час роз'яснювати причину та мету своїх потреб.

Завжди пам'ятайте! Ми виховуємо дітей власним прикладом, власними цінностями, звичним способом спілкування, ставленням до роботи та відпочинку.

Золоті правила виховання в сім'ї [48].

1. Повага до індивідуальних особливостей дитини (врахування бажань, інтересів, потреб), самостійність, поради у пошуках виходу зі скрутних ситуацій.

2. Формування системи цінностей у сім'ї та підтримання емоційного комфорту.

3. Розвивати психологічне виховання батьків, отримувати знання з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей дитини.

4. Забезпечення тісної співпраці та взаємодії з дитячим садочком та іншими дитячими групами. Тільки дружні, відкриті відносини дитини з батьками, взаємовиручка, турбота й увага, добрі відносини в сім'ї, бажаний результат виховання.

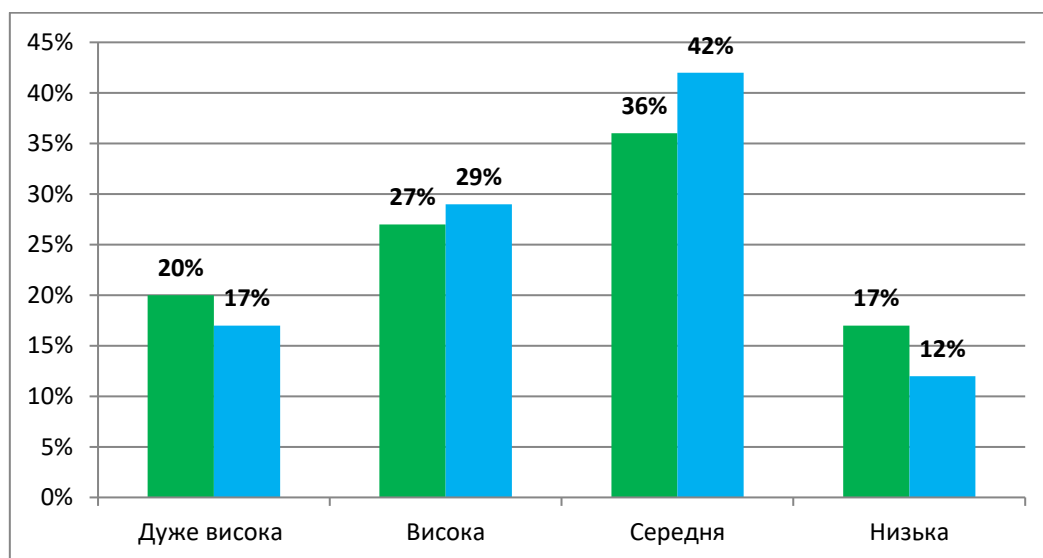
Заповіді батькам [48]

- Коли дитину часто оцінюють — вона вчиться осуджувати людей.
- Коли до дитини часто проявляють ворожість — вона навчається битися.
- Коли дитину часто висміюють — вона вчиться бути нерішучою.

- Коли дитину часто осоромлюють — вона вчиться відчувати провинну.
- Коли дитину часто заохочують — вона вчиться довіряти собі.
- Коли до дитини ставляться милостиво — вона вчиться бути стійкою.
- Коли дитину часто величають — вона вчиться знати собі ціну.
- Коли з дитиною переважно відкриті— вона вчиться правди.
- Коли дитина знаходиться в атмосфері любові і дружби — вона учиться бачити любов у світі.

Після впровадження тренінгу, нами було проведено повторне дослідження (контрольний зріз) з метою визначення ефективності тренінгу за методикою Г.Осипової «Який Я?» та опитувальник батьківського відношення дослідників А.Варга, В.Століна.

Так, після проведення контрольного зрізу за методикою Г.Осипової «Який Я?» було отримано наступні результати, які представлені на рис. 3.2.1

Експериментальна група, контрольна група

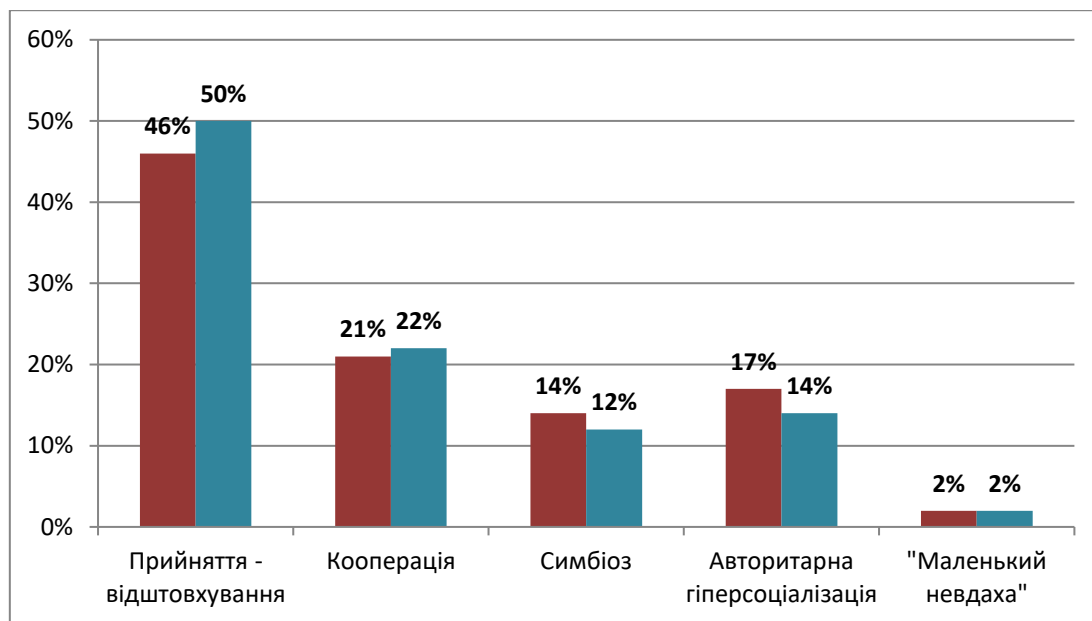
Рис. 3.2.1. Порівняльний зріз рівня самооцінки дітей дошкільного віку

Згідно представлених порівняльних результатів до та після проведення тренінгу за методикою Г.Осипової «Який Я?», спостерігаємо покращення даних, але враховуючи, що минуло мало часу після проведення тренінгу, то зміни у самооцінці дитини незначні.

Як помітно з наведених результатів, найбільш проглядаються зміни по середній самооцінці в сторону її збільшення (на 6%), легкість у встановленні контактів з дітей-

батьків. Також спостерігається зміни по дуже високій (зменшилася на 3 %) та високій - зросла (на 2%) самооцінці, що свідчить про збільшення уваги і розуміння зі сторони батьків до дітей. Спостерігається зниження низької самооцінки (на 5%), що свідчить про збільшення здатності батьків до емоційної включеності по відношенню до дітей.

Після проведення контрольного зрізу за опитувальником батьківського відношення дослідників А.Варга, В.Століна було отримано наступні результати, які представлені на рис. 3.2.2

Експериментальна група, контрольна група

Рис. 3.2.2. Порівняльний зріз розподілу сімей по типу батьківського відношення

Як видно з вище наведеного рисунка, майже за всіма показниками спостерігається покращення результатів. Досліджувані батьки проявляють спокій та емоційну стабільність під час проведеного тренінгу. Також відбулося зменшення переживання соціального стресу, що характеризується покращенням вибудовування дитячо-батьківських стосунків і, насамперед, задоволенням їхньою якістю. Після проведення тренінгу у більшості досліджуваних зменшилася кількості переживань через те, чи хороші вони батьки чи виправдовують сподівання власних дітей. Також знизилися показники страху самовираження, а отже діти більш впевнені у своїх батьках, довіряють їм.

Згідно з отриманими даними, ми можемо зробити висновок щодо ефективності проведеного тренінгу.

3.3. Практичні рекомендації психологам щодо психологічного супроводу сімей з неконструктивними стилями сімейного виховання

Психологам пропонується починати роботу з дитиною на прохання батьків або вихователів, що звертаються за допомогою.

Передусім, психолог повинен регулярно проводити виховну роботу серед батьків і вихователів. Ця робота має бути актуальною, цікавою та компетентною кожному. Актуальність того чи іншого питання можна визначити лише соціальним життям з дітьми та дорослими: відвідувати заняття (не рідше одного разу на тиждень), участь у навчально-методичній роботі групи (як учасник, спостерігач, так і спеціаліст, діагност). З батьками організовувати збори, неформально, де не так важливо розмовляти самому, а слухати інших, щоб виявити проблеми.

Робота практичного психолога необхідна також для роз'яснення її обов'язків, здібностей, визначення кола завдань, які потребують термінового вирішення, проблем, тобто меж її професійної компетенції для неї та інших.

Перша група звернень батьків до психолога несе пізнавальний характер, бажання переконатися, що все в порядку, що у них народилася найбільш розвинена і безпроблемна дитина. Часто батькам необхідно визначити рівень психічного та психологічного розвитку дитини. Такі запити також пов'язані із надмірною тривогою самих батьків. У більшості випадків такі батьки не приймають зауважень і пропозицій і продовжують ними не користуватися. Окремо слід сказати про психологічну готовність дитини до школи. Хоча зараз майже в кожній школі є психолог, який може це зробити, а в дитячих садках є практичні психологи, які систематично проводять таке опитування, деякі батьки користуються індивідуальними порадами. У цьому випадку батьки уважно ставляться до порад психолога і намагаються їх виконувати, особливо якщо це в ігровій формі. Тому, важливо, щоб у практичного психолога

дитячого садка завжди був комплекс ігор і вправ для розвитку, «підтягти» затримки психічних функцій, які він може порекомендувати батькам з дітьми.

При цьому дорослих треба вчити, як поводитися з дітьми, щоб ці заняття не зашкодили дитині, а принесли користь. Досить часто батьки можуть застосовувати свій «негативний досвід» для навчання своїх дітей, і тоді будь-яка захоплююча вправа або гра може стати обтяжливим і монотонним заняттям.

Друга група звернень — знаходження талантів і здібностей. Навчання дітей музиці, мистецтву, танцям, англійській мові, і.т.д.; батьки переймаються, що краще підійде саме їхній дитині. І багато питань науково-популярної літератури породжують ілюзію, що батьки можуть визначити, на що здатна дитина у 3-4 роки, і удосконалюватися в цьому напрямку. Часто це вимушені заняття для дітей з музики, математики, іноземної мови тощо.

Завдання психолога в даній ситуації – не допустити серйозних труднощів при такому підході до розвитку дитини та надати батькам пояснення, щодо важливості і необхідності її всестороннього розвитку.

Численні звернення, проблема прискорення розумового розвитку дітей, також пов'язані з виявленням їх ранніх здібностей. Саме тут головним завданням психолога є підтримка таких дітей: потрібно не створювати їм перешкоди, а надавати умови для їх розвитку. Спричиняє це до ускладнень у особистісному розвитку психіки дитини.

Третя група звернень — вади в поведінці дітей (сором'язливість, замкнутість, агресивність, невпевненість у собі, мрійливість, емоційна нестійкість, дратівливість). З кожним роком, кількість звернень цієї групи, зростає.

Виділяються три проблеми, які є причинами появи вад у поведінці дітей [42]:

1. Неволодіння батьками відповідних знань, щодо закономірностей розвитку дітей дошкільного віку.

Наслідки — переоцінка потреб дитини, завжди слухняна, орієнтація на «комфортну» особистість, немає терплячості до прояву її самостійності.

Рішення — батькам потрібно об'єктивно сприймати розвиток дитини, пояснити основні закономірностей розвитку із зазначенням критичних вікових періодів і

пояснити необхідності зміни стилю спілкування з дитиною, усунення та зменшення зайвого контролю;

2. Нервово-психічні розлади у дітей (неврози, психосоматичні захворювання, мінімальна мозкова дисфункція, розумова відсталість тощо).

Наслідки — розумова відсталість, вади в поведінці та розвитку.

Рішення — своєчасна консультація спеціаліста: дитячого психотерапевта, психоневролога, психіатра тощо;

3. Підхід до виховання дитини - невірний: гіперопіка, залякування, часті фізичні покарання, повне виключення з процесу виховання, байдужість.

Наслідки — вади в поведінці дитини від непереборної скутості і недовіри до повної некерованості, агресивності.

Рішення — виховна робота серед батьків, щодо попередження вад у поведінці дітей дошкільного віку. Батьківський клуб, конференц-зал, студія тощо, де батьки набувають практичні комунікативні навички, обдумують власне ставлення, правила, переконання, моделі поведінки щодо дітей.

Основні три типи неправильної поведінки, виділяють психологи [42]:

1) Несприйняття, емоційне відштовхування дитини (свідомо і несвідомо), наявність жорстких заходів регулювання і контролю, нав'язування дитині певної моделі поведінки відповідно до батьківських уявлень про «хороших дітей». Інший полюс відштовхування з боку батьків. — безконтролля, повна байдужість, потурання.

2) Гіперсоціалізуюче виховання — тривожне ставлення батьків до здоров'я, значні досягнення у навчанні своєї дитини, надмірна турбота про своє становище серед однолітків і своє майбутнє.

3) Егоцентричне — черезмірна увага до дитини всіма членами сім'ї, надання їй ролі «кумира сім'ї», «сенсу життя».

Які проблеми, у розвитку та навчанні дітей, постають в роботі практичного психолога [41, 42]?

Згідно досліджень, маленькі діти дуже гнучкі і легко навчаються. Вони можуть навчитися значно більше, ніж зазначалося раніше. Це надає нові можливості для збільшення пізнавального змісту дошкільної програми навчання та виховання. Саме

це можна прослідкувати в дитячих садках різного типу. Проте слід зазначити, що дитячі можливості трохи обмежені віковими психологічними особливостями.

Слід пам'ятати, що дитина швидко росте, ростуть і «дорослішають» особливості її мозку та нервів, функціональні особливості ще не сформувалися, і тому дитина недалеко в можливостях. Саме тому, складаючи нові посиленні програми роботи з дітьми дошкільного віку, варто враховувати фізичні та нервово-психічні затрати, що її чекають.

Що саме являється результатом роботи для батьків і вихователів в діяльності психолога [41, 42]?

Результати діяльності психолога не завжди проявляються так швидко, як результати навчання. Якщо дитина отримує певні знання на уроках малювання чи іноземної мови і може їх показати, то 1-2 заняття з психологом можуть не принести явних результатів. Це іноді створює ілюзію, що така робота марна. Тому необхідно донести до уваги як вихователів, так і батьків, що діяльність психолога пов'язана не з вихованням дитини, а з її розвитком. А розвиток, як відомо, йде поступово, тому результат може приходити не відразу.

Як педагогам та батькам навчитися спілкуванню з дітьми [41, 42]?

Одним із важливих фактів психологічної освіти вихователів та батьків є вміння правильно спілкуватися з дітьми, надавати їм психологічну допомогу, створювати позитивну, у родині та дитсадку, психологічну атмосферу. Така діяльність може здійснюватися шляхом виховання або спільної організації та ділових ігор у дитячо-батьківських стосунках. Для вихователів — психологічний семінар, психолого-педагогічна студія тощо. У зв'язку з цим психологу слід враховувати такі факти своєї діяльності:

- зміст навчальної діяльності, тобто відбір теоретичних та практичних матеріалів, які мають наукове обґрунтування і зарекомендували себе як ефективний спосіб розвитку взаємодії дітей і дорослих, і відповідатимуть парадигмі психологічного напрямку та будуть виконуватись виховні і навчальні завдання в дитсадку. Сьогодні однією з провідних є гуманітарні науки в психології та

педагогіці. У цій парадигмі був розроблений комплексний особистісно-орієнтований підхід до педагогіки;

- вибір норм та методів досягнення цілей і завдань. В діяльності психолога, найефективнішими, є активні та інтерактивні методи: тренінги, експерименти, різноманітні ігри, психологічні вправи тощо.

Рекомендації, які дозволяють обрати той чи інший вектор у роботі психолога для покращення спілкування дорослих та дошкільнят.

Висновки до третього розділу

Переоцінити роль спілкування в житті людини неможливо. Відсутність належного спілкування вносить неабиякий дисбаланс у стосунки батьків та дітей. У той час, коли батьки майже весь день на роботі, а діти – в дитячому садку чи школі їхнє спілкування є неможливим. Його, як правило, з часом заміняють засобами масової інформації, телевізор, комп'ютер, друзі. У даному середовищі цілком відсутня гармонія взаємостосунків батьків та дитини, більше того – вона знищується. Основні проблеми батьківських взаємин виникають на тлі гіперопіки або ж неуважного ставлення до дитини, коли дорослий не може вчасно відпустити дитину до самостійних дій, або байдужості, яка спричиняє емоційний дискомфорт у дитини, що відображається на загальному розвитку останньої.

Нами було проведено тренінг на якому ми опрацювали з батьками проблеми відносин у сім'ї, розповіли батькам про поняття «стилі виховання»; ознайомили з головними помилками сімейного виховання; розкрили умови успішного сімейного виховання; допомогли батькам усвідомити батьківську компетентність шляхом осмислення механізмів діалогічного спілкування та формування вмінь і навичок активної взаємодії з дітьми у сім'ї; надали інформацію щодо ролі емоційної сфери у становленні особистості дитини.

В ході тренінгу батьки змогли: 1) поділитись своїми переживаннями і проблемними ситуаціями у спілкування з дітьми; 2) краще зрозуміти свою дитину; 3) розібратися у причинах труднощів виховання дитини.

Навчилися:

1. спілкуванню і взаємодії з дітьми;
2. розв'язувати і уникати конфліктних ситуацій, узгоджуючи їх з членами сім'ї;
3. долати проблеми дисципліни дітей;
4. розбиратися у власних та дитячих емоціях, щоб налагодити гармонійне спілкування.

Після застосування тренінгу, було проведено контрольний зріз за методикою Г.Осипової «Який Я?» та опитувальником батьківського відношення дослідників А.Варга, В.Століна з метою оцінки їх ефективності. Таким чином, після обробки одержаних даних за методикою Г.Осипової «Який Я?» спостерігаємо покращення даних, але враховуючи, що минуло мало часу після проведення тренінгу, то зміни у самооцінці дитини незначні. Були виявлені зміни у показниках, а саме найбільших змін зазнали: середня самооцінка – зросла на 6%, низька – знизилася на 5%.

За опитувальником батьківського відношення дослідників А.Варга, В.Століна, майже за всіма показниками спостерігається покращення результатів. Досліджувані батьки проявляють покращення у вибудовуванні дитячо-батьківських стосунків і, насамперед, задоволенням їхньою якістю. Після проведення тренінгу у більшості досліджуваних зменшилася кількість переживань через те, чи хороші вони батьки чи виправдовують сподівання власних дітей. Також знизилися показники страху самовираження, а отже діти більш довіряють своїм батькам.

Згідно з отриманими даними, ми можемо зробити висновок щодо ефективності проведеного тренінгу.

Психологам надаємо практичні рекомендації для підвищення рівня психологічної допомоги при роботі з дітьми та їх батьками, під час виникнення конфліктних або ненормативних ситуацій в сім'ях. Також поради для батьків, які допомагають усвідомити і використовувати у подальшому спілкуванні і вихованні своїх дітей.

Психологам пропонується починати роботу з дитиною на прохання батьків або вихователів, що звертаються за допомогою.

Передусім, психолог повинен регулярно проводити виховну роботу серед батьків і вихователів. Ця робота має бути актуальною, цікавою та компетентною кожному.

Робота практичного психолога необхідна також для роз'яснення її обов'язків, здібностей, визначення кола завдань, які потребують термінового вирішення, проблем, тобто меж її професійної компетенції для неї та інших.

- Перша група звернень батьків до психолога несе пізнавальний характер, бажання переконатися, що все в порядку, що у них народилася найбільш розвинена і безпроблемна дитина.
- Друга група звернень — знаходження талентів і здібностей. Завдання психолога в даній ситуації – не допустити серйозних труднощів при такому підході до розвитку дитини та надати батькам пояснення, щодо важливості і необхідності її всестороннього розвитку.
- Третя група звернень — вади в поведінці дітей (сором'язливість, замкнутість, агресивність, невпевненість у собі, мрійливість, емоційна нестійкість, дратівливість).

Слід пам'ятати, що дитина швидко росте, ростуть і «дорослішають» особливості її мозку та нервів, функціональні особливості ще не сформувалися, і тому дитина недалеко в можливостях. Саме тому, складаючи нові посиленні програми роботи з дітьми дошкільного віку, варто враховувати фізичні та нервово-психічні затрати, що її чекають.

Отже, психолог має ознайомити вихователів та батьків зі способами правильного спілкування з дітьми, надавати їм психологічну підтримку, давати інформацію про створення у родині та дитсадку сприятливої психологічної атмосфери. Така діяльність може відбуватись через тренінг дитячо-батьківських стосунків чи спільні організаційно-ділові ігри. Для вихователів — психологічний семінар-практикум, психолого-педагогічна студія тощо.

ВИСНОВКИ

Одним з головних і дієвих чинників соціалізації дитини є сім'я. Таким чином умови виховання, соціальний статус сім'ї, професія її членів, матеріальна забезпеченість та рівень інформованості батьків, багато в чому визначають життєпис дитини. Крім усвідомленого, цілеспрямованого та повноцінного виховання, що забезпечується батьками, на дитину впливає все сімейне оточення, і ефект цього впливу з віком збирається та порушується у структурі особистості.

Сім'я як провідний інститут соціалізації, що взаємодіє із суспільством, підтримує розвиток її членів, допомагає їм задовольняти власні потреби у відносинах з іншими людьми, формує відчуття безпеки та захищеності. Становлення особистості дитини, її рис характеру, поведінки, цінностей відбувається в сім'ї, під впливом батьківської любові, під впливом авторитету батьків, сімейних традицій. Особливостями особистісного простору дошкільнят, є формування самооцінки.

Розглянуто теоретичні питання вивчення психолого-педагогічних основ сімейного виховання дітей дошкільного віку. З'ясовано суб'єкт сім'ї та її функції в процесі соціалізації. Сім'я – це соціальна група, що складається, як правило, з одружених чоловіка і жінки, їхніх дітей та інших членів, об'єднаних сімейними відносинами, що функціонує на основі спільної побутової, економічної, морально-психологічної структури. Ознаки взаємодії дитини з батьками, рівень їх почуттів, наявність емоційних зв'язків і відносин вподобання впливають як у дитинстві, так і в подальшому житті, своєрідний критерій розвитку взаємин з іншими людьми.

Самооцінка - важливий компонент людини. В наслідок цього людина оцінює індивідуальні особливості своєї особистості, поведінки та діяльності, а також власну особистість загалом. Наприклад, вчені визначають адекватну самооцінку, що означає не вроджену властивість організму, а складне особистісне виховання, яке підпорядковується процесам формування та установа у структурі всіх особистісних якостей дитини; неадекватну самооцінку, що проявляється в завищеному уявленні про себе і особисті досягнення, що дозволяє переоцінювати свої можливості та здібності порівняно з іншими; загальна складається з узагальненого

відношення дошкільника до власних особистісних особливостей; під абсолютною самооцінкою розуміється ставлення дошкільника до себе незалежно від інших, це переживання відносної самооцінки, що виражає, чи люблять його коли-небудь без порівняння з іншими і зростаюче відношення особистості до себе в порівнянні з іншими, особливо з ровесниками.

На процес розвитку самооцінки дітей дошкільного віку визначальний вплив має стиль сімейного виховання. Стиль виховання – метод, спосіб виховання, характерна для батьків власна система принципів і норм, персональних особливостей впливу на дітей. Стиль виховання дітей дошкільного віку є сукупністю рекомендацій та відповідної поведінки, яка характеризує ставлення до дітей взагалі, а не відноситься до конкретної дитини.

В психолого-педагогічній літературі виділяють такі стилі сімейного виховання: авторитарний, демократичний (авторитетний), ліберальний (поблажливий) і індіферентний (байдужий). Лише демократичний стиль батьківського ставлення до дітей визнається продуктивною тактикою формування адекватної самооцінки особистості та оптимальним стилем сімейного виховання.

Стиль сімейного виховання – це поведінка батьків та дітей, що характеризується застосуванням певних засобів і прийомів виховного впливу, воно відображається у особливій манері вербального та невербального спілкування. Визначено причини неприйнятного батьківського відношення, однією з найголовніших є недостатня обізнаність батьків, що характеризується психолого-педагогічною неадекватністю, невміння розуміти потреби дитини, співпереживати.

Емпірично встановлено, що у досліджуваних сім'ях переважають такі типи батьківського ставлення як «Прийняття», «Кооперація», «Авторитарна гіперсоціалізація» та «Симбіоз». Кооперація є сприятливим стилем виховання стосовно дітей, тоді як «Авторитарна гіперсоціалізація» і «Симбіоз» можуть нести загрози для сприятливого особистісного розвитку дітей.

У досліджених сім'ях переважає тенденція до соціальної бажаності та кооперації з дитиною, симбіотичних стосунків, а також підвищеного контролю та

вимогливості до дитини. В цілому батьки виявляють адекватне, позитивне ставлення до своєї дитини.

Проаналізовано наявність зв'язку між різними стилями батьківського виховання та особливостями самооцінки дитини, дослідження показало, що у сім'ях переважає такий тип батьківського ставлення як «Прийняття» (46%). Тобто для даних сімей характерним є позитивне ставлення до дитини. Батьки сприймають дитину такою, якою вона є, поважають та визнають її індивідуальність.

Згідно дослідження самооцінки у дітей дошкільного віку можна зробити висновки, що 63% дітей мають адекватну самооцінку, а 37% – неадекватну і потребують психокорекційних заходів.

Підбиваючи підсумки по результатам комплексного дослідження простежано, що у більшості батьків (67%) характерний позитивний стиль виховання, тому діти мають адекватну поведінку, товариські відносини та вміють долати перешкоди, хочуть бути лідерами. І навпаки, діти, батьки яких (33%) використовують стилі «Симбіоз», «Авторитарна гіперсоціалізація», «Маленька невдаха» є закритими у спілкуванні.

Обґрунтовуючи розподіл загальної вибірки батьків дошкільнят залежно від типу батьківського відношення, показано, що більшість батьків (75%), які прагнуть до оптимального емоційного контакту з дитиною, тобто мають рівноправні стосунки з дитиною, розвивають активність дитини, спонукають дитину до спілкування. У 11% – спостерігається емоційна дистанція з дитиною, тобто ухиленням від контактів з дитиною, нестриманістю, роздратованістю, суворістю. І 14% – надмірна концентрація на дитині.

З метою забезпечення успішного сімейного виховання дошкільнят та подолання труднощів у розвитку самооцінки дітей розроблено і проведено тренінг, на якому ми опрацювали з батьками проблеми відносин у сім'ї, розповіли батькам про поняття «стилі виховання»; ознайомили з головними помилками сімейного виховання; розкрили умови успішного сімейного виховання; допомогли батькам усвідомити батьківську компетентність шляхом осмислення механізмів діалогічного спілкування та формування вмінь і навичок активної взаємодії з дітьми у сім'ї.

Після застосування тренінгу, було проведено контрольний зріз за методикою Г.Осипової «Який Я?» та опитувальником батьківського відношення дослідників А.Варга, В.Століна з метою оцінки їх ефективності. Таким чином, після обробки одержаних даних за методикою Г.Осипової «Який Я?» спостерігаємо покращення даних, але враховуючи, що минуло мало часу після проведення тренінгу, то зміни у самооцінці дитини незначні. Були виявлені зміни у показниках, а саме найбільших змін зазнали: середня самооцінка – зросла на 6%, а низька – знизилася на 5%.

За опитувальником батьківського відношення дослідників А.Варга, В.Століна, майже за всіма показниками спостерігається покращення результатів. Досліджувані батьки проявляють покращення у вибудовуванні дитячо-батьківських стосунків і, насамперед, задоволенням їхньою якістю. Після проведення тренінгу у більшості досліджуваних зменшилася кількість переживань через те, чи хороші вони батьки чи виправдовують сподівання власних дітей. Також знизилися показники страху самовираження, а отже діти більш довіряють своїм батькам.

Отже, у дослідженні розкрито вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку.

Надано психологічні рекомендації практичним психологам для підвищення рівня психологічної допомоги при роботі з дітьми та їх батьками, під час виникнення конфліктних або ненормативних ситуацій в сім'ях. Та поради для батьків, які допомагають усвідомити і використовувати у подальшому спілкуванні і вихованні своїх дітей. Також проведено тренінг, щодо покращення дитячо-батьківських відносин, визначилися з основними помилками сімейного виховання; допомогли батькам усвідомити батьківську обізнаність, надали інформацію про роль емоційної сфери у становленні особистості дитини, яку можуть використовувати фахівці психолого-педагогічного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Г. С. Вікова психологія: Підручник для студентів вузів / Г. С. Абрамова. – М.: Академічний Проект, 2001. – 174 с.
2. Абрамова Г.С. Возрастная психология : [учебник для студентов вузов] / Г.С. Абрамова. – М. : Академический Проект, 2011. – 479 с.
3. Андрейко А.В. Батьківство як психологічний феномен / А.В. Андрейко // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [За ред. академіка С.Д. Максименка]. – К. : Міленіум, 2006. – № 29. – С. 78-82.
4. Аніщук А. М. Індивідуалізація освітнього простору в ДНЗ: навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. спеціальності «Дошкільна освіта»/А. М. Аніщук.- Ніжин: НДУ. ім. М. Гоголя, 2017. – 202с
5. Архипова Е. А. Влияние воспитателя и сверстников на самооценки у детей старшего дошкольного возраста: автореф. дис. канд. наук / Е.А. Архипова. - Минск.- 1983.-19с.
6. Бабійчук В. Н. Передовий педагогічний досвід. Формування соціальної компетентності дошкільників засобами сюжетно-рольової гри/ В.Н. Бабійчук. – К.,2011- 115с.
7. Баркан А.И. Практическая психология для родителей, или как научиться понимать своего ребенка / А.И. Баркан. – М. : АСТ-ПРЕСС, 2000. – 432 с.
8. Безлюдний О. Роль сім'ї в особистісному розвитку дитини [Електронний ресурс]: О. Безлюдний – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2011/2011_1_6.pdf
9. Бернс Р. Развитие Я – концепции и воспитание / Р. Бернс – М.:Прогресс.- 1986.- 420с.
10. Бернс Р. Что такое Я-концепция// Психология самосознания: хрест. под ред. Д. Я. Райгородский / Р. Бернс. - М., 2003. - С.333-393.
11. Бех І. Д. Зростити моральну особистість – головна турбота / І. Д. Бех //Дошкільне виховання. – 2015. - №4. – С. 6-8.

12. Беленька Г. В. Особистість випускника дитсадка: базові якості/ Г. В. Беленька //Дошкільне виховання. – 2015. - №7. – 11-15.
13. Бодалева А.А. Семья в психологической консультации / [под. ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина]. — М.: Педагогика, 1989. — С. 85-202.
14. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї / О.І. Бондарчук. — К. : МАУП, 2001. — 96 с.
15. Буянов М. І. Дитина з неблагополучної родини / М. І. Буянов. — М., 1988. — 207с.
16. Войтка В.І. Короткий психологічний словник / за ред. проф. В. І. Войтка. — К.: Вища школа, 1976. — С. 184- 185.
17. Волков Б. С. Дитяча психологія: від народження до школи, 4-е видання/Б. С. Волков. — П. СПб., 2009.- 146 с.
18. Волков Б. С. Детская психология : Логические схемы / Б.С. Волков, Н.В. Волкова. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. — 265 с.
19. Гарбузов В. И. Неврозы и их лечение. / В. И. Гарбузов, А. И. Захаров, Д. Н. Исаев. — Л.: Медицина, 1977. — 272 с.
20. Гозман Л. Я., Алешина Ю. Е. Социально-психологические исследования семьи: проблемы и перспективы // Вестн. МГУ. — 1985. — № 4. — С. 10–20. — Сер. 14. Психология.
21. Гончаренко С. Український педагогічний словник. — К.:Либідь, 1997. — 376с.
22. Гордєєва Ж. В. Розвиток самооцінки у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: дисертація/Ж. В. Гордєєва.- Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2007.- 45 с.
23. Горностай П .П. Психологія особистості: Словник-довідник/ [за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко]. — К .: Рута, 2001. — 320 с
24. Григор'єва Т. Я. Сім'я і її вплив на формування особистості дитини [Електронний ресурс] / Т. Я. Григор'єва. — Режим доступа: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp181/44Grigoreva.pdf
25. Діти – батьки – сім'я: Випуск 1. — К.: Наук. світ, 2004. — 79с.
26. Добрович А. Б. Кто в семье психотерапевт? / А. Б.Добрович — М.: Знание, 1985. — 80 с.

27. Долгова В. И. Формирование самооценки у детей старшего дошкольного возраста // Научно-методический электронный журнал «Концепт»/ В. И. Долгова, О. И. Кузнецова– 2016. – Т. 44. – С. 65–72. – [URL:http://e-koncept.ru/2016/56977.htm](http://e-koncept.ru/2016/56977.htm).
28. Заброцький М. М. Основи вікової психології, навч.посіб./ М. М. Заброцький.- Т.: Богдан. - 2006.- 112 с.
29. Карлсон А. Вперед к прошлому: перестройка семейной жизни в постсоциалистической Швеции / А. Карлсон. – Вестн. МГУ. – 1995. – №2. – С. 84-92.
30. Ковалев С.В. Психология семейных отношений / С.В. Ковалев. – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.
31. Ковалев С.В. Психология современной семьи / С.В. Ковалев. – М. : Просвещение, 1988. – 208 с.
32. Кован Ф. А. Взаимоотношения в супружеской паре, стиль родительского поведения и развитие трехлетнего ребенка / Ф. А Кован, К. П. Кован // Вопросы психологии. – 1988. – №4. – С. 110-118.
33. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). - К.: Стилос, 2000. -336 с.
34. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): Навч.посіб. для вищ. навч. закладів. - К.Освіта, 1998. -255 с.
35. Корепанова М. В. Феномен образу «Я» і особливості його розвитку в дошкільному віці: навч.посіб./М. В. Корепанова.- Волгоград: Переміна, 2000.- 120 с.
36. Кошлань И. Специфика стилей воспитания в семьях детей с разными типами эмоциональности / И. Кошлань // Наука і освіта. – 2006. – №5.– С.43–46.
37. Лактіонова Г. М. Методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства / [за ред. Г.М. Лактіонової]. – К. : Держсоцслужба, Християнський дитячий фонд, 2006. – 96 с.
38. Лисина М. И. Психология самопознания у дошкольников / М. И. Лисина, А. И. Сильвестру– М.: Прогрес, 1983 – 234 с.
39. Макаренко А. С. Книга для родителей / А. С. Макаренко – М.: Педагогика, 1988. – 304 с.

40. Макаренко А. С. Виховання в сім'ї та школі / А. С. Макаренко – К.: Рад. шк., 1987. – Т. 4. – 520 с.

41. Марінушкіна О.Є. Аспекти аналітичної діяльності як складова професійного становлення працівника соціально-психологічної служби системи освіти: Методичні рекомендації / За ред. О. Є. Марінушкіної, Ю. О. Замазій.— Х.: ХОНМІБО, 2006.— 104 с.

42. Марінушкіна О. Є. Практичний психолог у дошкільному закладі: Методичні рекомендації / О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій.— Х.: ХОНМІБО, 2004.— 96 с

43. Михеева Е. В. Формирование самооценки в детей дошкольного возраста / Е. В. Михеева. - С.-Пб.: Речь, 2002. – 80 с.

44. Нечай С. І. Учити співробітництва змалку /С. І. Нечай//Дошкіль не виховання. – 2014. - №9. – С. 15-18.

45. Огнев'юк В. О. Дитина: освітня програма від двох до семи років /наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н.І. БогданецьБілооскаленко та ін. ; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець: Мін-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К. : Київ, 2016. – 304с.

46. Петрович В. С. Я хочу бути тренером: настільна книга тренера початківця : метод. вказівки / В. С. Петрович, О. Ю. Закусило – 2-е вид. доповн. – Луцьк, 2014. – 60 с.

47. Радчук Г. К., Тіунова О. В. Сімейне виховання [освітній тренінг для батьків]. Навчально-методичний посібник / Г. К. Радчук, О. В. Тіунова. — Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2007. – 121 с.

48. Рекомендації для батьків практичного психолога. Режим доступу: http://school155.edu.kh.ua/navchalnij_proces/psihologichna_sluzhba/storinka_praktichno_go_psihologa/poradi_psihologa_batjkam/

49. Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб./М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2005 – 360 с

50. Світлична С.П. Особливості розвитку особистості та образу "Я" у дошкільників // Педагогіка та психологія. - Випуск 20.-2002.-С. 127-134.

51. Семиченко В. А. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: Навч. посібник для студентів вищ. навч. Закладів / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – К.: Веселка, 1998. – 214 с.
52. Сергєєнкова О. П. Загальна психологія. навч. посіб.// О. П. Сергєєнкова, Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
53. Співаковський А. С. Популярна психологія для батьків / [за ред. А. С. Співаковського]. – СПб.: СОЮЗ, 1997. – 307 с.
54. Таран О. К., Психологічні особливості прояву самооцінки у дітей старшого дошкільного віку.
55. Типи батьків: характеристики, поняття, ставлення до виховання дитини, стаття,
[Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://uk.drunkentengu.com/tipyi-roditeley-harakteristiki-ponyatiya-otnoshenie-k-vospitaniyu-rebenka-i-proyavlenie-roditelskoy-lyubvi-2828>
56. Томашевська С. О. Стилi сімейного виховання [Електронний ресурс] / С.О. Томашевська. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Pedagogica/3_133061.doc.htm.
57. Уманец Л. И. Формирование самооценки старших дошкольников в игровой деятельности : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. "Педагогическая и возрастная психология»/Уманец Л. И. – К.,1984. – 24с.
58. Фонарева А. Развитие личности ребенка: Пер. с англ. / [под. ред. А. Фонарева]. — М.: Прогресс, 1987. — С. 190-211.
59. Чернецька А. В. Розвиток комунікативних здібностей у дошкільників / А. В. Чернецька, А. А. Степанова- Ростов-н / Д.: Фенікс, 2005 – 154 с.
60. Чеснокова І. І. Особливості розвитку самосвідомості в онтогенезі// Принцип розвитку в онтогенезі/І. І. Чеснокова. – М., 1978. – 390с.
61. Якубова Ю.М. Батьків не обирають..: Проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні / За ред. Ю. М. Якубової та ін. — К.: АЛД, 1997. – 185 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика Г.Осипової «Який Я?»

Експериментатор, користуючись поставленим далі протоколом (табл.), запитує у дитини, як він сам себе сприймає і оцінює по десяти різними позитивними якостями особистості. Оцінки, пропонувані дитиною самій собі, проставляються експериментатором у відповідні колонки протоколу, а потім переводяться в бали.

Таблиця

Протокол до методики - "Який Я?"

№ н/п	Оцінювані якості особистості	Оцінка по вербальній шкалі			
		так	ні	інколи	не знаю
1	хороший				
2	добрий				
3	розумний				
4	акуратний				
5	слухняний				
6	уважний				
7	ввічливий				
8	умілий (здатний)				
9	працьовитий				
10	чесний				

Оцінка результатів

Відповіді типу «так» оцінюються в 1 бал, відповіді типу «ні» оцінюються в 0 балів. Відповіді типу «не знаю» і також відповіді типу «іноді» оцінюються в 0,5 бала. Самооцінка дитини визначається за загальною сумою балів, набраної нею за всіма якостями особистості.

Висновки про рівень розвитку

10 балів - дуже високий ;

8-9 балів – високий;

4-7 балів – середній;

2-3 бала – низький;

0-1 бал - дуже низький.

Проективна методика «Малюнок сім'ї»

Тест призначений для виявлення особливостей внутрішньосімейних відносин. Методику можна використовувати з 3,5 років. Вважають, що ідея використання малюнка сім'ї як малої психосоціальної групи для діагностики внутрішньосімейних відносин виникла у ряду дослідників, серед яких згадують роботи В. Хьюлса, А.Захарова, Л. Кормана та ін. Мета застосування методики: виявлення особливостей внутрішньосімейних відносин. Завдання: на основі виконання зображення, відповідей на запитання оцінити особливості сприйняття і переживань дитиною стосунків у сім'ї.

Інструкція 1: «Намалюй свою сім'ю». При цьому не рекомендується пояснювати, що означає слово «родина», а якщо виникають питання «що намалювати?», слід лише ще раз повторити інструкцію. При індивідуальному обстеженні час виконання завдання зазвичай триває 30 хвилин. При груповому виконанні тесту час частіше обмежують в межах 15–30 хвилин.

Інструкція 2: «Намалюй свою сім'ю, де всі зайняті звичайною справою».

Інструкція 3: «Намалюй свою сім'ю, як ти її собі уявляєш».

Інструкція 4: «Намалюй свою сім'ю, де кожен член сім'ї зображений у вигляді фантастичної істоти».

Інструкція 5: «Намалюй свою сім'ю у вигляді метафори, якогось образу, символу, який виражає особливості вашої родини».

При індивідуальному тестуванні слід відзначати в протоколі таке:

- а) послідовність малювання деталей;
- б) паузи більше 15 с.;
- в) стирання деталей;
- г) спонтанні коментарі дитини;
- д) емоційні реакції та їх зв'язок з зображуваним змістом [27, с. 152].

Після виконання завдання слід прагнути отримати максимум додаткової інформації (вербальним шляхом). Зазвичай задаються питання:

1. Скажи, хто тут намальований?
2. Де вони знаходяться?
3. Що вони роблять? Хто це придумав?
4. Їм весело або нудно? Чому?
5. Хто з намальованих людей самий щасливий? Чому?
6. Хто з них самий нещасний? Чому?

Останні два питання провокують дитину на відкрите обговорення почуттів, що не кожна дитина схильний робити. Тому, якщо він не відповідає на них або відповідає формально, не слід наполягати на відповіді.

При опитуванні психолог повинен з'ясувати сенс намальованого дитиною почуття: до окремих членів родини, чому дитина не намалювала кого–небудь з членів сім'ї (якщо так сталося). Слід уникати прямих запитань, не наполягаючи на відповіді, так як це може індукувати тривогу, захисні реакції. Часто продуктивними виявляються проєктні питання (наприклад: «Якби замість пташки був намальований чоловік, то хто б це був?», «Хто б виграв у змаганнях між братом і тобою?» і т.п.).

Можна задати дитині для вибору рішення 6 ситуацій: три повинні виявити негативні почуття до членів сім'ї, три – позитивні.

1. Уяви собі, що маєш два квитки в цирк. Кого б покликав з собою?
2. Уяви, що вся родина йде в гості, але один захворів і повинен залишитися вдома. Хто він?
3. Ти будуєш з конструктора будиночок (вирізати паперове плаття для ляльки), і тобі не щастить. Кого ти покличеш на допомогу?
4. Ти маєш ... квитків (на один менше, ніж членів сім'ї) на цікаву кінокартину. Хто залишиться вдома?
5. Уяви, що ти потрапив на безлюдний острів. З ким би хотів там жити?
6. Ти отримав у подарунок лото. Вся родина сіла грати, але вас однією людиною більше, ніж треба. Хто не буде грати?

На підставі особливостей зображення, виконаного дитиною, можна визначити:

1) ступінь розвитку образотворчої культури, стадію образотворчої діяльності, на якій знаходиться дитина. Примітивність зображення або чіткість і виразність образів поклик, витонченість ліній, емоційна виразність характерні риси, на основі яких можна розрізнити малюнки;

2) особливості стану дитини молодшого шкільного віку під час малювання. Наявність сильної штрихування, маленькі розміри часто свідчать про несприятливий фізичний стан дитини, ступеня напруженості, скутості і т.п., тоді як великі розміри, застосування яскравих кольорних відтінків часто говорять про зворотне: хороший настрій, розкутість, відсутність напруженості та втоми;

3) особливості внутрішньосімейних відносин і емоційне самопочуття дитини молодшого шкільного віку можна визначити за ступенем вираженості позитивних емоцій у членів сім'ї, ступеня їх близькості (стоять поруч, взявшись за руки, роблять щось разом або хаотично зображені на площині аркуша, далеко відстоять один від одного, сильно виражені негативні емоції і т.д.).

У дитячих малюнках (за Л. Корманом) аналізують:

- а) графічну якість (характер ліній, пропорції фігур, використання простору, акуратність);
- б) формальну структуру (динамічність малюнка, розташування членів сім'ї), зміст (аналіз змісту).

Паралельно з традиційним проведенням обстеження (читання і виконання завдання) пропонують спеціальні питання, які підштовхують випробуваного до обговорення теми стосунків у сім'ї (наприклад: «Хто в сім'ї найгірший?»), Передбачають прямий позитивний чи негативний вибір («Батько задумав поїздку в автомобілі, але в ньому не вистачає місця для всіх. Хто залишиться вдома? «), а також питання, уточнюючі в процесі бесіди сенс намальованою ситуації для дитини. «Малюнок сім'ї» доступний і дітям молодшого шкільного віку зі зниженим інтелектуальним розвитком.

Опитувальник батьківського відношення А. Варги і В. Століна

Інструкція: «Дайте відповіді на питання з максимально можливою відвертістю. Знаком «плюс» відзначаєте твердження, з якими Ви згодні, знаком «мінус» – з якими не згодні».

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, про що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Потрібно довше оберегати дитину від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
6. Я відчуваю до дитини почуття прихильності.
7. Хороші батьки оберегають своїх дітей від життєвих труднощів.
8. Моя дитина часто неприємна мені.
9. Я завжди намагаюся допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли жорстоке поводження з дитиною приносить їй більшу користь.
11. Я відчуваю розпач по відношенню до своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не доб'ється у житті.
13. Мені здається, що діти знущаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які, крім презирства, нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина трохи незріла.
16. Моя дитина навмисно веде себе погано, щоб досадити мені.
17. Моя дитина вбирає все погане, як губка.
18. За будь-яких старань, мою дитину важко навчити хорошим манерам.
19. Дитину слід тримати в жорстких рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять в наш дім.
21. Я беру участь у вихованні своєї дитини.
22. До моєї дитини – липне усе погане.
23. Моя дитина не доб'ється успіху в житті.

24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей, мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як би мені хотілося.

25. Я жалію свою дитину.

26. Коли я порівнюю свою дитину з однолітками, вони здаються мені дорослішими і за поведінкою, і за судженнями.

27. Я із задоволенням провожу з дитиною увесь вільний час.

28. Я часто жалкую про те, що моя дитина росте і дорослішає, і з ніжністю згадую її маленькою.

29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.

30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла усього того, що мені не вдалося у житті.

31. Батьки повинні пристосовуватися до дитини, а не тільки вимагати цього від неї.

32. Я намагаюся виконувати усі прохання своєї дитини.

33. При прийнятті сімейних рішень варто враховувати і думку дитини.

34. Я дуже цікавлюся життям дитини.

35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона по-своєму права.

36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.

37. Я завжди рахуюся зі своєю дитиною.

38. Я відчуваю до своєї дитини дружні почуття.

39. Основна причина капризів моєї дитини – егоїзм, впертість та лінь.

40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводити відпустку з дітьми.

41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безтурботне дитинство.

42. Іноді мені здається, що моя дитина нездатна ні на що хороше.

43. Я поділяю захоплення своєї дитини.

44. Моя дитина може вивести із себе будь-кого.

45. Я розумію невдачі своєї дитини.

46. Моя дитина часто дратує мене.

47. Виховання дитини – суцільне вимотування нервів.

48. Строга дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер.

49. Я не довіряю своїй дитині.

50. За суворе виховання діти потім вдячні.

51. Іноді мені здається, що я ненавиджу свою дитину.

52. У моєї дитини більше недоліків, ніж переваг.

53. Я розділяю інтереси своєї дитини.

54. Моя дитина не в змозі будь-що зробити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.

- 55.Моя дитина виросте непристосованою до життя.
- 56.Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
- 57.Я слідкую за станом здоров'я моєї дитини.
- 58.Нерідко я захоплююся своєю дитиною.
- 59.Дитина не повинна мати секретів від батьків.
- 60.Я невисокої думки про власну дитину і не приховую це від неї.
- 61.Бажано, щоб дитина товаришувала з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Ключ

1. Прийняття – відторгнення: -3, 5, 6,-8, -10, -12, -14, -15, -16, -18, 20, -23, -24, - 26, 27, -29, 37, 38, -39, -40, -42, 43, -44, 45, -46, -47, -49, -51, -52, 53, -55, 56, -60.
2. Соціальна бажаність поведінки: 21, 25, 31, 33, 34, 35, 36.
3. Симбіоз: 1, 4, 7, 28, 32, 41, 58.
4. Авторитарна гіперсоціалізація: 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.
5. Маленький невдаха: 9, 11, 13, 17, 22, 54, 61.

Відповідь «Так» – 1 бал, відповідь «Ні» – 0 балів. Якщо перед номером відповіді стоїть знак «-», то за відповідь «Ні» нараховується 1 бал, а за відповідь «Так» – 0 балів.

1. Шкала «Прийняття – відторгнення»

Бал	1	2	3	4	5	6	7	8	9
відсоток	0	0	0	0	0	0,63	3,79	12,02	31,01
Бал	10	11	12	13	14	15	16	17	18
відсоток	53,79	68,35	77,21	84,17	88,60	90,50	92,40	93,67	94,30
Бал	19	20	21	22	23	24	25	26	27
відсоток	95,50	97,46	98,10	98,73	98,73	99,36	100	100	100
Бал	28	29	30	31	32				
відсоток	100	100	100	100	100				

2. Шкала «Кооперація»

Бал	0	1	2	3	4	5	6	7	8
відсоток	1,57	3,46	5,67	7,88	9,77	12,29	19,22	31,19	48,82
Бал	9								
відсоток	80,93								

3. Шкала «Симбіоз»

Бал	0	1	2	3	4	5	6	7
відсоток	4,72	19,53	39,06	57,96	74,97	86,63	92,93	96,65

4. Шкала «Авторитарна гіперсоціалізація»

Бал	0	1	2	3	4	5	6
відсоток	4,41	13,86	32,13	53,87	69,30	83,79	95,76

5. Шкала «Маленький невдаха»

Бал	0	1	2	3	4	5	6	7
відсоток	14,55	45,57	70,25	84,41	93,04	96,83	99,37	100

Інтерпретація отриманих результатів: високі бали свідчать про значну розвиненість зазначених вище видів батьківських взаємин, а низькі бали – про те, що вони порівняно слабо розвинені.

Порядок підрахунку тестових балів

За кожною шкалою відповідно до запитань, які до неї належать, підрахуйте кількість відповідей – так. Високий тестовий бал за відповідними шкалами інтерпретується так:

- № 1 – відторгнення
- № 2 – кооперація;
- № 3 – симбіоз;
- № 4 – гіперсоціалізація;
- № 5 – інфантилізація.

Методика PARI Е. Шеффера і Р. Белла

Методика PARI (parental attitude research instrument) призначена для вивчення ставлення батьків (насамперед матерів) до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі). Автори - американські психологи Е. С. Шефер і Р. К. Белл. У нашій країні адаптована Т. В. Неццет.

У методиці виділені 23 аспекту-ознаки, що стосуються різних сторін ставлення батьків до дитини і життя в сім'ї. З них - 8 ознак описують ставлення до сімейної ролі і 15 - стосуються батьківсько-дитячих відносин. Ці 15 ознак діляться на три групи: I - оптимальний емоційний контакт, II - зайва емоційна дистанція з дитиною, III - зайва концентрація на дитині.

Шкали ці виглядають наступним чином

Ставлення до сімейної ролі

Описується за допомогою 8 ознак, їх номери в опитувальному аркуші 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23:

- Обмеженість інтересів жінки рамками сім'ї, турботами виключно про сім'ю (3);
- Відчуття самопожертви в ролі матері (5);
- Сімейні конфлікти (7);
- Сверхавторитет батьків (11);
- Незадоволеність роллю господині будинку (13);
- «Байдужість» чоловіка, його невключеність у справи сім'ї (17);
- Домінування матері (19);
- Залежність і несаможиттєвість матері (23).

Ставлення батьків до дитини

I. Оптимальний емоційний контакт (складається з 4 ознак, їх номери по опитувальному листу 1, 14, 15, 21):

- Спонування словесних проявів, вербалізацій (1);
- Партнерські відносини (14);
- Розвиток активності дитини (15);
- Зрівняльні відносини між батьками і дитиною (21).

II. Зайва емоційна дистанція з дитиною (складається з 3 ознак, їх номери по опитувальному листу 8, 9, 16):

- Дратівливість, запальність (8);
- Суворість, надмірна суворість (9);
- Ухилення від контакту з дитиною (16).

III. Надмірна концентрація на дитині (описується 8 ознаками, їх номери по опитувальному листу 2, 4, 6, 10, 12, 18, 20, 22):

- Надмірна турбота, встановлення відносин залежності (2);
- Подолання опору, придушення волі (4);
- Створення безпеки, побоювання образити (6);
- Виключення позасімейних впливів (10);
- Придушення агресивності (12);
- Придушення сексуальності (18);
- Надмірне втручання у світ дитини (20);
- Прагнення прискорити розвиток дитини (22).

Кожна ознака вимірюється за допомогою 5 суджень, врівноважених з погляду вимірює здібності і смислового змісту. Вся методика складається з 115 суджень. Судження розташовані в певній послідовності, і відповідає повинен висловити до них ставлення у вигляді активного або

часткового згоди або незгоди. Схема перерахунку відповідей у бали міститься в «ключі» методики. Сума цифровий значущості визначає вираженість ознаки. Таким чином, максимальна вираженість ознаки 20, мінімальна 5; 18,19, 20 - високі оцінки, відповідно - 8, 7, 6, 5 - низькі. Опитувальник і лист відповідей додаються.

Має сенс в першу чергу аналізувати саме високі і низькі оцінки.

Інструкція.

Перед Вами питання, які допоможуть з'ясувати, що батьки думають про виховання дітей. Тут немає відповідей правильних і неправильних, оскільки кожен прав по відношенню до власних поглядів. Намагайтеся відповідати точно і правдиво.

Деякі питання можуть здатися Вам однаковими. Однак це не так. Є запитання подібні, але не однакові. Зроблено це для того, щоб вловити можливі, навіть невеликі відмінності в поглядах на виховання дітей.

На заповнення запитальника буде потрібно приблизно 20 хв. Чи не обмірковують відповідь довго, відповідайте швидко, намагайтеся дати першу відповідь, який прийде Вам в голову.

Поруч з кожним становищем знаходяться літери «А а б Б», їх потрібно вибрати залежно від свого переконання у правильності даного положення: А - якщо з даним положенням згодні повністю; а - якщо з даним положенням скоріше згодні, ніж не згодні; б - якщо з даним положенням скоріше не згодні, ніж згодні; Б - якщо з даним положенням повністю не згодні.

Текст опитувальника:

1. Якщо діти вважають свої погляди правильними, вони можуть не погоджуватися з поглядами батьків. А а б Б
2. Хороша мати повинна оберегати своїх дітей навіть від маленьких труднощів і образ. А а б Б
3. Для хорошої матері дім і сім'я - найважливіше в житті. А а б Б
4. Деякі діти настільки погані, що заради їхнього ж блага потрібно навчити їх боятися дорослих. А а б Б
5. Діти повинні віддавати собі звіт в тому, що батьки роблять для них дуже багато. А а б Б
6. Маленьку дитину завжди слід міцно тримати під час миття, щоб він не впав. А а б Б
7. Люди, які думають, що в хорошій сім'ї не може бути непорозумінь, не знають життя. А а б Б
8. Дитина, коли подорослішає, буде дякувати батьків за суворе виховання. А а б Б
9. Перебування з дитиною цілий день може довести до нервового виснаження. А а б Б
10. Краще, якщо дитина не замислюється над тим, чи правильні погляди його батьків. А а б Б
11. Батьки повинні виховувати в дітях повну довіру до себе. А а б Б

12. Дитину слід вчити уникати бійок, незалежно від обставин. А а б Б
13. Найгірше для матері, що займається господарством, почуття, що їй нелегко звільнитися від своїх обов'язків. А а б Б
14. Батькам легше пристосуватися до дітей, ніж навпаки. А а б Б
15. Дитина повинна навчитися в життя багатьом потрібним речам, і тому йому не можна дозволяти втрачати цінний час. А а б Б
16. Якщо один раз погодитися з тим, що дитина с'ябеднічал, він буде це робити постійно А а б Б
17. Якби батьки не заважали у вихованні дітей, матері б краще справлялися з дітьми А а б Б
18. У присутності дитини не треба розмовляти про питання статі. А а б Б
19. Якби мати не керувала будинком, чоловіком і дітьми, все відбувалося б менш організовано. А а б Б
20. Мати повинна робити все, щоб знати, про що думають діти. А а б Б
21. Якби батьки більше цікавилися справами своїх дітей, діти були б краще і щасливіше. А а б Б
22. Більшість дітей повинні самостійно справлятися з фізіологічними потребами вже з 15 місяців. А а б Б
23. Найважче для молодої матері - залишатися одній у перші роки виховання дитини А а б Б
24. Треба сприяти тому, щоб діти висловлювали свою думку про життя в сім'ї, навіть якщо вони вважають, що життя в сім'ї неправильна. А а б Б
25. Мати повинна робити все, щоб уберегти свою дитину від розчарувань, які несе життя. А а б Б
26. Жінки, які ведуть безтурботне життя, не дуже гарні матері. А а б Б
27. Треба обов'язково викорінювати у дітей прояви народжуваної схидна. А а б Б
28. Мати повинна жертвувати своїм щастям заради щастя дитини. А а б Б
29. Всі молоді матері бояться своєї недосвідченості у поводженні з дитиною. А а б Б
30. Подружжя повинні час від часу лаятися, щоб довести свої права. А а б Б
31. Суворі дисципліна по відношенню до дитини розвиває в ньому сильний характер. А а б Б
32. Матері часто настільки бувають замучені присутністю своїх дітей, що їм здається, ніби вони не можуть з ними бути ні хвилини більше. А а б Б
33. Батьки не повинні поставати перед дітьми в поганому світлі. А а б Б
34. Дитина повинна поважати своїх батьків більше за інших. А а б Б
35. Дитина повинна завжди звертатися за допомогою до батьків або вчителів замість того щоб вирішувати свої непорозуміння в бійці. А а б Б

36. Постійне перебування з дітьми переконує мати те, що її виховні можливості менше вмінь і здібностей (могла б, але ...). А а б Б
37. Батьки своїми вчинками повинні завоювати прихильність дітей. А а б Б
38. Діти, котрі не пробувають своїх сил в досягненні успіхів, повинні знати, що потім у житті можуть зустрітися з невдачами. А а б Б
39. Батьки, які розмовляють з дитиною про його проблеми, повинні знати, що краще дитину залишити в спокої і не вникати в його справи. А а б Б
40. Чоловіки, якщо не хочуть бути егоїстами, повинні брати участь у сімейному житті. А а б Б
41. Не можна допускати, щоб дівчатка і хлопчики бачили один одного голими. А а б Б
42. Якщо дружина достатньо підготовлена до самостійного вирішення проблем, то це краще і для дітей і для чоловіка. А а б Б
43. У дитини не повинно бути таємниць від своїх батьків. А а б Б
44. Якщо у вас прийнято, що діти розповідають Вам анекдоти, а Ви - їм, то багато питань можна вирішити спокійно і без конфліктів. А а б Б
45. Якщо рано навчити дитину ходити, це благотворно впливає на його розвиток. А а б Б
46. Недобре, коли мати одна долає всі труднощі, пов'язані з доглядом за дитиною та її вихованням. А а б Б
47. У дитини повинні бути свої погляди і можливість їх вільно висловлювати. А а б Б
48. Треба берегти дитину від важкої роботи. А а б Б
49. Жінка повинна вибирати між домашнім господарством і розвагами. А а б Б
50. Розумний батько повинен навчити дитину поважати начальство. А а б Б
51. Дуже мало жінок отримують подяку дітей за працю, витрачену на їхнє виховання. А а б Б
52. Якщо дитина потрапила в біду, в будь-якому випадку мати завжди відчуває себе винною. А а б Б
53. У молодого подружжя, незважаючи на силу почуттів, завжди є розбіжності, які викликають роздратування. А а б Б
54. Діти, яким вселили повагу до норм поведінки, стають хорошими, стійкими й шановними людьми. А а б Б
55. Рідко буває, щоб мати, яка цілий день займається з дитиною, зуміла бути ласкавою і спокійною. А а б Б
56. Діти не повинні поза домом вчитися тому, що суперечить поглядам їхніх батьків. А а б Б
57. Діти повинні знати, що немає людей більш мудрих, ніж їхні батьки. А а б Б
58. Немає виправдання дитині, яка б'є іншу дитину. А а б Б

59. Молоді матері страждають з приводу свого ув'язнення будинку більше, ніж по-небудь іншої причини. А а б Б
60. Змушувати дітей відмовлятися і пристосовуватися - поганий метод виховання. А а б Б
61. Батьки повинні навчити дітей знайти заняття і не втрачати вільного часу. А а б Б
62. Діти мучать своїх батьків дрібними проблемами, якщо з самого початку до цього звикнуть. А а б Б
63. Коли мати погано виконує свої обов'язки по відношенню до дітей, це, мабуть, означає, що батько не виконує своїх обов'язків по утриманню родини. А а б Б
64. Дитячі ігри з сексуальним змістом можуть привести дітей до сексуальних злочинів. А а б Б
65. Планувати повинна тільки мати, так як тільки вона знає, як належить вести господарство. А а б Б
66. Уважна мати повинна знати, про що думає її дитина. А а б Б
67. Батьки, які вислуховують зі схваленням відверті висловлювання дітей про їхні переживання на побаченнях, товариських зустрічах, танцях і т. П., Допомогають їм у більш швидкому соціальному розвитку. А а б Б
68. Чим швидше слабшає зв'язок дітей з родиною, тим швидше діти навчаться вирішувати свої проблеми. А а б Б
69. Розумна мати робить все можливе, щоб дитина до і після народження знаходився в хороших умовах. А а б Б
70. Діти повинні брати участь у вирішенні важливих сімейних питань. А а б Б
71. Батьки повинні знати, як потрібно поступати, щоб їхні діти не потрапили у важкі ситуації. А а б Б
72. Занадто багато жінок забувають про те, що їх належним місцем є будинок. А а б Б
73. Діти потребують материнської турботи, якої їм іноді не вистачає. А а б Б
74. Діти повинні бути більш дбайливі і вдячні своєї матері за працю, вкладену в них. А а б Б
75. Більшість матерів побоюються мучити дитину, даючи йому дрібні доручення. А а б Б
76. У сімейному житті існує багато питань, які не можна вирішити шляхом спокійного обговорення. А а б Б
77. Більшість дітей повинні виховуватися більш строго, ніж це відбувається насправді. А а б Б
78. Виховання дітей - це важка нервова робота. А а б Б
79. Діти не повинні сумніватися в способі мислення їхніх батьків. А а б Б
80. Більше всіх інших діти повинні поважати батьків. А а б Б

81. Не треба сприяти тому, щоб діти займалися боксом і боротьбою, так як це може призвести до серйозних порушень тіла та іншим проблемам. А а б Б
82. Одне з поганих явищ полягає в тому, що у матері, як правило, немає вільного часу для улюблених занять. А а б Б
83. Батьки повинні вважати дітей рівноправними по відношенню до себе у всіх питаннях життя. А а б Б
84. Коли дитина робить те, що зобов'язаний, він знаходиться на правильному шляху і буде щасливий. А а б Б
85. Треба залишити дитину, якій сумно, у спокої і не займатися ним. А а б Б
86. Найбільше бажання будь-якої матері - бути зрозумілою чоловіком. А а б Б
87. Одним з найскладніших моментів у вихованні дітей є сексуальні проблеми. А а б Б
88. Якщо мати керує будинком і піклується про все, вся сім'я відчуває себе добре. А а б Б
89. Так як дитина - частина матері, вона має право знати все про його життя. А а б Б
90. Діти, яким дозволяється жартувати і сміятися разом з батьками, легше приймають їхні поради. А а б Б
91. Батьки повинні докласти всіх зусиль, щоб якомога раніше навчити дитину справлятися з фізіологічними потребами. А а б Б
92. Більшість жінок потребують більшої кількості часу для відпочинку після народження дитини, ніж їм дається насправді. А а б Б
93. У дитини повинна бути впевненість в тому, що його не покарають, якщо він довірить батькам свої проблеми. А а б Б
94. Дитину не потрібно привчати до важкої роботи вдома, щоб він не втратив охоту до будь-якій роботі. А а б Б
95. Для хорошої матері досить спілкування з власною сім'єю. А а б Б
96. Часом батьки змушені поступати проти волі дитини. А а б Б
97. Матері жертвують всім заради блага власних дітей. А а б Б
98. Найголовніша турбота матері - благополуччя і безпека дитини. А а б Б
99. Природно, що двоє людей з протилежними поглядами в подружжі сваряться. А а б Б
100. Виховання дітей у строгій дисципліні робить їх більш щасливими. А а б Б
101. Природно, що мати «божеволіє», якщо у неї діти егоїсти і дуже вимогливі. А а б Б
102. Дитина ніколи не повинна слухати критичні зауваження про своїх батьків. А а б Б
103. Перший обов'язок дітей - довіра по відношенню до батьків. А а б Б
104. Батьки, як правило, воліють спокійних дітей забіякам. А а б Б
105. Молода мати відчуває себе нещасною, бо знає, що багато речей, які їй хотілося б мати, для неї недоступні. А а б Б

106. Немає жодних підстав, щоб у батьків було більше прав і привілеїв, ніж у дітей. А а б Б
107. Чим раніше дитина зрозуміє, що немає сенсу втрачати час, тим краще для нього. А а б Б
108. Діти роблять все можливе, щоб зацікавити батьків своїми проблемами. А а б Б
109. Небагато чоловіків розуміють, що матері їхньої дитини теж потрібна радість у житті. А а б Б
110. З дитиною щось не в порядку, якщо він багато розпитує про сексуальних питаннях. А а б Б
111. Виходячи заміж, жінка повинна віддавати собі звіт в тому, що буде змушена керувати сімейними справами. А а б Б
112. Обов'язком матері є знання таємних думок дитини. А а б Б
113. Якщо включати дитину в домашні роботи, він стає більш пов'язаний з батьками і легше довіряє їм свої проблеми. А а б Б
114. Треба якомога раніше припинити годувати дитину грудьми і з пляшечки (привчити дитину «самостійно» харчуватися). А а б Б
115. Не можна вимагати від матері занадто великого почуття відповідальності по відношенню до дітей. А а б Б

Ключ: А – 4 бали; а – 3 бали; б – 2 бали; Б – 1 бал.

Ознаки:

1. Вербалізація.
2. Надмірна турбота.
3. Залежність від сім'ї.
4. Придушення волі.
5. Відчуття самопожертви.
6. Побоювання образити.
7. Сімейні конфлікти.
8. Дратівливість.
9. Зайва строгість.
10. Виняток позасімейних впливів.
11. Сверхавторитет батьків.
12. Придушення агресивності.
13. Незадоволеність роллю господині.
14. Партнерські відносини.
15. Розвиток активності дитини.
16. Ухилення від конфлікту.
17. Байдужість чоловіка.

18. Придушення сексуальності.
19. Домінування матері.
20. Надзвичайна втручання у світ дитини.
21. Рівняння відносини.
22. Прагнення прискорити розвиток дитини.
23. Несамостійність матері.

Методика дозволяє оцінити специфіку внутрішньосімейних відносин, особливості організації сімейного життя.

У сім'ї можна вичленувати окремі аспекти відносин:

- Господарсько-побутові, організація побуту сім'ї (в методиці це шкали 3, 13, 19, 23);
- Межсупружескіе, пов'язані з моральною, емоційною підтримкою, організацією дозвілля, створенням середовища для розвитку особистості, власної та партнера (в методиці це шкала 17);
- Відносини, що забезпечують виховання дітей, «педагогічні» (в методиці шкали 5, 11).

Подивившись на цифрові дані, можна скласти «попередній портрет» сім'ї. Дуже важлива шкала 7 (сімейні конфлікти). Високі показники за цією шкалою можуть свідчити про конфліктності, перенесення сімейного конфлікту на виробничі відносини.

Високі оцінки за шкалою 3 свідчать про пріоритет сімейних проблем над виробничими, про вторинність інтересів «справи», зворотне можна сказати про шкалою 13. Для осіб, які мають високі оцінки за цією ознакою, характерна залежність від сім'ї, низька узгодженість у розподілі господарських функцій. Про погано інтегрованої родині свідчать високі оцінки за шкалами 17, 19, 23.

Аналіз ставлення до сімейної ролі допоможе психологу краще зрозуміти специфіку сімейних відносин обстежуваного, надати йому психологічну допомогу. Батьківсько-дитячі відносини є основним предметом аналізу в методиці. Основний висновок, який можна зробити відразу, - це оцінити батьківсько-дитячий контакт з погляду його оптимальності. Для цього порівнюються середні оцінки за першими трьома групами шкал: оптимальний контакт, емоційна дистанція, концентрація.

Спеціальний інтерес представляє аналіз окремих шкал, що часто є ключем до розуміння особливостей невдалих відносин між батьками і дитиною, зони напружень в цих відносинах.